Civilní rozvědka v letech 1990–1993

Civilní rozvědka v letech 1990–1993

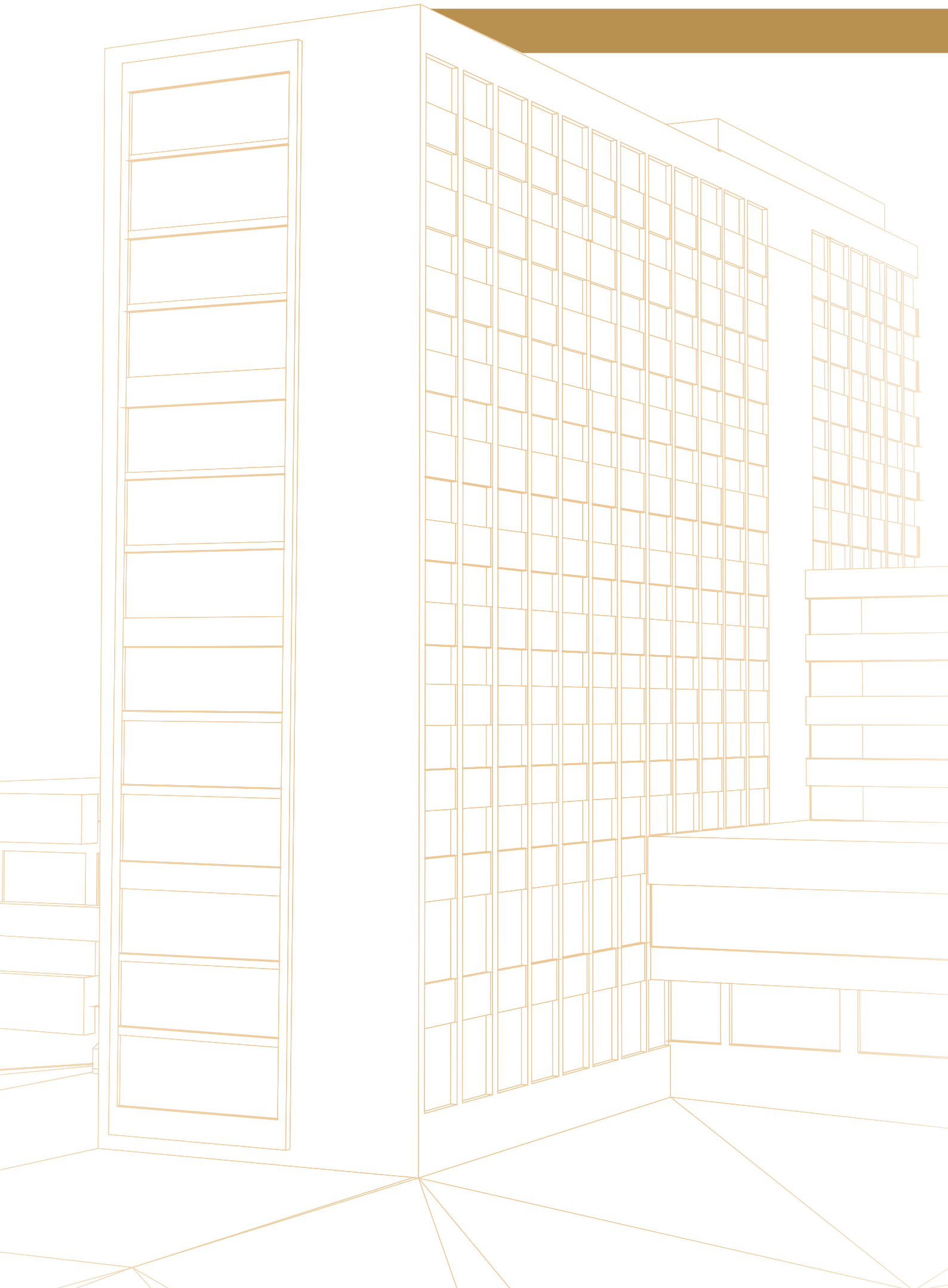

Obsah

Úvod ... 7

1 Zánik Hlavní správy rozvědky SNB ... 8

1.1 I. správa SNB a vývoj v roce 1989 ... 16

2 Vznik nové československé zpravodajské služby a její vývoj do podzimu 1990 ... 20

2.1 První impulzy ke změnám v československé zahraniční zpravodajské službě ... 20

2.2 Vznik Zpravodajské služby FMV ... 23

2.3 První změny ve Zpravodajské službě FMV ... 25

2.4 Řešení další spolupráce Zpravodajské služby FMV s Federálním ministerstvem zahraničních věcí ... 27

2.5 Vnitřní reorganizace rozvědky od března do června 1990 ... 29

2.6 Nástup Radovana Procházky do čela civilní rozvědky ... 33

2.7 Zřízení Úřadu federálního ministerstva vnitra pro zahraniční styky a informace ... 36

3 Stabilizace Úřadu a příprava na rozdělení federace ... 38

3.1 Samostatná česká rozvědka a její vnitřní restrukturalizace ... 40

3.2 Nová koncepce zpravodajské služby – transformace Úřadu ve službu ... 42

3.3 Spolupráce se státními orgány a s jinými službami ... 44

3.4 Rada pro zpravodajskou činnost a její vliv na formování zpravodajské komunity ... 46

3.5 Zákon o zpravodajských službách, jeho vznik a dopady na Úřad ... 48

4 Začlenění do mezinárodní zpravodajské komunity – základní kámen nové služby ... 54

4.1 Noví partneři – zpravodajské služby států NATO ... 58

4.2 Partnerské služby ... 60

4.3 Organizace spolupráce ... 62

4.4 Význam spolupráce ... 64

Závěr ... 68

Seznam použité literatury ... 72

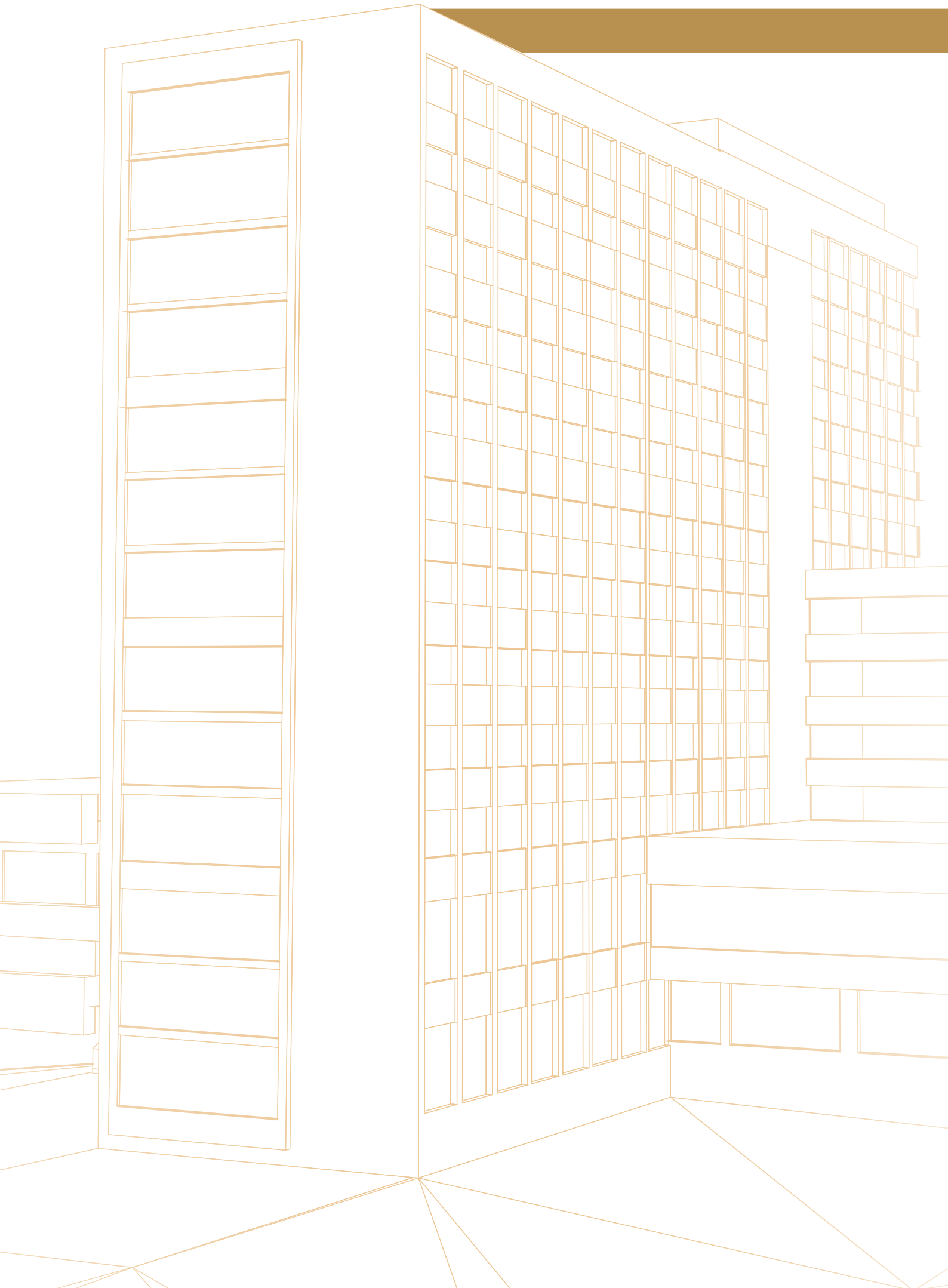

Úvod

Svět zpravodajských služeb zůstane vždy obestřen svou tajemností. Rovněž tak bude spojen s pochopitelnou neochotou sdílet s veřejností informace ze svého „zákulisí". Existují však i okamžiky, i když vzácné, kdy zpravodajci poodhalí část ze svého každodenního „života". A podotkněme, že většinou se jedná o věci historické. Nejinak je tomu i v tomto případě.

Úřad pro zahraniční styky a informace je již tři desítky let neopomenutelnou součástí demokratického zpravodajského systému našeho státu. Publikace, kterou otevíráme část své historie, poodhaluje některé překážky vzniku české civilní rozvědky. Představuje základní tok událostí, důležitých dat, souvislostí a systémových změn. Připomene také hlavní osobnosti, které zanechaly v dějinách československých a českých zpravodajských služeb svou jedinečnou stopu. Cesta k demokracii, kterou museli všichni urazit, však nebyla jednoduchá. O to cennější je pak práce všech, kteří se v minulosti po definitivní prohře komunistického zla rozhodli věnovat velkou část svého profesního, a mnohdy i osobního života, budování zcela nové demokratické zpravodajské služby. Za to všem patří velké poděkování.

Budu velmi rád, pokud si publikace najde cestu ke svým čtenářům a na pozadí historických událostí připomene význam Úřadu pro zahraniční styky a informace pro bezpečnost českého státu.

plk. Mgr. Marek Šimandl, MPA

ředitel
Úřadu pro zahraniční styky a informace

Zánik Hlavní správy rozvědky SNB

Úřad pro zahraniční styky a informace, stejně jako celé československé civilní zpravodajství, odvozuje svůj vznik od transformace bezpečnostního a zpravodajského aparátu komunistického režimu. V případě ÚZSI se jednalo o Hlavní správu rozvědky Sboru národní bezpečnosti používající krycí označení I. správa SNB. Aby bylo možné genezi ÚZSI lépe vysvětlit v souvislostech, je třeba nejprve stručně přiblížit organizaci, zaměření a úkoly „první správy". S jejím dědictvím v oblasti personální, hmotné, právní a funkční se nově vzniklý úřad musel v prvních letech své existence neustále vyrovnávat.

Hlavní správa rozvědky představovala po celou dobu své existence jednu z nejvýznamnějších součástí zpravodajského a bezpečnostního systému. Sloužila, jako celá Státní bezpečnost, zájmům vládnoucí Komunistické strany Československa, jejíž vedení formovalo vývoj a zaměření činnosti rozvědky. Nepodléhala kontrole ústavních orgánů a její postavení v rámci státní správy nebylo nikdy vymezeno zákonem. Již od svého vzniku byla organizačně uspořádána zcela podle sovětského vzoru se strukturou vojenského typu. Spadala přímo pod ministra vnitra a získala tak výsostné postavení mezi ostatními „operativními správami" Státní bezpečnosti. V období pražského jara v roce 1968 byl v rozvědce zpracován návrh, podle kterého měla být vyčleněna z aparátu Státní bezpečnosti. Tento záměr byl ovšem prosovětsky orientovanými příslušníky ministerstva vnitra po okupaci Československa označen za negativní krok a byl jednou ze záminek pro rozsáhlé čistky v rozvědce v letech 1969–1971.

Organizační model rozvědky, zařazené do Státní bezpečnosti, přitom komplikoval její postavení ve státní správě a přinášel řadu problémů, které v průběhu let narůstaly. Teritoriální záběr zpravodajství rozvědky se částečně překrýval se zaměřením Federálního ministerstva zahraničních věcí. Výsledky její činnosti sloužily především potřebám velmocenské politiky SSSR a rozsah aktivit československé rozvědky se proto více podobal činnosti globálně působící velmoci

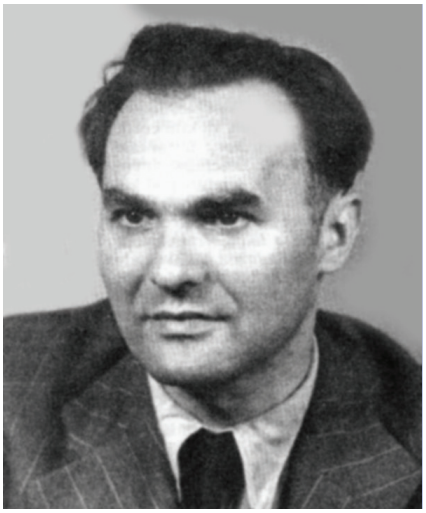

▲ ***Zdeněk Toman***

Zdeněk Toman (1909–1997) byl prvním velitelem civilní rozvědky. Tomanův význam spočíval nejen v opatřování a předávání všech využitelných informací na vnitřní i zahraniční oponenty Komunistické strany Československa, ale také v opatřování stranických financí, především šmelinou a vybíráním úplatků. V lednu 1948 byl na něj vydán zatykač, v červnu 1948 se mu však z vězení podařilo uprchnout, následně žil většinou ve Venezuele.

září 1945 – duben 1948	Zdeněk Toman
duben 1948 – listopad 1948	Jiří Wehle
listopad 1948 – leden 1951	Oskar Valeš
leden 1951 – srpen 1951	nevyjasněná situace
září 1951 – prosinec 1951	František Kubík
prosinec 1951 – leden 1953	Josef Boček
leden 1953 – říjen 1953	František Kubík
říjen 1953 – listopad 1961	Jaroslav Miller
listopad 1961 – červenec 1968	Josef Houska
srpen 1968 – prosinec 1968	Miloslav Čech
prosinec 1968 – prosinec 1970	Čestmír Podzemný
leden 1971 – únor 1980	Miloš Hladík
únor 1980 – únor 1981	Ondrej Dovina
březen 1981 – duben 1989	Karel Sochor
květen 1989 – červen 1989	Karel Vodrážka
červenec 1989 – leden 1990	Vilém Václavek

než malého středoevropského státu. Vlastní československé zájmy se do úkolů rozvědky promítaly jen v menší míře, a to především do činnosti vědecko-technické rozvědky, ekonomického zpravodajství a sledování exilových organizací. Rozvědka si v těchto problematikách postupně vybudovala systém zpětné vazby, který jí umožnil znát názory a potřeby ze strany odběratelů informací.

Ve své činnosti vycházela rozvědka primárně z pokynů ÚV KSČ a rozkazů ministra vnitra. Plánování a hodnocení její činnosti byla založena na střednědobých a ročních plánech. Velká část úkolů vyplývala také ze spolupráce s rozvědkami východního bloku, kterým dominovala I. hlavní správa KGB. Československá rozvědka přijala na základě tzv. dohod o součinnosti téměř celou šíři hlavního tematického zaměření sovětské služby, která byla zároveň hlavním odběratelem její informační produkce. Podřízené postavení vyjadřovala i stálá přítomnost skupiny sovětských zpravodajců přímo v pražské centrále I. správy SNB. Ti znali také identitu řady zpravodajských zdrojů. Ze strany KGB byly předávány pouze informace souhrnného charakteru. Vliv KGB v rozvědce udržovala také pravidelná školení příslušníků rozvědky na zpravodajských kurzech v Sovětském svazu.

Široce pojatá zpravodajská činnost zaměřená na velké spektrum cílů znamenala, že se operační prostor I. správy SNB nacházel prakticky na všech obydlených kontinentech. Zahrnoval zejména tzv. kapitalistické státy, rozvojové země a také z tehdejšího pohledu nepřátelské socialistické státy: Čínskou lidovou republiku, Jugoslávii, Albánii a Rumunsko. Zaměření zpravodajské činnosti ale deformovala vysoká míra ideologizace založené na marxisticko-leninském pohledu na svět a také militarizace daná příslušností

▲ ***Vila Bianca***

V listopadu 1949 se rozvědka ze svého dočasného sídla ve vile Botanika v ulici Na Seníku přestěhovala do bezprostředního sousedství – do bývalého sídla Čankajškovy Čínské republiky – do budovy s názvem „Vila Bianca", významného díla architekta Jana Kotěry v ulici Na Seníku č. 6 (popřípadě Pod kaštany č. 19 – budova je přístupná z obou ulic). Hlad po budovách byl regulován politickými ohledy, jak je patrné právě na případu zastupitelství Čínské republiky, jež byla na pokraji porážky v občanské válce s čínskými komunisty. Syn tehdejšího vyslance na odchod z dosavadního sídla čínského zastupitelství vzpomíná následujícím způsobem: „Ministerstvo vnitra nám v červnu 1949 oznámilo, že StB potřebuje naši budovu a že si máme najít pro velvyslanectví nové prostory. Otec se vytáčel, protože věděl, že jeho pobyt v Praze se tak jako tak velice brzo skončí. StB nám v červenci začala soustavně znepříjemňovat život v našem sídle Pod kaštany 19 v Praze-Bubenči. Policisté se nám opakovaně v noci vkrádali na zahradu a vypínali přívod vody. (Náš zahradník ovšem vodu každé ráno pustil.) Následně nám odpojili elektřinu a telefonní linky… Po více než měsíci přetlačování StB s námi ztratila trpělivost a uchýlila se k přímé akci. Jednoho časného zářijového rána vjelo do areálu velvyslanectví bez ohlášení několik velkých stěhovacích vozů a jejich osádky začaly nakládat všechen náš majetek k převozu do dvou sousedních menších vil." LIANG, Hsi-Huey. Mezi Berlínem a Prahou. Střední Evropa ve vzpomínkách čínského historika. Praha: Prostor, 2006, s. 373–4.

Civilní rozvědku v letech 1945–1948 postupně představovaly XII. oddělení Ministerstva vnitra, skupina Z-B Ministerstva vnitra a skupina VII/B Ministerstva vnitra. Po převzetí moci Komunistickou stranou Československa se rozvědka v letech 1948–1949 označovala jako sektor IIIAb. Při reorganizacích v letech 1949–1951 byla označena jako sektor BAb a následně B/2. V letech 1951–1953 pracovala pod označením „odbor Z", a následně Správa zahraničněpolitické rozvědky. V první polovině 50. let byl podle sovětského vzoru zaveden systém organizace složek Ministerstva vnitra do tzv. správ. Rozvědka byla označena jako I. správa MV, neboť obdobně byla sovětská rozvědka vedena jako I. hlavní správa KGB. I vývoj tohoto krycího označení prošel několika podobami: I. správa MV (1953–1971), I. správa FMV (1971–1979) a konečně I. správa SNB (1979–1990).

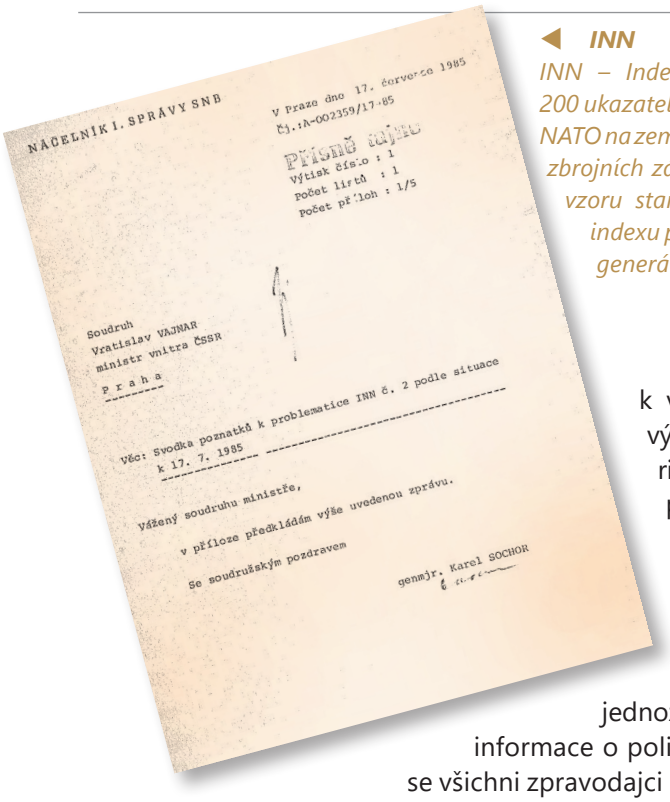

NÁČELNÍK I. SPRÁVY SNB

V Praze dne 17. července 1985
Čj.:A-002359/17-85

PŘÍSNĚ TAJNÉ
Výtisk čís.o : 1
Počet listů : 1
Počet příloh : 1/5

Soudruh
Vratislav VAJNAR
ministr vnitra ČSSR
P r a h a

Věc: Svodka poznatků k problematice INN č. 2 podle situace k 17. 7. 1985

Vážený soudruhu ministře,

v příloze předkládám výše uvedenou zprávu.

Se soudružským pozdravem

genmjr. Karel SOCHOR

◀ ***INN***

INN – Index nenadálého napadení vycházel z vyhodnocení více než 200 ukazatelů, které měly signalizovat přípravu raketového jaderného útoku NATO na země Varšavské smlouvy. Projekt byl zaveden v 80. letech po zahájení zbrojních závodů prezidentem Ronaldem Reaganem a byl vytvořen podle vzoru staršího indexu KGB. Kromě I. správy SNB se do vyhodnocení indexu pro potřeby akcí řízených KGB zapojila také Zpravodajská služba generálního štábu Československé lidové armády.

k vojensky organizované bezpečnostní složce. Analytické výstupy tím byly rovněž ovlivněny, neboť musely odpovídat rigidní linii vládnoucí KSČ a direktivám sovětské zahraniční politiky. Kapacity I. správy SNB vyčerpával také velký důraz na vojenskopolitické otázky, zejména v případě projektu INN, který probíhal výhradně ve prospěch SSSR.

Podle svého zaměření se zpravodajská činnost I. správy SNB dělila na tzv. politickou, vědecko-technickou a nelegální rozvědku. V oblasti politické rozvědky hrálo jednoznačný prim sledování USA. Cílem bylo získávat globálně informace o politických, vojenských a ekonomických otázkách, a proto se všichni zpravodajci I. správy SNB měli této otázce věnovat přednostně před svými lokálními úkoly. V případě organizace NATO se československá rozvědka zajímala zejména o výsledky jednání politických orgánů a otázky odzbrojovacího procesu. Sledování Japonska a jeho zahraničněpolitických a ekonomických aktivit, stejně tak jako zpravodajská činnost proti ČLR sloužily výhradně zájmům SSSR. V evropském prostoru se československá rozvědka významně zaměřila na Spolkovou republiku Německo, kde sledovala její vztahy k NATO a Evropským hospodářským společenstvím či integrační tendence s Francií. Sledovala i západoněmecké vztahy k socialistickým zemím. Důležitou kategorii představovalo i monitorování krizových oblastí a mezinárodních bezpečnostních otázek, které zahrnovaly např. terorismus, vývoj na Blízkém a Středním východě, palestinskou otázku apod. V ekonomické oblasti se jednalo především o monitorování vztahů mezi státy EHS a Radou vzájemné hospodářské pomoci, otázek integračních procesů v Evropě a vztahů EHS s USA a Japonskem ve finančním světě.

Vědecko-technická rozvědka prováděla československým státem organizovanou průmyslovou špionáž a utajený dovoz embargovaného zboží. Její zaměření zahrnovalo vojenský, národohospodářský a potravinový plán. Hlavním zadavatelem úkolů ve vojenské oblasti byla opět KGB, významnou roli zde hrála i spolupráce s dalšími službami „socialistického tábora". V oblasti národního hospodářství a potravinového programu byly zohledňovány požadavky československých výzkumných ústavů a průmyslových podniků koordinované přes Státní komisi pro vědecko-technický a investiční rozvoj. Vědecko-technická rozvědka získávala hotové výrobky, dokumentaci, know-how a informace o osobách podílejících se na vědeckém výzkumu a výrobě v řadě klíčových oborů: energetice, výpočetní technice, chemii, metalurgii, zdravotnictví, potravinovém inženýrství, veterinární

Jako tzv. hlavní nepřátelé (HN) a primární cíle zpravodajských operací figurovaly USA (HN OHEŇ), členské země NATO (HN BLESK), Japonsko (HN VZDUCH) a Čínská lidová republika (HN VODA).

oblasti apod. Tím se tato část rozvědky stala jedním z hlavních nástrojů, kterým komunistické Československo překonávalo technologické zaostávání a embargo ze strany západních zemí.

Nelegální rozvědka vznikla původně pro případ mimořádných situací, především pro případ vypuknutí války. Byla zaměřena na vytvoření sítě příslušníků rozvědky v zahraničí pod falešnou identitou občanů cizích států. V případě, že by došlo k znemožnění působení na diplomatických misích, měli „nelegálové" převzít síť tajných spolupracovníků rozvědky. Proto nebyli zpočátku nelegální rozvědčíci využíváni ke zpravodajské činnosti, ale pouze přijímali zprávy a byli hluboce zakonspirováni a zakonzervováni. Od konce 60. let však došlo ke změně a nelegální rozvědčíci, kteří se propracovali do zajímavějších objektů, začali získávat zpravodajské informace. Část sítě nelegální rozvědky zůstala zaměřena na zakořenění v prostředí a na vytváření podmínek pro budoucí úkoly. V případě nelegální rozvědky se jednalo o dlouhodobou práci, jejíž výsledky se dostavovaly až s velkým časovým odstupem.

▲ ***Masarykovy koleje***
V roce 1953 se novou centrálou rozvědky stala budova bývalých Masarykových kolejí v Sadové ulici č. 1 (dnes Thákurova) v Praze-Dejvicích. Masarykovy koleje byly odebrány Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze (dnes České vysoké učení technické) se schválením nového vysokoškolského zákona a po vydání příslušného dislokačního opatření v listopadu 1950. Koleje byly okamžitě upravovány pro potřeby Ministerstva vnitra, později Ministerstva národní bezpečnosti jako sídlo hned několika částí Státní bezpečnosti.

Jeden z hlavních úkolů, kterým se rozvědka jako součást Státní bezpečnosti dlouhodobě zabývala, představovalo sledování osob a institucí, které se v zahraničí zapojily do odporu proti komunistickému režimu. Zpravodajství rozvědky se v této oblasti prolínalo s činností kontrarozvědky při sledování aktivit ohrožujících komunistický režim. V žargonu Státní bezpečnosti šlo o „boj proti ideologické diverzi" a „emigraci", za jehož cíle byly považovány veškeré politické, kulturní i církevní organizace československého exilu. Rozvědka sledovala činnost rozhlasových stanic (např. československé redakce Rádia Svobodná Evropa nebo Rádia Vatikán) a vydavatelství časopisů Listy a Svědectví, představitelů tzv. sionismu, slovenského nacionalismu apod. V této oblasti byla I. správa SNB při získávání informací poměrně úspěšná, neboť se jednalo ve srovnání se státními institucemi či bezpečnostními složkami o zranitelné cíle. Rozvědka měla také za úkol sbírat informace o porušování lidských práv v západních státech. Tyto případy byly určeny k recipročnímu zveřejnění v situaci, kdy Západ kritizoval vnitřní poměry zemí socialistického bloku a podporoval opoziční hnutí.

◀ ***Křižovnický klášter***
V srpnu roku 1961 bylo sídlo rozvědky přesunuto do komplexu budov mezi ulicemi Platnéřská a Křižovnická, do bývalého kláštera křižovníků s červenou hvězdou, který byl řádu zabaven v roce 1950. Tato budova nebyla spojována s represivními složkami režimu jako předchozí centrály rozvědky, avšak její umístění v bezprostřední blízkosti Karlova mostu nebylo pro zamýšlené utajení ideálním řešením.

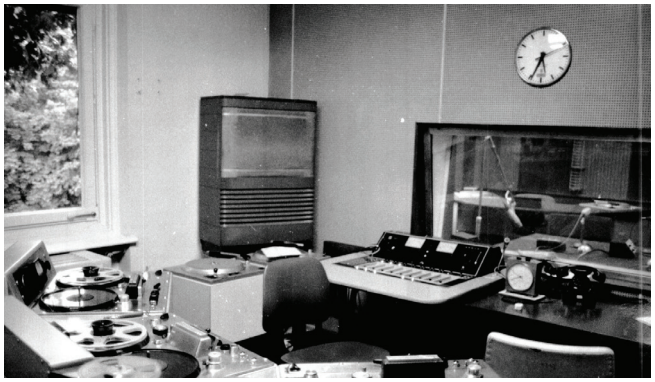

Sledování Rádia svobodná Evropa ◀
Jedna z fotografií pořízených tajným spolupracovníkem a pozdějším příslušníkem I. správy SNB Pavlem Minaříkem.

Důležitou úlohu hrála rozvědka při tzv. obraně československých kolonií, které se dostalo velkého významu po roce 1968 a následující masové vlně útěků. Jednalo se o kontrarozvědné sledování osob pracovně působících v zahraničí, včetně jejich rodinných příslušníků. Cílem této zpravodajské aktivity byla nejen ochrana proti působení cizích zpravodajských služeb, ale i permanentní dohled, který měl zabránit útěku československých občanů do „kapitalistického" zahraničí. Šlo o jednu z oblastí, kde byla rozvědka personálně i funkčně silně provázána s Federálním ministerstvem zahraničních věcí.

Kromě získávání zpravodajských informací prováděla rozvědka tzv. vlivová a aktivní opatření. Aktivní opatření byla zaměřena zejména na diskreditaci USA jako globální velmoci a také na snahy o prohlubování rozporů mezi zeměmi sdruženými v rámci NATO. Dezinformační kampaně se také snažily diskreditovat zpravodajské služby USA, Velké Británie, SRN a Francie. Podpora dodržování lidských práv, označená jako ideologická diverze, a exilové organizace byly rovněž pravidelnými cíli pomlouvačných aktivit. V ekonomické oblasti se aktivní opatření zaměřovala např. na vysvětlování zadluženosti rozvojových zemí jako důsledku ekonomické politiky „vyspělých kapitalistických států" nebo na vytváření příznivých podmínek pro prosazování ekonomických zájmů zemí socialistického tábora. Ve druhé polovině 80. let vzrostl důraz na pozitivně zaměřená aktivní opatření. Patřily mezi ně například akce na podporu odzbrojení, uvolňování mezinárodního napětí, mírového soužití

Centrála rozvědky ▶
V roce 1964 bylo rozhodnuto o vybudování nové centrály rozvědky. Stavba měla být v nákladu 17 milionů Kčs vystavěna v letech 1967–69, a to pod krytím „školského zařízení". Toto krytí projektu již plánované budově zůstalo a po něm se budoucí centrální budova rozvědky zkráceně označuje jako „Š". Stavba v Střelničné ulici se však začala stavět až v roce 1970. K prodlení přispěla mimo jiné i jednání s emancipující se samosprávou v roce 1968. Ta prostřednictvím Obvodního národního výboru Prahy 8 schválení stavby podmiňovala např. jejím posunutím, ochranou okolní zeleně během realizace stavby či jako podmínku schválení projektu požadovala veřejnou přístupnost kinosálu ve „školském zařízení". Budova začala být částečně užívána od konce října 1976 a k definitivnímu převzetí Federálním ministerstvem vnitra došlo až 12. dubna 1978 s tím, že konečná cena budovy se oproti prvním plánům z roku 1964 zvedla na více než 110 milionů Kčs.

Sbor národní bezpečnosti (SNB) byl od roku 1945 centrální bezpečnostní složkou Československa, která nahradila četnictvo a obecní i státní policii. Sbor se skládal z uniformované Veřejné bezpečnosti a tajné Státní bezpečnosti. Veřejná bezpečnost plnila funkce kriminální, pořádkové a dopravní policie. Státní bezpečnost měla za úkol „boj proti vnitřnímu i vnějšímu nepříteli" komunistického režimu.

se západní Evropou apod. Zde bylo záměrem zpravodajských služeb zemí socialistického bloku podchytit aktivitu mírového hnutí na Západě.

Systém fungování I. správy SNB nebyl v základních principech podstatněji změněn od jeho vytvoření v 50. letech. Svým charakterem zrcadlil fungování KGB a dalších služeb východního bloku. Rozvědce přinášel možnost uskutečňovat zpravodajské operace pod krytím diplomatické činnosti, což zpravodajským důstojníkům umožňovalo kontaktovat v zahraničí osoby ze státní správy, politiky, novináře, pracovníky univerzit a výzkumných ústavů, průmyslových podniků atd. Reálné možnosti tohoto systému však postupně slábly, protože principy jeho fungování časem odhalily místní kontrarozvědné služby. Mocný úder zasadil zaběhnutému systému zejména útěk 20 příslušníků rozvědky, ať už v aktivní službě, nebo po jejím skončení. Kvůli nim se západní zpravodajské služby dozvěděly detailní informace o způsobu práce československé rozvědky i o jejím personálním složení. V hlavních cílových zemích (zejména ve státech NATO) proto československá špionáž působila za stále obtížnějších podmínek. I. správa SNB se na popud KGB pokoušela potíže částečně eliminovat zpravodajským působením v tzv. třetích zemích, kde se zaměřila na diplomatické mise států NATO. Na výkonnost služby měl dopad i výběr jejích příslušníků, který se vyznačoval důrazem na politickou spolehlivost a tzv. třídní původ. Přesto měla rozvědka z celé StB nejvzdělanější personál, což bylo dáno nároky na jazykové i vykoškolské vzdělání.

▲ ***Ladislav Bittman***

Ladislav Bittman (1931–2018) /na obrázku vpravo/ byl jedním z prvních defektorů z řad I. správy SNB, který se po okupaci Československa v roce 1968 rozhodl přeběhnout na Západ. Bittman byl významným operativním důstojníkem působícím např. v Rakousku nebo Německu. Během své kariéry u rozvědky se věnoval především tzv. aktivním opatřením – tedy snaze o manipulaci s veřejným míněním tak, aby to odpovídalo zájmům Československa či socialistických zemí. Nejznámější akcí, na které se podílel, byl zinscenovaný nález nacistických dokumentů v roce 1964 v šumavském Černém jezeře v rámci akce Neptun. Poté, co vypovídal před podvýborem Senátu amerického Kongresu, byl v roce 1972 v nepřítomnosti odsouzen československou justicí k trestu smrti.

Rozvědka se organizačně skládala z centrály a rezidentur v zahraničí. Centrála zajišťovala řízení zpravodajských operací, analýzu získaných informací a jejich distribuci odběratelům v rámci bezpečnostního aparátu, státní správy a KSČ. V roce 1988 čítala centrála na 905 příslušníků SNB a 69 občanských zaměstnanců. K vlastnímu výkonu operativní práce v zahraničí z nich bylo přiděleno 588. V jejím čele stál náčelník, který přímo řídil mj. personální („kádrový") odbor, odbor plánování a analýzy, inspekci a odbor obrany a ochrany. Jeho úkolem bylo řídit činnost služby ze zpravodajského hlediska. Paralelní strukturu představovala vnitřní organizace KSČ, která byla zodpovědná za politické vedení služby. Zástupci náčelníka správy řídili operativní odbory rozčleněné do oborů politické, nelegální a vědecko-technické rozvědky. Politická rozvědka se skládala z odborů zaměřených zpravidla teritoriálně, vědecko-technickou rozvědku tvořily operativní a analytický odbor. Nelegální rozvědka měla odbory zaměřené na výcvik a řízení nelegálních rozvědčíků a specializovaný odbor pro sběr dokumentace. Vedle tří hlavních částí rozvědky působily odbory aktivních opatření, „emigrace a ideodiverze", zahraniční kontrarozvědky a analyticko-informační odbor, který soustřeďoval a hodnotil získané informace a zajišťoval expedici zpráv pro odběratele. Celek doplňovaly podpůrné útvary zajišťující spojení a operativní techniku a týlové součásti zajišťující správu majetku. Centrála rozvědky zajišťovala také kurýrní a šifrové rádiové spojení pro potřeby Federálního ministerstva zahraničních věcí.

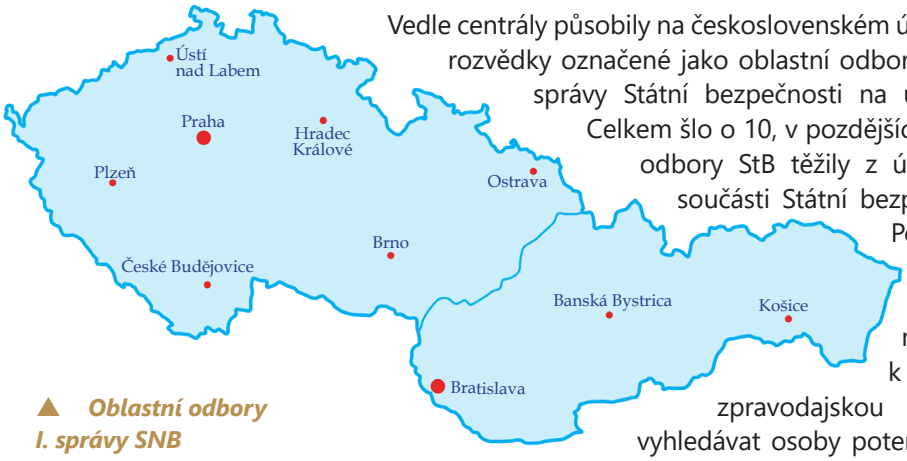

▲ *Oblastní odbory I. správy SNB*

Vedle centrály působily na československém území také regionální expozitury rozvědky označené jako oblastní odbory StB, které byly zařazeny pod správy Státní bezpečnosti na úrovni administrativních krajů. Celkem šlo o 10, v pozdějších letech o 9 poboček. Oblastní odbory StB těžily z úzké vazby na kontrarozvědné součásti Státní bezpečnosti a na pasovou službu. Pomocí podchycení veškerého styku československých občanů se zahraničím v evidencích měla StB rozsáhlý přístup k informacím využitelným pro zpravodajskou činnost. Jejich úkolem bylo vyhledávat osoby potenciálně vhodné pro zpravodajskou práci. Jednalo se o osoby z řad československých občanů pracovně či studijně vyjíždějících do zahraničí a také cizinců s vazbami na území Československa. K úkolům Oblastních odborů patřil i nábor příslušníků rozvědky. Centrála rozvědky, kde byl zřízen „odbor pro řízení rozvědné práce z území ČSSR", nad nimi vykonávala metodický dohled a využívala jejich informace a výsledky činnosti.

Působení rozvědky v zahraničí probíhalo prostřednictvím dvoustupňové legalizace, která poskytovala krytí zpravodajské práce v rámci státních institucí a podniků. Interně byla označována jako I. a II. záloha. Šlo o funkční „symbiózu" v poměrech komunistického režimu, který připouštěl působení v zahraničí pouze limitovanému množství osob. Působení prostřednictvím státních subjektů nabízelo prakticky jedinou cestu, jak realizovat v zahraničí zpravodajskou činnost. Druhou možnost představovalo nákladné a zdlouhavé budování sítě nelegální rozvědky. I. záloha byla vytvořena ve státních institucích, vědeckých ústavech nebo podnicích, jejichž zaměstnanci vyjížděli služebně do zahraničí nebo byli v častém kontaktu s cizinci. Nejpočetněji byli příslušníci rozvědky zastoupeni v rámci Federálního ministerstva zahraničních věcí, Federálního ministerstva zahraničního obchodu a v podnicích zahraničního obchodu. Úkolem příslušníků rozvědky působících v I. záloze bylo získávat informace a podporovat takto zpravodajskou činnost. Příslušníci zařazení do I. zálohy byli vybíráni z řad členů KSČ splňujících podmínku pětileté služby v SNB. Svůj kontakt s centrálou museli utajovat.

Při dlouhodobém výjezdu do zahraničí se příslušníci rozvědky stávali součástí zpravodajských skupin označovaných jako rezidentury, které představovaly II. zálohu rozvědky. Hlavní krycí prostředí pro jejich působení byly diplomatické mise. Na přelomu let 1989/1990 působilo v rámci zastupitelských úřadů 36 rezidentur, 16 v Evropě, 9 v Americe, 8 v Asii a 3 v Africe. Příslušníci I. správy SNB byli přidělováni do diplomatických nebo konzulárních funkcí tak, aby jim bylo umožněno získávat zpravodajské informace. Pod touto krycí legendou mohli vybírat osoby vhodné k rozpracování a prostřednictvím vízové agendy mohli sledovat pohyb osob ze zahraničí do Československa. Krytí v obchodních odděleních zastupitelských úřadů bylo využíváno k operacím vědecko-technické rozvědky, neboť jejich pozice jim umožňovala kontakt s firmami, vědeckými ústavy a univerzitní sférou. Rozmístění zpravodajců odpovídalo hlavním zájmům rozvědky – nejpočetněji byly obsazeny rezidentury v Bonnu (23 osob), Vídni (19), Washingtonu (19) a Londýně (15). Další skupinu představovaly rezidentury středního významu, obsazené cca 6–11 zpravodajskými důstojníky

„LEGALIZACE – tento termín zahrnuje opatření sloužící k zakrytí příslušnosti ke zpravodajské službě."

(např. New York, Západní Berlín, Peking, Dillí a Damašek). Třetí skupinu tvořily rezidentury v méně exponovaných státech NATO, v rozvojových a některých neutrálních zemích.

Zpravodajské skupiny řídily v zahraničí agenturní síť sestávající z řad cizinců, kteří byli označováni pojmy „agent" a „důvěrný styk", a československých občanů označovaných jako „ideologičtí spolupracovníci". Informace získané z těchto zdrojů byly v šifrované podobě předávány radiotelegraficky do centrály nebo byly odesílány kurýrní službou. V oblasti komunikace využívala československá rozvědka propojení s FMZV, pro které zajišťovala šifrování a spojovací službu.

Široký záběr zpravodajského zájmu znamenal vysoké náklady na činnost. Roční náklady rozvědky na konci 80. let se pohybovaly průměrně kolem 130 mil. Kčs, z toho na rozpočtové finanční prostředky připadlo kolem 100 mil. Kčs a na zvláštní finanční prostředky pro vedení zpravodajské činnosti 25–28 mil. Kčs v cizích měnách. Přes vysoké náklady však rozvědka, tak jako celý sektor československých bezpečnostních složek, technicky zaostávala. Přestože byla přijata opatření, která měla omezit nárůst zaměstnanců Federálního ministerstva vnitra včetně StB, dosáhl k 31. prosinci 1 989 početní stav rozvědky více než 1600 pracovníků, přičemž skutečně obsazeno bylo 1 431 tabulkových míst. Rozvědka se tak během posledních let své existence vyvinula v široce rozvětvený aparát.

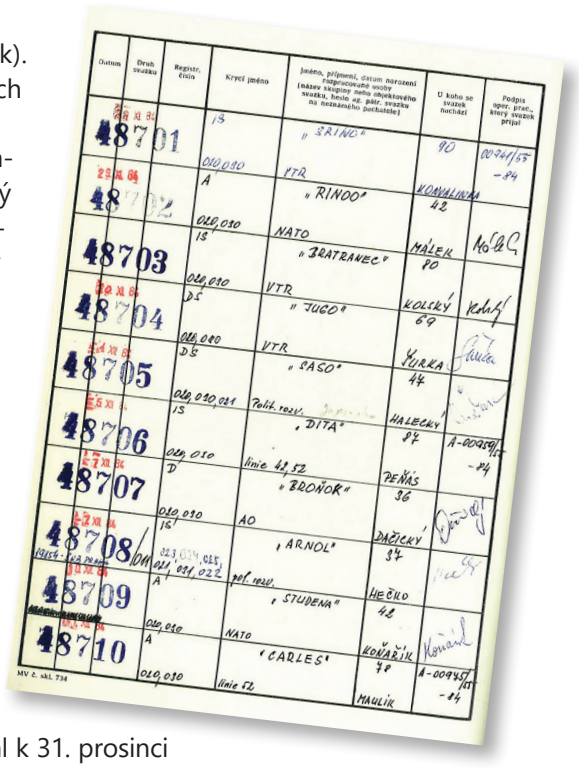

▲ *Ukázka záznamu z registru svazků I. správy SNB*

▲ *Oblasti působení I. správy SNB koncem roku 1989*

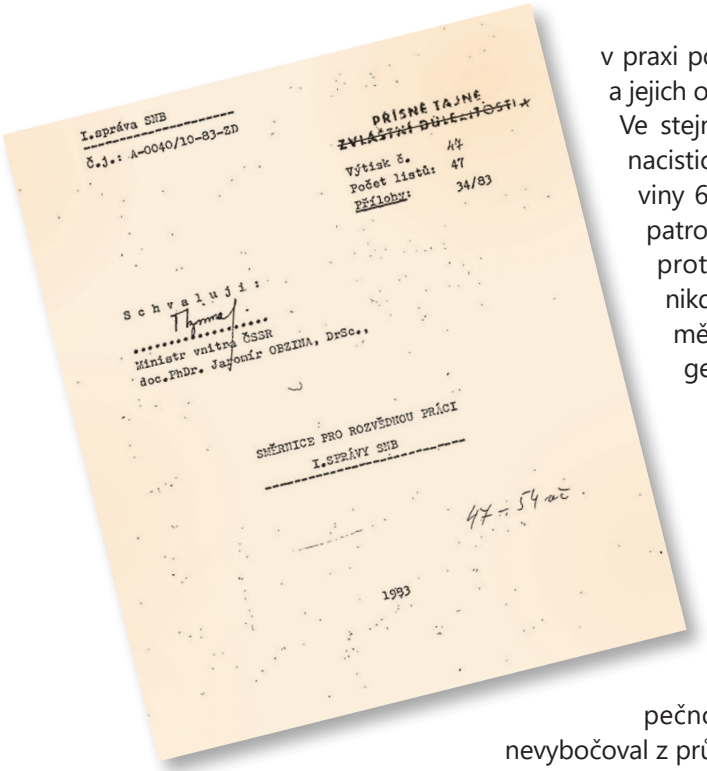

I.správa SNB
Č.j.: A-0040/10-83-ZD

PŘÍSNĚ TAJNÉ
ZVLÁŠTNÍ DŮLEŽITOSTI

Výtisk č. 44
Počet listů: 47
Přílohy: 34/83

Schvaluji:
Ministr vnitra ČSSR
doc.PhDr. Jaromír OBZINA, DrSc.,

SMĚRNICE PRO ROZVĚDNOU PRÁCI
I.SPRÁVY SNB

47 - 54 vč

1983

▲ ***Směrnice pro rozvědnou práci***
byl základní předpis, podle něhož probíhala zpravodajská práce rozvědky.

v praxi používány od konce 40. let do druhé poloviny 50. let a jejich oběťmi se stali zejména představitelé exilových skupin. Ve stejném období bylo také využito několika vězněných nacistických válečných zločinců v roli agentů. Od první poloviny 60. let byla československá rozvědka pod sovětskou patronací připravována také na cílené sabotážní úkoly proti strategickým objektům v zahraničí. K tomu však nikdy nedošlo a projekt tzv. služby zvláštního určení, která měla sabotáže zajišťovat, byl ukončen a převeden do gesce vojenské kontrarozvědky.

I. správa SNB a vývoj v roce 1989

Hlavní správa rozvědky Sboru národní bezpečnosti představovala v roce 1989 útvar, který nijak nevybočoval z průměru tehdejšího československého bezpečnostního aparátu. Stejně jako v předchozích letech měla rutinně získávat informace podle předem schváleného ročního plánu. Plán byl doplněn na základě jednání generálního tajemníka ÚV KSČ M. Jakeše s ministrem vnitra K. Kinclem. V předvečer pádu režimu komunistické vedení požadovalo podrobné sledování problematiky lidských práv. Vzhledem k tomu, že byl komunistický režim v této oblasti ze zahraničí dlouhodobě oprávněně kritizován, M. Jakeš požadoval zahájení odvetné informační kampaně proti Západu. I. správa SNB měla tedy v zahraničí získávat informace o nedostatcích v oblasti občanských svobod. ÚV KSČ chtěl také znát možnosti případného ekonomického tlaku Západu na Československo a zajímal se o to, jaký je v západních zemích poměr zastánců ekonomické spolupráce oproti stoupencům politického tlaku v oblasti lidských práv. Na sílící domácí opozici reagoval také pokyn ke sledování vlivu Vatikánu, resp. katolické církve na opoziční hnutí v Československu.

Rozvědka sice reflektovala pokles napětí mezi SSSR a USA ve druhé polovině 80. let, nicméně veškeré politické aktivity západních zemí vůči východnímu bloku stále hodnotila jako nepřátelské. Odzbrojovacím dohodám v oblasti jaderných zbraní a jejich nosičů se sice dostalo kladného přijetí, obecně však Západ stále podezírala ze snahy o destabilizaci socialistických zemí. Ta měla probíhat uvnitř

◀ ***Bohumil Laušman***
Bohumil Laušman (1903–1963) byl významným politikem sociálně demokratické strany. Již za první republiky od roku 1935, byl poslancem za tuto stranu, vrcholem kariéry však pro něj byla doba válečná a poválečná. Během války žil v exilu v Londýně, kde byl členem československé Státní rady. Po válce zastával post ministra průmyslu a v listopadu 1947 se stal předsedou sociálních demokratů. V době komunistického převratu nedokázal jasně nasměrovat svou stranu k odporu vůči komunistickému převzetí moci v Československu. Když se v roce 1949 dozvěděl o tom, že se chystá jeho zatčení, z vlasti uprchl. V roce 1953 jej Státní bezpečnost za pomoci svého agenta unesla, převezla do Československa, kde byl odsouzen k dlouholetému trestu. Ve výkonu trestu také v roce 1963 zemřel.

jednotlivých zemí zejména prostřednictvím tematizace ochrany lidských práv. Československý bezpečnostní aparát hodlal nadále bránit veškerému vměšování do vnitřní politiky, aby byly zajištěny „příznivé podmínky pro přestavbu a budování socialistické demokracie". Na rozdíl od Polska a Maďarska byla opozice v Československu stále považována za protistátní element a rozvědka dlouhodobě pracovala na sledování jejího spojení s „vnějším nepřítelem".

Situace v sousedních státech, kde během prvního pololetí roku 1989 ztratily komunistické strany své monopolní mocenské postavení, byla vnímána negativně. V červnu vedení I. správy SNB vyjádřilo stanovisko, že pro něj polští a maďarští partneři již nejsou důvěryhodní: „(...) aparát v těchto zemích [je] narušen a [je nutné] individuálně posuzovat, které zprávy předávat. I nadále však musíme spolupracovat, jedná se o internacionální pomoc v jejich složité situaci". Někteří příslušníci rozvědky interně vyjadřovali „značný strach o osud socialismu jako takového v Maďarsku a Polsku" a navíc byli „znepokojeni i některými aspekty vývoje v SSSR (dezintegrační národnostní tendence), jejichž rozsah je překvapil". Paradoxně se poslední dílčí koordinační setkání rozvědek zemí socialistického bloku konalo v říjnu 1989 právě v Maďarsku. Jeho účastníci v předvečer pádu berlínské zdi a dalších událostí vyjádřili přesvědčení o nutnosti „čelit hrozbě vnějšího a vnitřního protivníka usilujícího o zničení socialismu."

▲ ***Miloš Jakeš***

Miloš Jakeš (nar. 1922) byl typickým příkladem zkušeného komunistického aparátčíka. Do KSČ vstoupil v roce 1945 a následně se propracovával do významných funkcí Československého svazu mládeže. Postupně se od práce v místní samosprávě propracoval také na vyšší pozice v rámci KSČ, velmi dlouho byl předsedou ústřední revizní a kontrolní komise KSČ. Podílel se na moskevských jednáních v roce 1968 a podepsal také tzv. moskevský protokol. V roce 1987 završil svou cestu komunistickým byrokratickým aparátem a stal se generálním tajemníkem ÚV KSČ. Únik záznamu jeho projevu na Červeném Hrádku v červenci 1989 přispěl k zesměšnění komunistického režimu v roce 1989. 24. listopadu, týden po zásahu proti studentům na Národní třídě, Jakeš na post generálního tajemníka ÚV KSČ rezignoval.

Při jednáních vedení I. správy SNB se sovětskou civilní rozvědkou na konci srpna 1989 v Moskvě se hovořilo o skvělé spolupráci při „odhalování nepřátelských rozkladných plánů" a podpoře „koordinovaného zahraničněpolitického kurzu ČSSR a SSSR". Zástupci rozvědek StB a KGB se shodli na potřebě další spolupráce při „realizaci rozsáhlých akcí k ovlivnění politických kruhů cizích zemí, k neutralizaci nepřátelských sil, prosazování pravdy o přestavbě, lépe zaměřené

◀ ***Poslední zasedání rozvědek socialistického bloku na nejvyšší úrovni, které se konalo ve východním Berlíně v roce 1988***

Náčelník I. správy SNB tam vyzval mimo jiné ke zvýšení aktivity Státní bezpečnosti a k akcím proti vlivu „ideodiverzních center" a katolické církve.

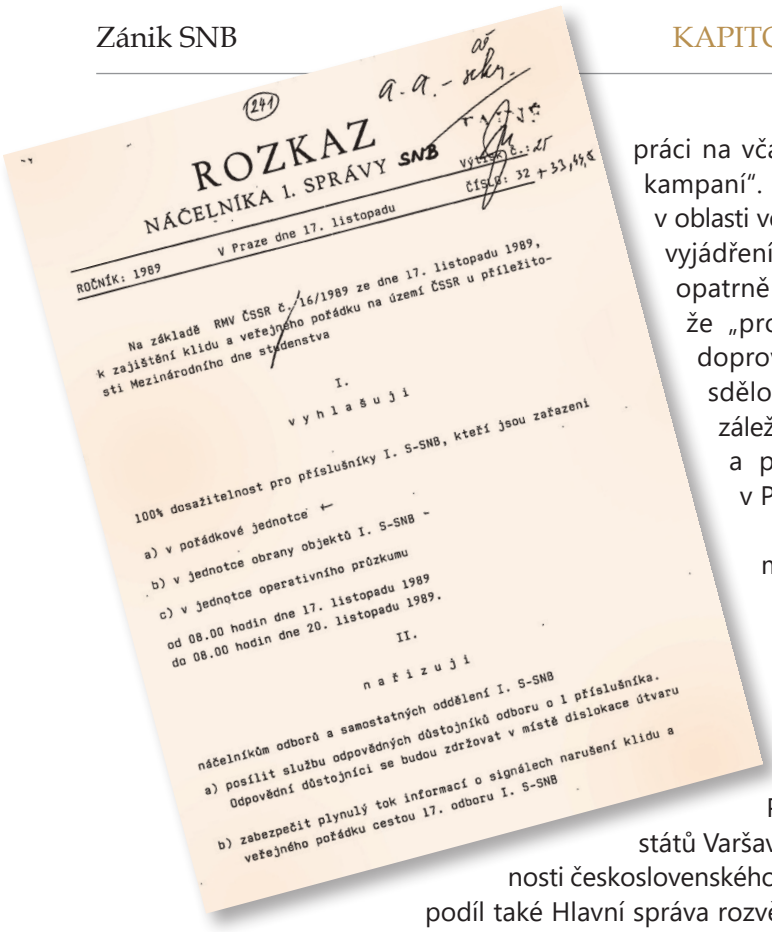

(241)

ROZKAZ
NÁČELNÍKA 1. SPRÁVY SNB

ROČNÍK: 1989 V Praze dne 17. listopadu Výtisk č.: 25 ČÍSLO: 32 + 33,44,5

Na základě RMV ČSSR č. 16/1989 ze dne 17. listopadu 1989, k zajištění klidu a veřejného pořádku na území ČSSR u příležitosti Mezinárodního dne studenstva

I.

v y h l a š u j i

100% dosažitelnost pro příslušníky I. S-SNB, kteří jsou zařazeni

a) v pořádkové jednotce

b) v jednotce obrany objektů I. S-SNB

c) v jednotce operativního průzkumu

od 08.00 hodin dne 17. listopadu 1989
do 08.00 hodin dne 20. listopadu 1989.

II.

n a ř i z u j i

náčelníkům odborů a samostatných oddělení I. S-SNB

a) posílit službu odpovědných důstojníků odboru o 1 příslušníka. Odpovědní důstojníci se budou zdržovat v místě dislokace útvaru

b) zabezpečit plynulý tok informací o signálech narušení klidu a veřejného pořádku cestou 17. odboru I. S-SNB

▲ *Rozkaz k vyhlášení pohotovosti rozvědky 17. listopadu 1989*

práci na včasném odhalování a maření protisocialistických kampaní". Mezi priority nadále patřila také spolupráce v oblasti vědecko-technické rozvědky. Za hradbou oficiálních vyjádření se ale zástupci KGB v osobních rozhovorech opatrně vyjadřovali k vnitřním problémům SSSR s tím, že „proces přestavby" neběží zcela hladce a že jej doprovázejí ekonomické potíže a ztráta kontroly nad sdělovacími prostředky. K československým vnitřním záležitostem se ovšem představitelé KGB nevyjadřovali a pouze se dotázali, zda s ohledem na situaci v Polsku a Maďarsku zahájí KSČ dialog s opozicí.

Celý rok 1989 v Československu provázela mimořádná bezpečnostní opatření „k zajištění klidu a pořádku", která byla vyhlašována při všech oficiálních výročích a státních svátcích, jakými byla výročí 25. února 1948 a osvobození ČSSR Sovětskou armádou 9. května 1945, a také k výročím událostí, jejichž připomínka byla oficiálně odmítána: 20. výročí úmrtí Jana Palacha, 21. výročí okupace Československa vojsky států Varšavské smlouvy nebo 71. výročí vyhlášení samostatnosti československého státu. Na všech těchto akcích měla svůj specifický podíl také Hlavní správa rozvědky. Kromě zahraničních zpravodajských skupin se jich účastnili i pracovníci jejích týlových složek. V květnu 1989 měla rozvědka uloženo zapojit své příslušníky do sledování situace v Praze. Současně zjišťovala pomocí svých zdrojů projevy nesouhlasu v Československu i v zahraničí. Náčelník rozvědky V. Václavek ohlásil operačnímu štábu Federálního ministerstva vnitra, že v případě konfliktu opozice s bezpečnostními složkami dojde patrně k protičeskoslovenským sankcím a informoval o propagačních akcích podnikaných exilovými skupinami. Podobná opatření prováděla rozvědka také v listopadu a prosinci 1989. Na průběh událostí 17. listopadu 1989 neměla rozvědka bezprostřední vliv. Uvnitř však v rozbouřené atmosféře listopadových a prosincových dní panovala nervozita. Centrála I. správy SNB pravidelně informovala na přelomu listopadu a prosince 1989 své rezidentury a označila společenské protesty, demonstrace a stávky za ohrožení společenského zřízení. Některé zprávy odesílané do zahraničí byly formulovány jako výzvy k obraně socialismu.

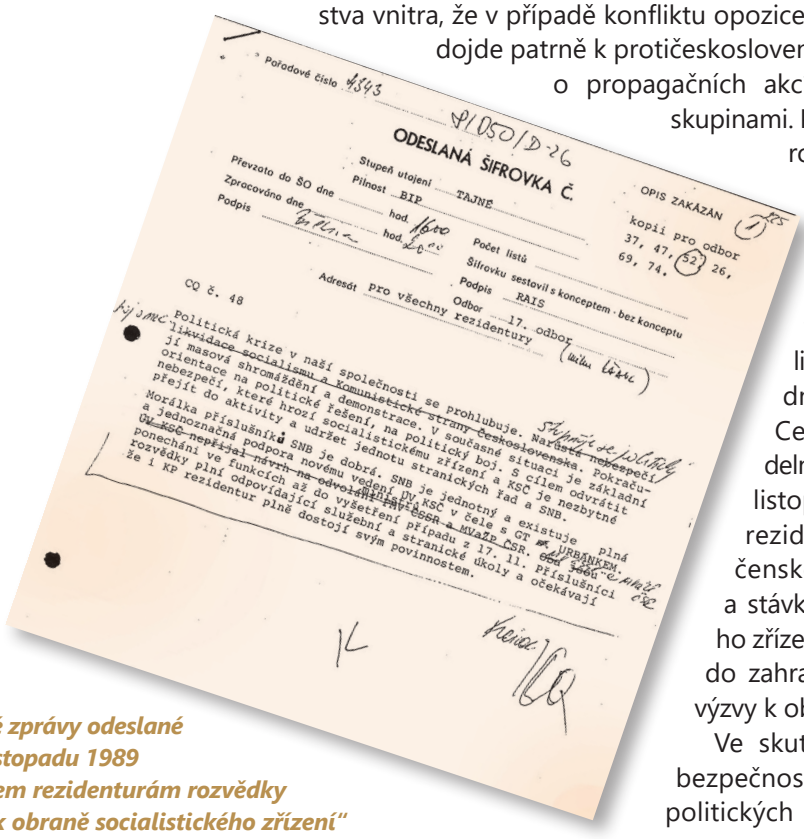

Pořadové číslo 4343

ODESLANÁ ŠIFROVKA Č. 8/050/D-26

OPIS ZAKÁZÁN

Stupeň utajení TAJNÉ
Pilnost BIP
Převzato do ŠO dne hod. 16.00
Zpracováno dne hod. 20.00
Podpis
Počet listů
Šifrovku sestavil s konceptem - bez konceptu
Podpis RAIS
Odbor 17. odbor
Adresát pro všechny rezidentury

kopii pro odbor 37, 47, 52, 26, 69, 74.

CQ č. 48

Politická krize v naší společnosti se prohlubuje. Narůstá nebezpečí likvidace socialismu a Komunistické strany československa. Pokračují masová shromáždění a demonstrace. V současné situaci je základní orientace na politické řešení, na politický boj. S cílem odvrátit nebezpečí, které hrozí socialistickému zřízení a KSČ je nezbytné přejít do aktivity a udržet jednotu stranických řad a SNB.

Morálka příslušníků SNB je dobrá. SNB je jednotný a existuje plná a jednoznačná podpora novému vedení UV KSČ v čele s GT URBÁNKEM. UV KSČ nepřijal návrh na odvolání MV ČSSR a MVaŽP ČSR. Obě jsou ponecháni ve funkcích až do vyšetření případu z 17. 11. Příslušníci rozvědky plní odpovídající služební a stranické úkoly a očekávají že i KP rezidentur plně dostojí svým povinnostem.

▶ *Text šifrové zprávy odeslané na konci listopadu 1989 z Prahy všem rezidenturám rozvědky s výzvou „k obraně socialistického zřízení"*

Ve skutečnosti se však již Státní bezpečnost připravovala na možnost politických změn. Nejhmatatelnějším

projevem tohoto období byla skartace spisového materiálu a operativních svazků. Mezi 1. a 8. prosincem 1989 došlo ke zničení řady písemností rozvědky. Rozsah škod byl různorodý a rozsah „zametání stop" byl velmi individuální. Zjevně nebylo v zájmu ani v technických možnostech rozvědky zničit veškerý shromážděný materiál. Stejně jako v dalších součástech StB bylo ničení na I. správě SNB zaměřeno na tzv. živé případy. Kromě zničení svazků významných tajných spolupracovníků byly hromadně odstraněny i svazky aktivních opatření. Ze svazků byly vyřazeny dokumenty z posledního roku či předcházejících několika let. Ničeny, ovšem nesystematicky, byly rovněž záznamy o spolupráci s I. hlavní správou KGB. Celkový výsledek skartací nicméně přehled o práci rozvědky nezastřel.

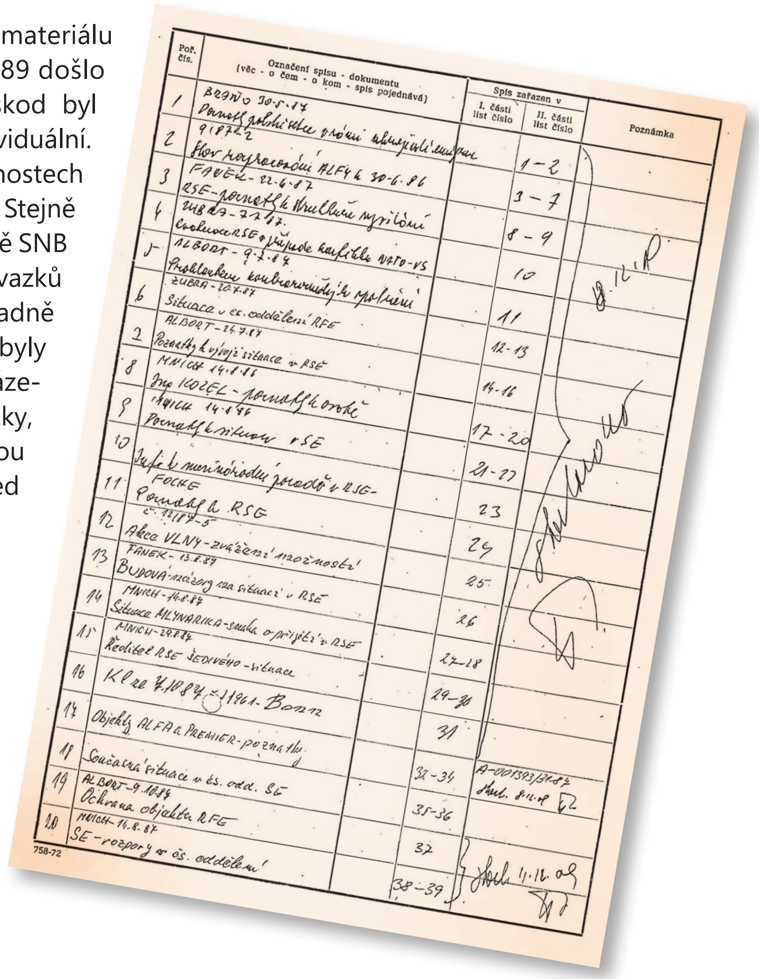

Poř. čís.	Označení spisu - dokumentu (věc - o čem - o kom - spis pojednává)	Spis zařazen v I. části list číslo	Spis zařazen v II. části list číslo	Poznámka
1	BRNO 30.5.87 Poznatky [illegible]		1–2	
2	9187-2 [illegible] ALFY k 30.6.86		3–7	
3	FANEK – 22.6.87 RSE – poznatky k [illegible]		8–9	
4	ZUBRA – 22.7.87 [illegible] RSE [illegible] NATO-VS		10	
5	ALBORT – 9.7.84 [illegible]		11	
6	ZUBRA – 20.7.87 Situace v čs. oddělení RFE		12–13	
7	ALBORT – 24.7.87 Poznatky k vývoji situace v RSE		14–16	
8	MNICH 14.8.86 Inf. KOZEL – poznatky k [illegible]		17–20	
9	MNICH 14.8.86 Poznatky k situaci v RSE		21–27	
10	Inf. k [illegible] v RSE –		23	
11	FOCKE Poznatky k RSE		24	
12	č. 12187-5 Akce VLNY – zvážení možnosti		25	
13	FANEK – 13.8.87 BUDOVA – názory na situaci v RSE		26	
14	MNICH – 14.8.87 Situace MLYNARIKA – snaha o příjezd v RSE		27–28	
15	MNICH – 29.8.84 Ředitel RSE ŠEDIVÉHO – situace		29–30	
16	Klze 4.10.84 – 1961 – Bonn		31	
17	Objekty ALFA a PREMIER – poznatky		32–34	A-001393/31-87 [illegible] 8.11.[illegible]
18	Současná situace v čs. odd. SE		35–36	
19	ALBORT – 9.10.84 Ochrana objektu RFE		37	
20	MNICH 14.8.87 SE – rozpory v čs. oddělení		38–39	

758-72

Ukázka záznamů o skartacích dokumentů ze svazku rozvědky, ke kterým došlo na počátku prosince 1989

Vznik nové československé zpravodajské služby a její vývoj do podzimu 1990

První impulzy ke změnám v československé zahraniční zpravodajské službě

▲ *Vláda národního porozumění*

Tvrdý zásah bezpečnostních sil na pražské Národní třídě 17. listopadu 1989 vyvolal zformování občanské opozice v čele s Občanským fórem a Verejnosťou proti násiliu. Opozice od konce listopadu 1989 zahájila rozhovory s federální vládou o splnění požadavků na demokratizaci společnosti. Rozhodující zlom v jednáních nastal 10. prosince 1989, kdy byla jmenována nová „vláda národního porozumění" v čele s Mariánem Čalfou. Změny se dotkly také resortu Federálního ministerstva vnitra, které patřilo k základním oporám komunistického režimu. Jeho staré vedení v čele s ministrem Františkem Kinclem a jeho prvním náměstkem Alojzem Lorencem, který nařídil rozsáhlou likvidaci písemností Státní bezpečnosti, bylo odvoláno. Vláda národního porozumění začala v oblasti bezpečnostní problematiky provizorním opatřením. Ministerstvo vnitra bylo do doby jmenování nového ministra formálně řízeno triumvirátem tvořeným předsedou vlády Mariánem Čalfou a prvními místopředsedy vlády Jánem Čarnogurským a Valtrem Komárkem. Pro přímý dohled nad ministerstvem byl sice jmenován vládní zmocněnec JUDr. Ivan Průša, v praxi však byl rozsáhlý československý bezpečnostní aparát stále v rukou staré garnitury, počínaje náměstky ministra vnitra a veliteli (náčelníky) podřízených útvarů konče.

Do práce rozvědky v průběhu prosince 1989 měnící se poměry nezasáhly. Její zpravodajská činnost v zahraničí v omezené míře pokračovala, přičemž služba fakticky vyčkávala na další vývoj událostí. Vedení I. správy SNB reagovalo na nastalou situaci dvěma způsoby. Jedním z nich byl urychlený odchod řady funkcionářů spojených s prověrkami a normalizací. Takto odešli na konci roku 1989 kromě jiných dva ze tří zástupců náčelníka rozvědky. Vedení služby se také pokusilo o úpravu zpravodajského zaměření. Jednalo se zejména o zřetelnější příklon k ekonomickému zpravodajství, což bylo ostatně po službě požadováno

◀ ***JUDr. Ivan Průša***

Ivan Průša (1940–2000) byl docentem ústavního práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. V průběhu svého zmocnění byl kandidátem premiéra Čalfy na post ministra vnitra, ten nakonec však jeho nominaci neprosadil. Po ukončení činnosti vládního zmocněnce působil jako náměstek na Federálním ministerstvu vnitra, jako vedoucí Úřadu vlády ČSFR či jako vedoucí legislativního odboru Kanceláře Senátu České republiky. Byl také jmenován do legislativní rady vlády a po celou dobu svého úřednického angažmá i nadále spolupracoval s Karlovou univerzitou.

Miloslav Čech

Miloslav Čech (1929–1989) patřil k nové vzdělané generaci civilních zpravodajců v I. správě SNB. Vystudoval Vysokou školu hospodářských věd v Praze (dnešní VŠE) a v roce 1957 byl přijat do amerického odboru rozvědky. Během své kariéry působil dvakrát pod diplomatickým krytím v zahraničí: nejprve v Kanadě, později v Mexiku. V roce 1968 představoval nejvýznamnější tvář reformního křídla I. správy SNB a krátce před okupací byl jmenován velitelem rozvědky. Propuštěn byl v roce 1970, kdy odešel do invalidního důchodu. M. Čech se zapojil do opozičního hnutí Obroda, zformovaného v roce 1988. Hnutí navazovalo na akční program reformního křídla KSČ z roku 1968. Z. Jodas mu z České státní pojišťovny dodával papír na samizdatový časopis Dialog. P. Holan a Z. Jodas udržovali také kontakt na Prognostický ústav Československé akademie věd.

již na konci 80. let. Náznakem pokusu vyrovnat se s palčivým problémem čistek v řadách rozvědky po okupaci Československa v roce 1968 bylo jmenování zvláštní komise, která měla za úkol tyto události zmapovat.

Současně vznikaly první iniciativy zvenčí zaměřené na podchycení činnosti zpravodajských služeb. Především se začali aktivizovat jejich bývalí příslušníci, kteří byli propuštěni ze služby za politické postoje v průběhu tzv. pražského jara 1968. Přicházeli s požadavky na profesní rehabilitaci, a někteří také přinášeli návrhy na řešení situace. Jejich návrat do služby a podíl na transformaci postkomunistického bezpečnostního aparátu se stal československým specifikem. Vztah této skupiny osob ke komunistickému režimu prošel bouřlivým vývojem a ve společenském vření druhé poloviny 60. let dostal (více či méně) kritickou podobu. Podpora politických změn v průběhu pražského jara, následný pracovní a společenský postih a postavení druhořadých občanů v období tzv. normalizace je v řadě případů přivedlo do kontaktu s opozičními skupinami. V roce 1990 se část z nich rozhodla nabídnout novým politickým představitelům své osobní zkušenosti z koncepční, řídící a operativní práce. Ovládali řadu cenných znalostí, kterými na přelomu let 1989/1990 nikdo jiný nedisponoval. Také v případě rozvědky vznikla stejná iniciativa v řadách propuštěných zpravodajských důstojníků. K prvnímu většímu setkání bývalých důstojníků rozvědky došlo krátce po 17. listopadu 1989 shodou okolností na pohřbu bývalého náčelníka I. správy Miloslava Čecha.

Mezi nejaktivnější patřil Zdeněk Jodas, který oslovil místopředsedu vlády Valtra Komárka a předal mu dvě memoranda s návrhem řešení situace v bezpečnostních složkách. V prvním dokumentu nabídl skupinu bývalých příslušníků rozvědky pro základní rozkrytí

Počet propuštěných „nespolehlivých" příslušníků rozvědky po okupaci

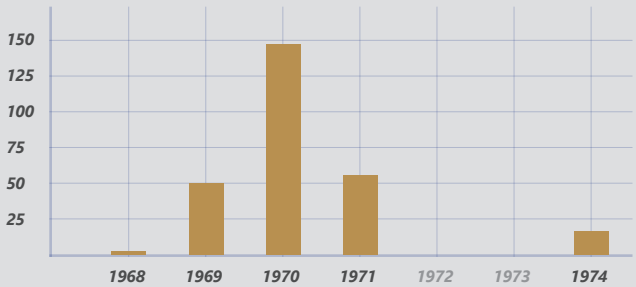

Politické čistky v rozvědce po roce 1968

I. správu SNB opustilo po okupaci v roce 1968 v důsledku čistek okolo 25 % jejích příslušníků. Někteří z bývalých příslušníků I. správy FMV se v 70. letech dostali do prostředí signatářů Charty 77. Dokument podepsalo celkem pět z nich, další nakonec podepsat odmítli s tím, že podpis bývalých příslušníků zpravodajské služby by mohl prohlášení kompromitovat nebo ohrozit ostatní disidenty. Druhou stranu problému představoval dohled nad propuštěnými příslušníky rozvědky. Od druhé poloviny 70. let je totiž sledovali operativní pracovníci odboru obrany zpravodajského aparátu. Mezi propuštěnými si vytvořili síť tajných spolupracovníků.

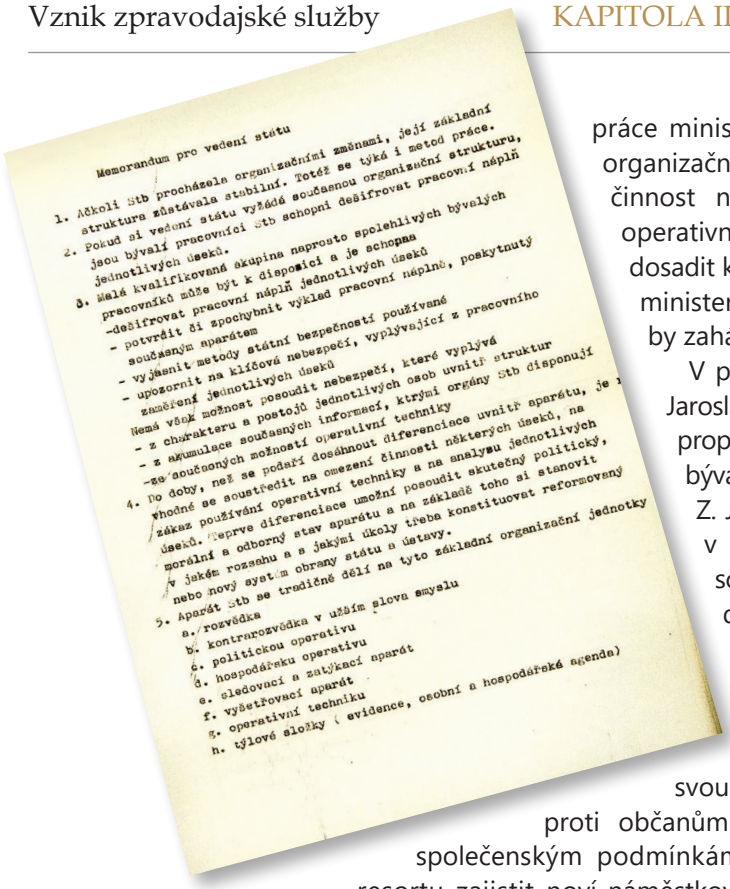

Memorandum pro vedení státu

1. Ačkoli Stb prochází organizačními změnami, její základní struktura zůstávala stabilní. Totéž se týká i metod práce.
2. Pokud si vedení státu vyžádá současnou organizační strukturu, jsou bývalí pracovníci Stb schopni dešifrovat pracovní náplň jednotlivých úseků.
3. Malá kvalifikovaná skupina naprosto spolehlivých bývalých pracovníků může být k dispozici a je schopna
- dešifrovat pracovní náplň jednotlivých úseků
- potvrdit či spochybnit výklad pracovní náplně, poskytnutý současným aparátem
- vyčlenit metody státní bezpečnostní používané
- upozornit na klíčová nebezpečí, vyplývající z pracovního zaměření jednotlivých úseků

Nemá však možnost posoudit nebezpečí, které vyplývá
- z charakteru a postojů jednotlivých osob uvnitř struktur
- z akumulace současných informací, kterými orgány Stb disponují
- ze současných možností operativní techniky

4. Do doby, než se podaří dosáhnout diferenciace uvnitř aparátu, je vhodné se soustředit na omezení činnosti některých úseků, na zákaz používání operativní techniky a na analýzu jednotlivých úseků. Teprve diferenciace umožní posoudit skutečný politický, morální a odborný stav aparátu a na základě toho si stanovit v jakém rozsahu a s jakými úkoly třeba konstituovat reformovaný nebo nový systém obrany státu a ústavy.
5. Aparát Stb se tradičně dělí na tyto základní organizační jednotky
a. rozvědka
b. kontrarozvědka v užším slova smyslu
c. politickou operativu
d. hospodářskou operativu
e. sledovací a zatýkací aparát
f. vyšetřovací aparát
g. operativní techniku
h. týlové složky (evidence, osobní a hospodářská agenda)

▲ *Memorandum Zdeňka Jodase určené Valtru Komárkovi*

práce ministerstva vnitra, neboť předpokládal kontinuitu organizační struktury a metod práce. Navrhl pozastavit činnost některých jejích úseků a zakázat používání operativní techniky. V dalším memorandu zamýšlel dosadit konkrétní osoby do řídících struktur Federálního ministerstva vnitra a Úřadu předsednictva vlády, které by zahájily analytické práce.

V prosinci 1989 Z. Jodas spolu se svým kolegou Jaroslavem Andresem vytvořili improvizované centrum propuštěných zpravodajců. Snažili se kontaktovat bývalé kolegy. Šlo zejména o Přemysla Holana, s nímž Z. Jodase pojilo dlouholeté osobní přátelství. Ještě v průběhu prosince 1989 se podařilo uspořádat schůzku několika desítek propuštěných zpravodajců v jídelně budovy České státní pojišťovny ve Spálené ulici, kde byl návrh na možný návrat do služby přednesen v širším kruhu.

Nový ministr vnitra R. Sacher nastoupil do úřadu s prohlášením, ve kterém avizoval svou snahu zabránit zneužití bezpečnostních sil proti občanům a přizpůsobit bezpečnostní složky novým společenským podmínkám. Vedle ministra měli přeměnu důležitého resortu zajistit noví náměstkové z řad opozičních skupiny. Viliam Ciklamini, Jaroslav Procházka (šlo o bývalé příslušníky rozvědky) a Andrej Sámel, které později doplnil právník Ivan Průša. V této konstelaci měla být zahájena přeměna komunistického represivního bezpečnostního aparátu v nový demokratický úřad. Nejednalo se však o vnitřně pevnou sestavu, protože schopnost společné práce fatálně ovlivňovaly zásadní koncepční neshody i vzájemná nedůvěra.

Základní krok při transformaci bezpečnostního aparátu pochopitelně představovalo zastavení činnosti komunistické politické policie. Jako hlavní úkol Federálního ministerstva vnitra proto stanovila vláda 10. ledna 1990 ukončení činnosti vnitřního zpravodajství Státní bezpečnosti a ustavení prověrkové komise, před kterou měli předstoupit příslušníci bezpečnostního aparátu. Požadavky vlády naznačovaly, že na důkladné přestavbě panuje všeobecná shoda s ohledem na jeho význam pro ochranu demokracie. Vláda požadovala zavedení parlamentní kontroly nad zpravodajskými službami a vytvoření dalších dočasných mechanismů. Jednalo se zejména o speciální odbornou komisi na Federálním ministerstvu vnitra, která měla přispět k přehodnocení činnosti bezpečnostních složek. Jako členy komise bylo možné přijmout příslušníky SNB, kteří byli za své politické názory propuštěni ze služebního poměru. Jejich využití v daný okamžik představovalo kompromisní řešení a umožnilo urychleně nahradit potenciálně nebezpečné vedení zpravodajských služeb. Přemysl Holan a Zdeněk Jodas, kteří byli ve věci vytvoření odborné komise na ministerstvu také osloveni, považovali nabídku za pomoc nové vládě a brali ji jako svou povinnost.

◀ *Budova České státní pojišťovny ve Spálené ulici*

Odborná komise Federálního ministerstva vnitra

Vytvoření odborné komise ministr R. Sacher schválil a jmenoval její členy 30. ledna 1990. Podmínky pro její činnost byly stanoveny poměrně velkoryse. Komise získala rozhodovací a kontrolní pravomoc v rámci samotného ministerstva a předpokládalo se zřízení komisí i na úrovni krajských správ SNB. Hlavním úkolem bylo předkládat ministrovi vnitra návrhy na vytvoření nového bezpečnostního systému. K tomu byla komise oprávněna jednat s veliteli bezpečnostních složek na všech úrovních a mohla také vyžadovat potřebné podklady. Ačkoli se předpokládalo, že se do její činnosti zapojí členové Federálního shromáždění a nezkompromitovaní příslušníci bezpečnostních složek, ve skutečnosti komisi tvořili výhradně reaktivovaní „osmašedesátníci" s výrazným zastoupením bývalých zpravodajců z rozvědky.

Vznik Zpravodajské služby FMV

Zatímco byla připravována opatření týkající se celého Federálního ministerstva vnitra, Hlavní správa rozvědky oslovila ministra Sachera s návrhy na snížení početních stavů a reorganizaci. Vedení mu proto zaslalo 8. ledna 1990 návrh na personální redukci o 30 %, což byl krok, jemuž se doposud při předchozích organizačních změnách v StB vedení rozvědky bránilo. Reorganizace měla spočívat mj. ve sloučení stávajících operativních odborů, vytvoření operativního odboru zaměřeného na problematiku ekonomiky, posílení rozvědky o oblast rádiového zpravodajství a zrušení odboru aktivních opatření. K realizaci tohoto návrhu nedošlo, promítl se však do pozdějších plánů na restrukturalizaci rozvědky.

Nové návrhy na změny v StB a v rozvědce si na konci ledna vyžádal Viliam Ciklamini, který se jako I. náměstek ministra vnitra stal odpovědným za činnost rozvědky. Z. Jodas pro něj vypracoval dvě memoranda zdůrazňující naprostou nezávislost bezpečnostního aparátu na politických stranách. Situace v rozvědce se týkal druhý návrh, Memorandum B. Jodas upozornil na nutnost zastavit operativní činnosti v zahraničí, aby nedošlo k narušení nově navazovaných diplomatických a hospodářských styků. Důrazně doporučil odzbrojení služby a odstranění starého vedení I. správy SNB. Ciklaminiho tímto nepřímo vyzval k urychlenému převzetí odpovědnosti za vývoj v rozvědce. Jako další opatření pro nejbližší dobu navrhl pověřit aparát rozvědky vyhodnocením dosavadní činnosti. Její personál měl být prověřen a z valné části uvolněn. „Vše staré je totiž potencionálně nebezpečné," uvedl Jodas ve svém memorandu. Pozitivně prověřené osoby považoval za využitelné pro paralelně budovanou strukturu nové služby, jejíž základní rysy navrhoval vytvořit do konce března 1990. Ze staré služby navrhoval uchovat minimum agenturní sítě, ale maximum informací.

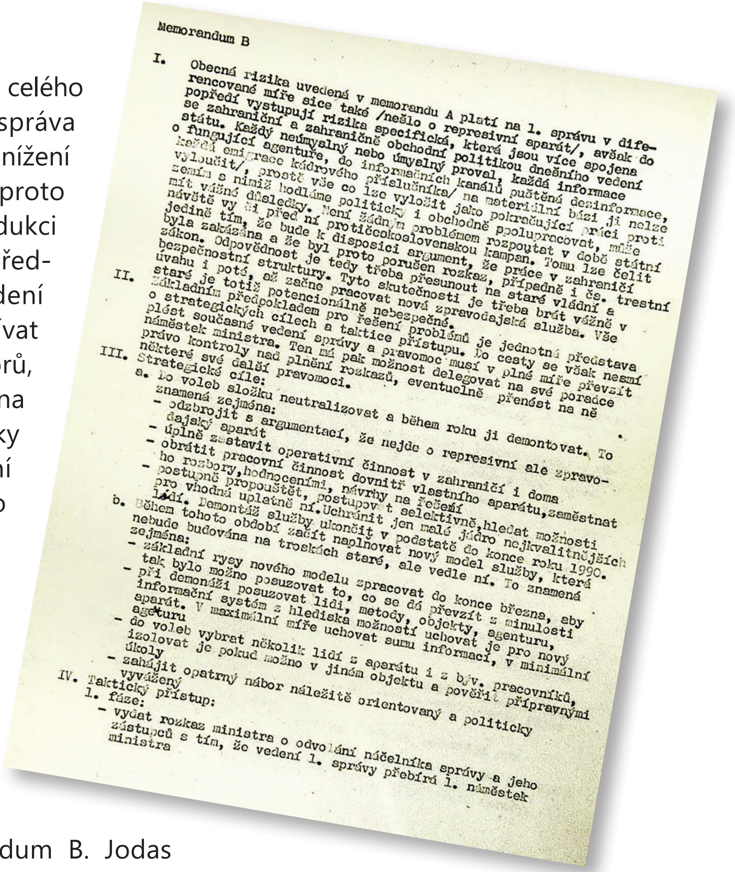
Memorandum B

I. Obecná rizika uvedená v memorandu A platí na 1. správu v diferencované míře sice také /nešlo o represivní aparát/, avšak do popředí vystupují rizika specifická, která jsou více spojena se zahraniční a zahraničně obchodní politikou dnešního vedení státu. Každý neúmyslný nebo úmyslný proval, každá informace o fungující agentuře, do informačních kanálů puštěná dezinformace, každá emigrace kádrového příslušníka/ na materiální bázi ji nelze vyloučit/, prostě vše co lze vyložit jako pokračující práci proti zemím s nimiž hodláme politicky i obchodně spolupracovat, může mít vážné důsledky. Není žádným problémem rozpoutat v době státní návštěvy či před ní protičeskoslovenskou kampaň. Tomu lze čelit jedině tím, že bude k disposici argument, že práce v zahraničí byla zakázána a že byl proto porušen rozkaz, případně i čs. trestní zákon. Odpovědnost je tedy třeba přesunout na staré vládní a bezpečnostní struktury. Tyto skutečnosti je třeba brát vážně v úvahu i poté, až začne pracovat nová zpravodajská služba. Vše staré je totiž potencionálně nebezpečné.

II. Základním předpokladem pro řešení problémů je jednotná představa o strategických cílech a taktice přístupu. Do cesty se však nesmí plést současné vedení správy a pravomoc musí v plné míře převzít náměstek ministra. Ten má pak možnost delegovat na své poradce právo kontroly nad plněním rozkazů, eventuelně přenést na ně některé své další pravomoci.

III. Strategické cíle:

a. Do voleb složku neutralizovat a během roku ji demontovat. To znamená zejména:
- odzbrojit s argumentací, že nejde o represivní ale zpravodajský aparát
- úplně zastavit operativní činnost v zahraničí i doma
- obrátit pracovní činnost dovnitř vlastního aparátu,zaměstnat ho rozbory,hodnoceními, návrhy na řešení
- postupně propouštět, postupovat selektivně,hledat možnosti pro vhodná uplatnění.Uchránit jen malé jádro nejkvalitnějších lidí. Demontáž služby ukončit v podstatě do konce roku 1990.

b. Během tohoto období začít naplňovat nový model služby, která nebude budována na troskách staré, ale vedle ní. To znamená zejména:
- základní rysy nového modelu zpracovat do konce března, aby tak bylo možno posuzovat to, co se dá převzít z minulosti
- při demonáži posuzovat lidi, metody, objekty, agenturu, informační systém z hlediska možností uchovat je pro nový aparát. V maximální míře uchovat sumu informací, v minimální agenturu
- do voleb vybrat několik lidí z aparátu i z býv. pracovníků, izolovat je pokud možno v jiném objektu a pověřit přípravnými úkoly
- zahájit opatrný nábor náležitě orientovaný a politicky vyvážený

IV. Taktický přístup:

1. fáze:
- vydat rozkaz ministra o odvolání náčelníka správy a jeho zástupců s tím, že vedení 1. správy přebírá 1. náměstek ministra

▲ ***Memorandum B***
Návrhy z ledna 1990 označené Z. Jodasem jako Memorandum B.

Zrušené útvary SNB a StB a nově zřízené instituce

Zrušené útvary FMV a SNB	Nově zřízené útvary FMV
Hlavní správa rozvědky SNB	Zpravodajská služba FMV
Hlavní správa kontrarozvědky SNB	Úřad FMV pro ochranu ústavy a demokracie (ÚOÚD)
Správa sledování SNB	Převedeno pod ÚOÚD
Správa ochrany stranických a ústavních činitelů SNB	Úřad FMV pro ochranu ústavních činitelů
Správa zpravodajské techniky SNB	Převedeno pod ÚOÚD
Správa kontrarozvědky SNB v Bratislavě	Převedeno pod ÚOÚD
Zvláštní správa SNB	Převedeno pod ÚOÚD
Odbor vyšetřování Státní bezpečnosti	Úřad FMV pro vyšetřování protiústavní činnosti
Správa pasů a víz SNB	Úřad FMV pro pasovou službu a cizineckou agendu
Odbor zvláštního určení podřízený Správě vojsk MV	Útvar FMV pro rychlé nasazení
Právní odbor FMV	Úřad FMV pro správní službu a legislativu
Odbor obrany FMV	Úřad FMV pro správní službu a legislativu

Krátce po sepsání Jodasova memoranda zrušil ministr Sacher útvary Státní bezpečnosti, včetně Hlavní správy rozvědky. Jeho rozkaz č. 16/1990 znamenal definitivní konec činnosti politické policie v Československu. Je ovšem nutné dodat, že se k tomuto kroku ministr odhodlal až po relativně dlouhé době a značné kritice, zejména ze strany Občanského fóra. Rozkaz vstoupil v platnost 15. února 1990 a na základech zrušených útvarů StB byly zřízeny nové úřady Federálního ministerstva vnitra. Funkci rozvědky měla podle nového rozdělení plnit od 16. února 1990 Zpravodajská služba Federálního ministerstva vnitra (ZS FMV).

Zrušení útvarů StB provázely rovněž personální změny. Do čela nových úřadů byli jmenováni většinou reaktivovaní příslušníci propuštění po roce 1968. Zatímco R. Sacher nebyl příliš nakloněn personálním změnám, jeho náměstek V. Ciklamini byl opačného názoru. Snažil se odstavit dosavadní vedení bezpečnostních složek a chtěl prosadit vliv odborné komise Federálního ministerstva vnitra. Proto považoval za nutné delegovat její členy přímo do řídících funkcí, aby jim umožnil získávat informace o bezpečnostních složkách a usnadnil realizaci potřebných opatření.

V případě rozvědky trval V. Ciklamini na jmenování P. Holana a Z. Jodase do jejího vedení, což oba přijali s tím, že půjde pouze o výpomoc po dobu několika měsíců. Od 1. února 1990 jmenoval do čela rozvědky Přemysla Holana. Současně byli jako zástupci náčelníka jmenováni Zdeněk Jodas a Pavol Tonhauser. Holanovým úvodním krokem se stal rozkaz, kterým „vzhledem k situaci ve společnosti a v zájmu neohrozit budoucí funkci zpravodajské služby" zastavil veškerou operativní činnost rozvědky jak v zahraničí, tak na území Československa. Informace

◀ ***Přemysl Holan***

Přemysl Holan (1931–2000) v roce 1955 završil svá studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a poté nastoupil do anglického odboru na I. správě SNB. V rámci svého zařazení vyjel na počátku 60. let na rezidenturu do Londýna. Poté, co se v roce 1968 zapojil do reformního křídla v rámci I. správy, byl v roce 1969 nejprve přeložen do Bratislavy a následně v roce 1970 zcela propuštěn ze služebního poměru. Od února 1990 byl pověřen výkonem funkce náčelníka I. správy a následně prvního ředitele Zpravodajské služby FMV. Později působil v rozvědce jako náměstek. Svou kariéru zpravodajského důstojníka ukončil na vlastní žádost k poslednímu dni roku 1992, i nadále však jako poradce působil v rozvědce, tentokrát jako občanský zaměstnanec.

Název nové služby

Nové vedení služby se o znění názvu střetlo s Vnitřní a organizační správou FMV, když odmítlo po konzultaci s odbornou komisí FMV označení „Úřad FMV pro zpravodajskou službu". Aby nebyla tak patrná vazba na resort vnitra, klonil se Z. Jodas k pojmenování „Československá zpravodajská služba". Výsledkem byl kompromisní název Zpravodajská služba FMV.

mohly zahraniční rezidentury sbírat pouze oficiální cestou. V případě nejnutnější potřeby bylo možné schválit pro pokračování operativních akcí výjimku. Centrála rozvědky dostala úkol zpracovat podklady pro analýzu činnosti I. správy SNB.

Příchod nového vedení vyvolal mezi příslušníky rozvědky očekávání i strach, ale rozvědka působila dál jako zajetý stroj. Nedošlo k žádným projevům odporu a velká část zpravodajců se zachovala vstřícně. Obavy z hrozícího střetu částečně rozptýlilo zjištění, že drtivá většina aktivních normalizátorů odešla do konce roku 1989 do starobního důchodu. Podle Jodasova hodnocení byla oproti 50. a 60. létům služba jako celek vzdělanější, jazykově vybavenější a pragmatičtější. Příslušníci I. správy SNB se na počátku roku 1990 lišili od protivníků reformistů z období pražského jara. Uvědomovali si příliš široký záběr služby, nesmyslnost sledování problematiky INN, nepružnost operativních metod, nadměrnou byrokracii a slabiny v komunikaci s jinými orgány státu.

První změny ve Zpravodajské službě FMV

Odborná komise Federálního ministerstva vnitra se na počátku února 1990 zhostila své úlohy a zpracovala přehled prvních kroků potřebných k reorganizaci zpravodajských služeb. V případě rozvědky oznámila přípravu základního dokumentu definujícího její postavení ve státní správě. Předsevzala si také zpracovat teze zákona, který by chod rozvědky právně vymezil. Navíc ministr Sacher svého náměstka Ciklaminiho pověřil zpracováním rozboru činnosti I. správy SNB „z hlediska výslednosti, prospěšnosti a politické únosnosti". Práce postupovaly poměrně rychle a již 15. února 1990 vznikla základní koncepce nové rozvědky, kterou odborná komise předložila ministrovi vnitra. Koncepce, která představovala první z dokumentů formulujících představy o podobě rozvědky v demokratických poměrech, předpokládala razantní změny. Rozvědka měla být především reformována z rozsáhlého aparátu sloužícího nedemokratickému státu v menší službu, zaměřenou na nové cíle: „Č[eskoslovenská] zpravodajská služba bude budována s úkolem získávat v zahraničí na základě trvalé společenské objednávky ústavních a vládních orgánů tajné, jinými prostředky nedosažitelné informace – politické, hospodářské, vědecko-technické i obranné, jako jeden z podkladů pro rozhodování vedení státu."

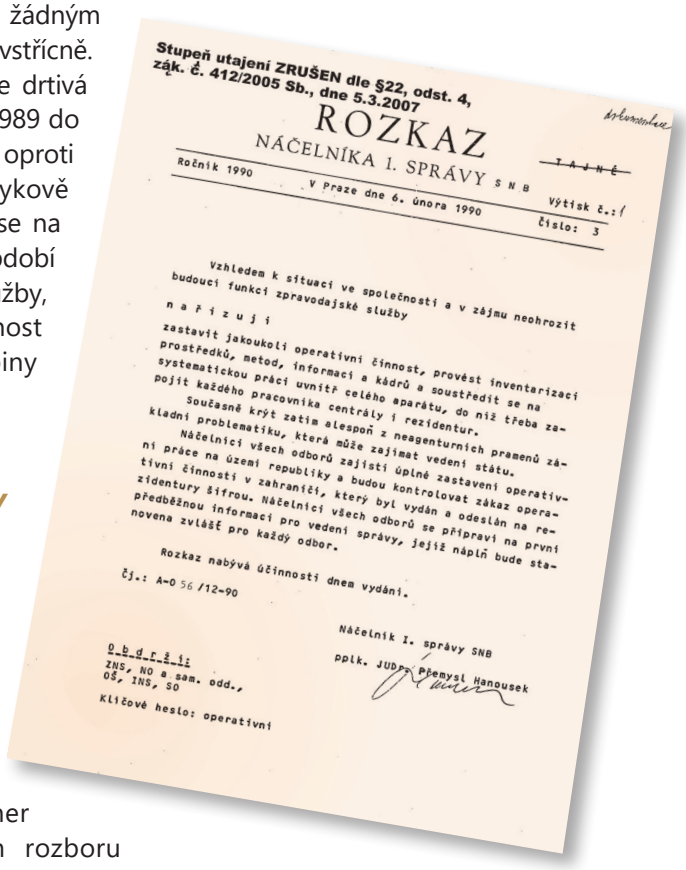

Stupeň utajení ZRUŠEN dle §22, odst. 4, zák. č. 412/2005 Sb., dne 5.3.2007

ROZKAZ

NÁČELNÍKA I. SPRÁVY S N B

TAJNÉ

Ročník 1990 V Praze dne 6. února 1990 Výtisk č.: 1 Číslo: 3

Vzhledem k situaci ve společnosti a v zájmu neohrozit budoucí funkci zpravodajské služby

n a ř i z u j i

zastavit jakoukoli operativní činnost, provést inventarizaci prostředků, metod, informací a kádrů a soustředit se na systematickou práci uvnitř celého aparátu, do níž třeba zapojit každého pracovníka centrály i rezidentur.

Současně krýt zatím alespoň z neagenturních pramenů základní problematiku, která může zajímat vedení státu.

Náčelníci všech odborů zajistí úplné zastavení operativní práce na území republiky a budou kontrolovat zákaz operativní činnosti v zahraničí, který byl vydán a odeslán na rezidentury šifrou. Náčelníci všech odborů se připraví na první předběžnou informaci pro vedení správy, jejíž náplň bude stanovena zvlášť pro každý odbor.

Rozkaz nabývá účinnosti dnem vydání.

Čj.: A-0 56 /12-90

Náčelník I. správy SNB

pplk. JUDr. Přemysl Hanousek

O b d r ž í:
ZNS, NO a sam. odd.,
OŠ, INS, SO

Klíčové heslo: operativní

▲ ***Rozkaz zastavující operativní práci v rozvědce***

Pokyn zastavující operativní práci byl vydán 6. února 1990. Související materiály a korespondence však dokládají možnost vyžádat si výjimku pro pokračování práce s agenturní sítí. Vedení rozvědky tyto výjimky povolovalo, první z nich ještě před zrušením Státní bezpečnosti. Skutečné zastavení operací v zahraničí nastalo až v květnu 1990 po krachu jednání s ministerstvem zahraničních věcí, které se odmítlo nadále podílet na podpoře zpravodajské činnosti a přinutilo ZS FMV zlikvidovat všechny zahraniční rezidentury.

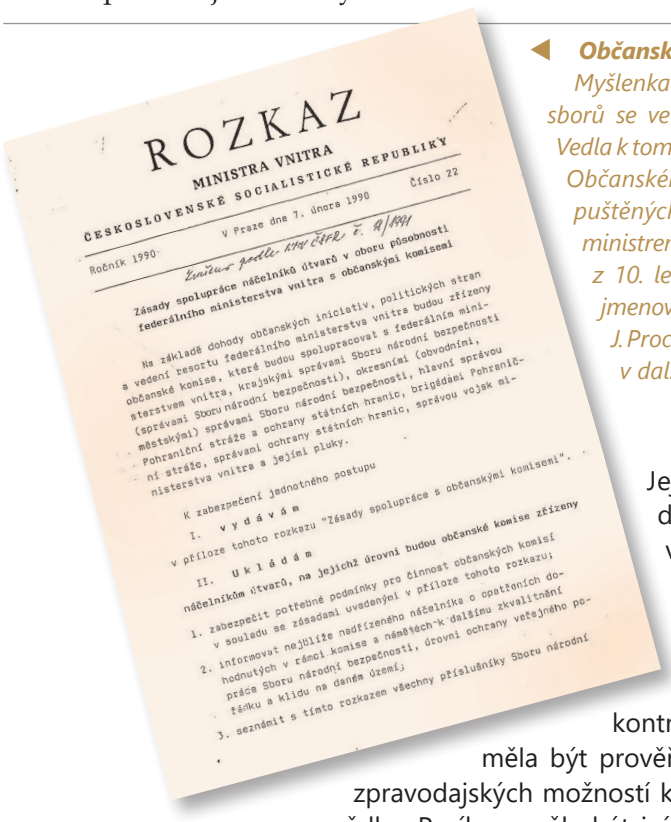

ROZKAZ

MINISTRA VNITRA

ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník 1990 V Praze dne 7. února 1990 Číslo 22

Zrušeno podle MVV ČSFR č. 12/1991

Zásady spolupráce náčelníků útvarů v oboru působnosti federálního ministerstva vnitra s občanskými komisemi

Na základě dohody občanských iniciativ, politických stran a vedení resortu federálního ministerstva vnitra budou zřízeny občanské komise, které budou spolupracovat s federálním ministerstvem vnitra, krajskými správami Sboru národní bezpečnosti (správami Sboru národní bezpečnosti), okresními (obvodními, městskými) správami Sboru národní bezpečnosti, hlavní správou Pohraniční stráže a ochrany státních hranic, brigádami Pohraniční stráže, správami ochrany státních hranic, správou vojsk ministerstva vnitra a jejími pluky.

K zabezpečení jednotného postupu

I. **v y d á v á m**

v příloze tohoto rozkazu "Zásady spolupráce s občanskými komisemi".

II. **U k l á d á m**

náčelníkům útvarů, na jejichž úrovni budou občanské komise zřízeny

1. zabezpečit potřebné podmínky pro činnost občanských komisí v souladu se zásadami uvedenými v příloze tohoto rozkazu;
2. informovat nejblíže nadřízeného náčelníka o opatřeních dohodnutých v rámci komise a náměstek k dalšímu zkvalitnění práce Sboru národní bezpečnosti, úrovni ochrany veřejného pořádku a klidu na daném území;
3. seznámit s tímto rozkazem všechny příslušníky Sboru národní

◀ ***Občanské prověrky v roce 1990***

Myšlenka prověření spolehlivosti příslušníků bezpečnostních sborů se ve větší míře začala objevovat již na sklonku roku 1989. Vedla k tomu trvající nedůvěra k působení Státní bezpečnosti ze strany Občanského fóra, ale i bývalých zaměstnanců ministerstva propuštěných po roce 1968. K zahájení procesu prověrek, které byly ministrem vnitra vyhlášeny na základě usnesení federální vlády z 10. ledna 1990, přistoupil ministr Sacher 7. února 1990, kdy jmenoval prověrkovou komisi FMV v čele se svým náměstkem J. Procházkou a stanovil podmínky pro činnost obdobných komisí v dalších útvarech SNB a Vojsk ministerstva vnitra.

Její činnost měla vycházet ze zákonných norem demokratického státu a příslušníci měli být vázáni vysokými etickými standardy.

Služba měla své úkoly i nadále plnit pomocí zpravodajských prostředků. Komise proto usilovala o vyvážený model umožňující rozvědce pracovat v utajení a zároveň dovolující efektivní kontrolu ze strany ústavních orgánů. Agenturní síť měla být prověřena a zbavena nevyužitelných osob. K rozšíření zpravodajských možností komise navrhla vytvoření nového úseku radiorozvědky. Posíleny měly být i úseky informatiky a ekonomického zpravodajství. Komise se zároveň zavázala do 28. února 1990 připravit návrh, na jehož základě mělo dojít ke snížení početních stavů na 800 osob. Personální politika měla akcentovat reaktivované a nezkompromitované stávající příslušníky, kteří projdou prověrkami, a nově vybírané osoby.

Současně s přípravami reorganizace rozvědky probíhalo na jaře 1990 zhodnocení odborné a morální způsobilosti jejích příslušníků. Prověrková komise ZS FMV doporučovala řediteli služby další setrvání ve služebním poměru těch, kteří vyhověli stanoveným kritériím. Zahájila svou činnost 12. března 1990 a prověřovala zpravodajce v „centrále" rozvědky i na Federálním ministerstvu zahraničních věcí. Od poloviny dubna 1990 navíc na základě rozhodnutí ministra vnitra žádní „předlistopadoví" příslušníci rozvědky nebyli ve výkonu služby.

Komise provedla s každým osobní pohovor, na jehož základě doporučovala prověřované pro další službu nebo navrhla jejich přeložení k jinému útvaru Federálního ministerstva vnitra. Prověřovaní měli popsat svůj podíl na spolupráci se zpravodajskými službami socialistických zemí, vyhodnotit míru vlivu KGB na řízení jejich pracoviště a zhodnotit akce, kterých se zúčastnili. Zvláštní zřetel byl kladen na časová období následující po roce 1969 a od roku 1977. Zkoumala se míra znalostí o porušování zákonů při činnosti StB a o skartaci písemností v prosinci 1989. Příslušníci rozvědky měli při prověrce vyjádřit představy o svém setrvání ve službě. Výsledky prověrky zůstaly interní záležitostí ZS FMV, protože v případě příslušníků bývalé rozvědky ministr vnitra odňal občanským komisím, které měly v procesu prověrek kontrolní pravomoc, právo nahlížet do shromážděné dokumentace. Vedení ZS FMV si ale bylo vědomo značné povrchnosti tohoto krátkého přezkumného řízení.

Prověření příslušníci rozvědky byli rozděleni do tří skupin. K propuštění byli určeni ti, kdo pracovali na úseku ideologické diverze, aktivních opatření a s vazbami na aparát KSČ. Druhou skupinu tvořili příslušníci využitelní v aparátu ministerstva vnitra pro kriminální službu, práci s technickými prostředky nebo u pořádkové policie. Nové vedení ZS FMV se totiž snažilo převést téměř polovinu stavu

Prověrky ve Zpravodajské službě FMV

Ve srovnání s ostatními rušenými útvary StB byla rozvědka prověřena zdaleka nejpodrobněji. Do září 1990 před prověrkovou komisí ZS FMV předstoupilo 1 275 osob, z nichž bylo 101 osob propuštěno a 547 přeřazeno k jiným součástem ministerstva vnitra. Ponechat ve stavu ZS FMV se komise rozhodla 627 příslušníků. Dalších 38 osob odešlo do starobního důchodu nebo bylo propuštěno na vlastní žádost. Přemysl Holan ministru vnitra navrhl již 16. května 1990 zařazování prověřených osob zpět do ZS FMV, aby byly obnoveny základní funkce rozvědky. R. Sacher však tento krok neschválil. K návratu prověřených příslušníků do služby tak došlo až po souhlasu jeho nástupce Jána Langoše k 30. červenci 1990.

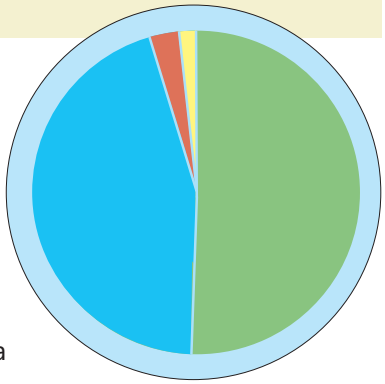

rozvědky do řad policie jako posilu. Třetí skupina prověřených měla zůstat ponechána ve službě. V jejich případě mělo jít jen o přechodnou dobu, přičemž měli být postupně doplňováni a nahrazováni novými lidmi, a to převážně z částí bezpečnostního aparátu, které nespadaly v minulosti pod StB. Vedení ZS FMV usilovalo primárně o rychlé vytvoření funkční organizace a tomu přizpůsobovalo svůj pohled na personální politiku.

Souběžně s prověrkami probíhal proces rehabilitací osob propuštěných ze služby za politické postoje v roce 1968. Rehabilitační komise zahájila práci 1. března 1990 a pokračovala v činnosti až do konce téhož roku. Předmětem rehabilitačního řízení bylo posouzení nároku na zpětné přiznání hodnosti a finanční kompenzace za ušlý služební příjem. Současně se žadatelé o rehabilitaci mohli vyjádřit, zda mají zájem o návrat do služby v rámci ZS FMV.

Řešení další spolupráce Zpravodajské služby FMV s Federálním ministerstvem zahraničních věcí

Podstatnou otázku pro rozvědku představovala úprava vztahů s odběrateli zpravodajských výstupů. Jedním z prvních úkolů pro nové vedení rozvědky byla otázka spolupráce s ministerstvem zahraničí, které se stalo hlavním adresátem zpravodajských výstupů. Vzhledem k tomu, že pod jeho krytím probíhala hlavní část zpravodajských činností v zahraničí, jednalo se o otázku stěžejní. Ministerstvo zahraničních věcí dávalo od prosince 1989 jasně najevo, že dosavadní provázání s rozvědkou považuje nadále za neúnosné. Nové vedení v čele s Jiřím Dienstbierem začalo pracovat nejen na změnách československé zahraniční politiky, ale také na odstranění přímého propojení diplomatické služby se Státní bezpečností. Úvodní jednání o rezidenturách rozvědky na zahraničních diplomatických misích bylo zahájeno již v lednu 1990.

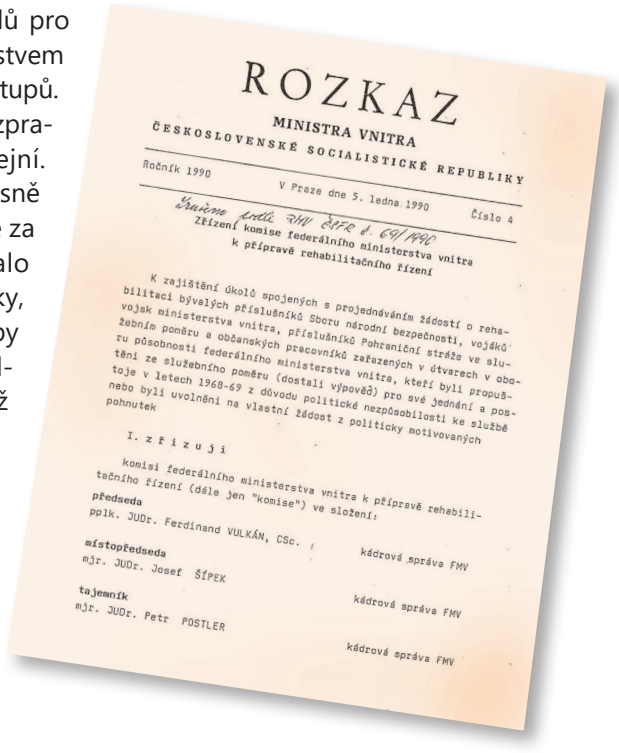

ROZKAZ

MINISTRA VNITRA

ČESKOSLOVENSKÉ SOCIALISTICKÉ REPUBLIKY

Ročník 1990 V Praze dne 5. ledna 1990 Číslo 4

Zřízení komise federálního ministerstva vnitra k přípravě rehabilitačního řízení

K zajištění úkolů spojených s projednáváním žádostí o rehabilitaci bývalých příslušníků Sboru národní bezpečnosti, vojáků vojsk ministerstva vnitra, příslušníků Pohraniční stráže ve služebním poměru a občanských pracovníků zařazených v útvarech v obou působnosti federálního ministerstva vnitra, kteří byli propuštěni ze služebního poměru (dostali výpověď) pro své jednání a postoje v letech 1968-69 z důvodu politické nezpůsobilosti ke službě nebo byli uvolněni na vlastní žádost z politicky motivovaných pohnutek

I. z ř i z u j i

komisi federálního ministerstva vnitra k přípravě rehabilitačního řízení (dále jen "komise") ve složení:

předseda
pplk. JUDr. Ferdinand VULKÁN, CSc. kádrová správa FMV

místopředseda
mjr. JUDr. Josef ŠÍPEK kádrová správa FMV

tajemník
mjr. JUDr. Petr PÖSTLER kádrová správa FMV

Rehabilitace ▶

Rehabilitace osob propuštěných během politických čistek v letech 1969–1970 byla na úrovni Federálního ministerstva vnitra spuštěna vydáním rozkazu z 5. ledna 1990 o zřízení speciální komise. Záměry v této oblasti byly ministrem Sacherem a jeho náměstky představeny na shromáždění propuštěných příslušníků bezpečnostních složek 20. ledna 1990 v Praze.

Na konci února 1990 bylo již vedení ZS FMV seznámeno s faktem, že „FMZV počítá se snížením spojovacích funkcí (…) a převzetím funkcí šifrantů, radistů a kurýrů, kteří byli doposud obsazováni příslušníky I. správy SNB v I. a II. záloze." Vedení rozvědky tento krok neodmítalo a ministrovi zahraničí v březnu 1990 odpovědělo, že „současné vedení ZS FMV pracuje na novém modelu služby, který bude zpracován do konce června". Zpravodajská služba FMV oznámila, že zastaví činnost rezidentur podle vzoru KGB a že si bude své nové zdroje informací budovat nezávisle. Považovala však za nutné, aby na některých zastupitelských úřadech měla své deklarované pracovníky. ZS FMV chtěla nově budovat kontakty do zahraničí prostřednictvím liaisonu, proto požádala ministerstvo zahraničí o dohodu, na jejímž základě chtěla pro své využití dosáhnout rezervace 30 diplomatických a 15 nediplomatických míst. Vedení ZS FMV potvrdilo, že nemá zájem vykonávat šifrovou, spojovací a kurýrní službu. V gesci Federálního ministerstva zahraničních věcí chtělo ponechat také ochranu utajovaných informací a bezpečnostní dohled nad zastupitelskými úřady. Návrh projednal s ministrem Dienstbierem náměstek V. Ciklamini. Součástí jednání byla i otázka postupného stahování příslušníků rozvědky ze zahraničí, přičemž většina vedení ministerstva zahraničí se vyslovila proti dalšímu propojení rozvědky se zahraniční službou. Na konci dubna 1990 byla ZS FMV seznámena s požadavkem ministra zahraničních věcí na odvolání všech jejích pracovníků do 30. června 1990.

„LIAISON – termín vycházející z francouzského názvu pro styčného důstojníka se dnes používá pro označení mezinárodní spolupráce mezi zpravodajskými službami."

Jediným výsledkem jednání tak bylo stažení zpravodajských důstojníků ze zahraničí a zrušení rezidentur. V květnu 1990 byla proto zahájena opatření na likvidaci majetku zpravodajských skupin v zahraničí. Na druhou stranu ovšem striktní rozloučení zpravodajské služby s ministerstvem zahraničí nebylo až tak jednoduché. Ukončení zpravodajské činnosti sice možné bylo, paradoxně však zbývala otázka obsluhy šifrové a spojovací služby, které chtělo Federální ministerstvo zahraničních věcí převzít do své správy, muselo však teprve vytvořit vlastní kapacity. Proto i nadále tyto služby vykonávali příslušníci odboru spojení ZS FMV.

Zpravodajská služba FMV tak v tomto procesu téměř ztratila možnost operativního získávání informací. Ztráta schopnosti operovat v zahraničí byla pro rozvědku stejně závažná, ne-li závažnější, než otázka personální obměny jejích příslušníků. Na jednu stranu byly takové kroky pochopitelné – jejich cílem byla

◀ ***Opouštění rezidentury v Káhiře***

Ze služebního záznamu o likvidaci zbraní a munice z Káhiry, 18. června 1990: „Dne 9. 6. po provedené kontrole proti sledování s využitím zajištění na třech bodech byla první část materiálu vhozena do Nilu jižně od Káhiry. Ujeto 270 km. Dne 10. 6. po provedené kontrole proti sledování s využitím zajištění na třech bodech byla druhá část materiálu vhozena do kanálu dle přípravy z 8. 6. Ujeto 290 km. Dne 15. 6. po provedené kontrole proti sledování s využitím zajištění na třech bodech byl zlikvidován zbytek zbraní (velké kusy jako např. tělo samopalů, pistolí včetně obalů zásobníků). Materiál vhozen do Středozemního moře v oblasti skalních útesů, kde je vyloučeno koupání i potápění, v oblasti Sidi Ab del Rahman. Ujeto 750 km…"

Aféra Sachergate

JUDr. Richard Sacher (1942–2014), ústřední tajemník KDU-ČSL a první postkomunistický federální ministr vnitra, se stal v březnu a dubnu roku 1990 aktérem první závažné politické aféry v demokratickém Československu. Když v této době začali zpravodajci Úřadu pro ochranu ústavy a demokracie lustrovat v databázi spolupracovníků bývalé Státní bezpečnosti zaměstnance kanceláře Federálního shromáždění, byl ministr nepřesně informován, že tento úřad „lustruje parlament". Ministr si to vyhodnotil jako lustrace aktivních politiků – tedy jako ohrožení soudobého politického vývoje – a vzhledem k blížícím se prvním svobodným volbám nechal vyjmout informace o prezidentovi republiky, všech poslancích (nejen Federálního shromáždění) a členech vlády z evidence a ty uzavřít do zvláštního trezoru. Do něj byl možný přístup pouze se souhlasem ministra. Zároveň však, údajně v reakci na předchozí lustrace, nechal prolustrovat poslance a členy vlády, aby prý měl představu o tom, jakými informacemi Úřad pro ochranu ústavy a demokracie disponuje. To však, především u náměstků ministra zodpovědných za tajné služby Jaroslava Procházky a Viliama Ciklaminiho, vzbudilo naopak podezření, že se ministr před volbami snaží shromažďovat informace na své politické konkurenty. Když oba náměstci prezentovali své podezření v dubnu 1990 na půdě Federálního shromáždění i v tisku, vypukla aféra naplno. Aféra byla ukončena následným rychlým šetřením, na jehož základě prohlásil generální prokurátor Pavel Rychetský, že nedošlo ze strany ministerstva k porušení zákona. Ministr v reakci na to odvolal ze svých funkcí oba zmíněné náměstky FMV. Aféra byla završením vzájemné nevraživosti mezi ministrem a skupinou reaktivovaných zpravodajců působících na ministerstvu vnitra.

Po volbách v roce 1990 byl bývalý ministr vnitra R. Sacher zvolen poslancem Federálního shromáždění. Je zajímavé, že nedlouho po ukončení svého působení v čele resortu se v projevu před Federálním shromážděním vyslovil pro osamostatnění Zpravodajské služby FMV od struktur ministerstva vnitra, tedy pro krok, kterému sám ve funkci ministra bránil.

likvidace zpravodajské sítě československé Státní bezpečnosti. Na druhou stranu nedošlo k dohodě o novém způsobu činnosti rozvědky v zahraničí. Jednalo se o jeden z prvních signálů toho, že nebude jednoduché v rámci státního aparátu nalézt konsenzus o nové podobě zpravodajské činnosti. Nepomohl ani argument, že krytí zpravodajské práce prostřednictvím zahraniční služby je službami demokratických států běžně využíváno.

Vnitřní reorganizace rozvědky od března do června 1990

První kroky vedoucí k postupné proměně rozvědky započaly v průběhu bouřlivých sporů ve vedení ministerstva vnitra, ke kterým došlo v důsledku „aféry Sachergate". Její průběh měl na ZS FMV negativní vliv. Nejprve došlo k odvolání V. Ciklaminiho z pozice I. náměstka ministra vnitra. Znamenalo to oslabení pozice služby, neboť zásadní změny při výměně vedení zpravodajské služby byl proti ministrovi schopen prosadit právě on. Jeho nástupcem se stal od 27. dubna 1990 A. Sámel, který se v aféře postavil na stranu R. Sachera. Patrně kvůli sporu s odbornou komisí FMV bylo z programu porady u ministra vnitra 3. května 1990 staženo projednávání tezí návrhu zákona o zahraniční civilní zpravodajské službě. Ministr místo toho zadal úkol požádat prezidenta republiky, vládu, FMZV a FMZO o „zásadní společenskou objednávku" týkající se úkolů rozvědky v novém pojetí československé zahraniční politiky.

Vedení rozvědky na konci května 1990 informovalo náměstka Sámela, který neměl doposud s problematikou zpravodajských služeb žádné zkušenosti, o stavu reorganizace. Dokument, kterým definovalo svou představu o úkolech služby a jejím postavení ve struktuře státní správy, zůstal patrně bez odezvy. Doménou A. Sámela byla totiž zejména problematika ochrany státní hranice

Ilustrační foto: *Útvar zvláštního určení, předchůdce Útvaru FMV pro rychlé nasazení. Repro z knihy Eduarda Stehlíka URNA.*

◀ ***Rozpuštění odborné komise FMV***

Odborná komise FMV, složená z reaktivovaných rozvědčíků, tzv. osmašedesátníků, zásobovala ministra Sachera od počátku své existence celou řadou koncepčních návrhů o budoucím fungování tajných služeb a zároveň navrhovala jednotlivé reformní kroky. Vztahy komise s ministrem se však začaly brzy komplikovat. Počátkem těchto komplikovaných vztahů bylo patrně jmenování člena komise P. Holana velitelem rozvědky, které provedl náměstek Ciklamini během ministrovy zahraniční cesty. Záhy se ukázalo, že komunikace mezi R. Sacherem a reaktivovanými příslušníky měla jen velmi omezený rozměr. Již 8. března 1990 vyjádřil předseda komise Stanislav Padrůněk názor, že ministr je obklopen stávajícími příslušníky FMV a nedělá nic pro změny ve svém resortu. V průběhu svého několikaměsíčního působení začal ministr vnímat komisi jako vlivného konkurenta v rámci struktur FMV a návrhy komise vnímal jako zásahy do svých kompetencí. Patrně kvůli tomu v době rázného ukončení aféry Sachergate, kdy se ministr Sacher zbavil dvou náměstků, kteří dříve působili v rozvědce, byla 18. dubna rozpuštěna také tato komise. Dramatický zásah, kdy sídlo komise bylo obsazeno Útvarem FMV pro rychlé nasazení, však kvůli doznívající aféře Sachergate zůstal prakticky bez povšimnutí. Část členů komise našla po jejím rozpuštění uplatnění přímo ve Zpravodajské službě FMV.

a pasové služby. Komunikace ZS FMV s náměstkem Sámelem byla minimální a omezila se na jednostranné zaslání několika koncepčních dokumentů. V této době se tak proces vytváření nové rozvědky prakticky zastavil. Služba neobdržela ani výsledky „zásadní společenské objednávky", které požadoval ministr Sacher.

Samotná rozvědka mezitím procházela kompletní reorganizací. Nejprve došlo v polovině dubna ke zrušení Oblastních odborů StB. Krok logicky souvisel s probíhajícím zeštíhlováním služby a úpravou jejího zaměření. Zpravodajská činnost Oblastních odborů byla totiž zaměřena na drobnější operace vedené zejména do prostoru Rakouska a SRN. Zde však byla zpravodajská činnost při nové zahraničněpolitické orientaci redukována na minimum. Hlavním výsledkem reorganizace byla nová struktura platná od 1. června 1990. V první řadě došlo ke zrušení operativních odborů tzv. politické rozvědky. Zrušeny byly součásti zaměřené na činnost československého exilu a většina teritoriálních odborů. Zpravodajská operativní práce, která zůstala nadále zastavena, měla být do budoucna soustředěna do evropských zemí a na Střední východ, tedy na teritoria dlouhodobě či krátkodobě důležitá pro státní zájmy. Reorganizace centrály proběhla prakticky současně s uzavřením zpravodajských rezidentur v zahraničí. Došlo tak ke značné redukci zpravodajské činnosti. Zrušené součásti doplnil odbor paralelních sítí, který byl vytvářen výhradně z nově přijatých osob. Byl budován tak, aby se jeho příslušníci nedostali do kontaktu s bývalým osazenstvem I. správy SNB. Další novinkou bylo začlenění odboru rádiového zpravodajství. Jednalo se o jeden z mála kroků k posílení zpravodajských možností rozvědky, ke kterým v první polovině 90. let došlo.

I v těchto složitých podmínkách zajišťovala rozvědka v prvním pololetí roku 1990 alespoň minimální tok informací. Jednalo se především o informační analytické podklady pro zahraniční aktivity prezidenta republiky i jednotlivých

Změna terminologie na ministerstvu vnitra

Od 1. dubna 1990 se radikálně změnily doposud užívané názvy útvarů Federálního ministerstva vnitra. Pokynem Vnitřní a organizační správy FMV ze 14. března 1990 byl zaveden pojem „úřad" jako základní organizační stupeň Federálního ministerstva vnitra, který byl dále členěn na odbory a samostatná oddělení. Název Zpravodajská služba FMV ovšem zůstal zachován a představoval tak ve struktuře ministerstva jistou anomálii.

Rádiové zpravodajství

Díky změnám v oblasti bezpečnostních složek byla ZS FMV posílena o vlastní článek rádiového zpravodajství – SIGINT (Signal Intelligence). Připojení rádiového zpravodajství proběhlo v důsledku rozdělení XIII. správy SNB (Zvláštní správy SNB). Šlo o speciální útvar radioelektronického zpravodajství StB, který byl bez náhrady zrušen. Tento útvar byl svými opěrnými body na československé jihozápadní hranici zapojen do intenzivní technické a informační spolupráce s obdobnými službami NDR a SSSR. Začlenění SIGINTu do československé rozvědky neproběhlo na základě jediného rozhodnutí. Šlo o výsledek jednání vedení Federálního ministerstva vnitra, ZS FMV, odborné komise FMV a ovlivňovaly je také nezávisle na sobě vedené iniciativy vedoucích pracovníků XIII. správy SNB. Původním záměrem ministra Sachera bylo rádiové zpravodajství ministerstva vnitra omezit, kompletně přehodnotit jeho význam a přeorientovat jej pouze na spojovací činnost. Radiorozvědka neměla být podle jeho názoru po zrušení XIII. správy pro futuro organizována v samostatném celku. V průběhu února a března 1990 se začaly osudy rádiového zpravodajství rýsovat zřetelněji. Jeho součásti měly být rozděleny mezi ÚOÚD a spojovací útvary FMV a do hry vstoupila i ZS FMV. O dalším osudu přerozdělení rádiových služeb jednali P. Holan a ředitel ÚOÚD Z. Formánek patrně v březnu či dubnu 1990. Výsledkem bylo ponechání odboru rádiové kontrarozvědky v rámci ÚOÚD a převedení rádiové rozvědky do ZS FMV od 1. června 1990. Z původního celku bylo vyjmuto kryptografické oddělení a tím byl SIGINT odkázán do budoucna jen na monitorování otevřené komunikace.FMV ovšem zůstal zachován a představoval tak ve struktuře ministerstva jistou anomálii.

členů vlády. Sledovala také ohlasy západních politických a hospodářských kruhů na činnost „vlády národního porozumění" a předkládala informace k bezpečnostním otázkám v Evropě. V ekonomické oblasti byly zajišťovány informace týkající se např. rozvoje informatiky, jaderné energetiky a zemědělství.

Po svém druhém pověření vedením ZS FMV v polovině července 1990 zahájil P. Holan a jeho tým opět intenzivní práci. Jeho návrat byl aktem důvěry ze strany nového vedení Federálního ministerstva vnitra, což posílilo snahy pokračovat v rekonstrukci rozvědky. Hlavním cílem v nejbližším období bylo dosáhnout akceschopnosti služby a získat povolení k obnově zpravodajské práce. Vedení rozvědky si uvědomovalo, že k tomu bude nutné nejprve zařadit prověřené zpravodajské důstojníky do služby, prověřit a z velké části vyřadit agenturní síť I. správy SNB a prakticky znovu začít budovat zpravodajské kontakty. V červenci a srpnu 1990 proto služba prováděla nejprve nutné koncepční práce. Situaci komplikoval fakt, že zatím neexistovala oficiální bezpečnostní politika státu, na niž by rozvědka mohla navázat. Za stavu, kdy bezpečnostní situaci v Československu ovlivňovala zejména dramaticky narůstající trestná činnost a nelegální migrace, představovalo zadání úkolů zpravodajské službě okrajovou záležitost. Očekávala se proto iniciativa od samotné ZS FMV, která se tak musela spolehnout na práci silných osobností ve svém vedení. A právě snaha rozběhnout službu byla osobní devízou P. Holana a celého nového vedoucího týmu.

Bohumil Kubík ▶

Bohumil Kubík (nar. 1945) se narodil a vyrůstal v Praze. Od října 1968 se stal příslušníkem Veřejné bezpečnosti a téměř celou svou kariéru strávil u kriminální policie. Od března roku 1990 působil jako konzultant Vnitřní a organizační správy Federálního ministerstva vnitra, později přímo jako poradce ministra Sachera. Od června byl jmenován ředitelem ZS FMV, což je možné vnímat jako poslední z dopadů aféry Sachergate, v níž vrcholila vzájemná nevraživost mezi ministrem Sacherem a reaktivovanými zpravodajci. Každopádně jeho nominace na pozici ředitele rozvědky byla posledním zásahem ministra R. Sachera do chodu ZS FMV krátce před prvními demokratickými volbami. Nový federální ministr vnitra Ing. Ján Langoš 15. července 1990 opět pověřil výkonem funkce ředitele ZS FMV P. Holana. Kubík pak ještě krátce působil jako poradce ministra a od října byl přeložen k Správě stavebně ubytovací služby SNB. Krátké spojení s ministrem Sacherem bylo pro jeho pozici ve státní správě zřejmě osudové, neboť k poslednímu listopadu 1991 byl i přes podané odvolání jeho služební poměr policisty ukončen.

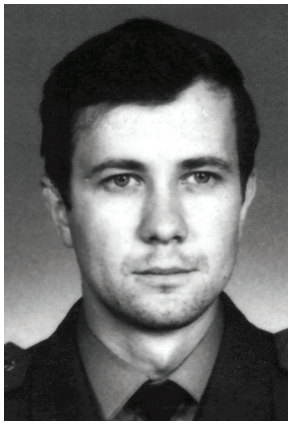

▼ ***Model zpravodajské služby s poznámkami ministra Langoše***

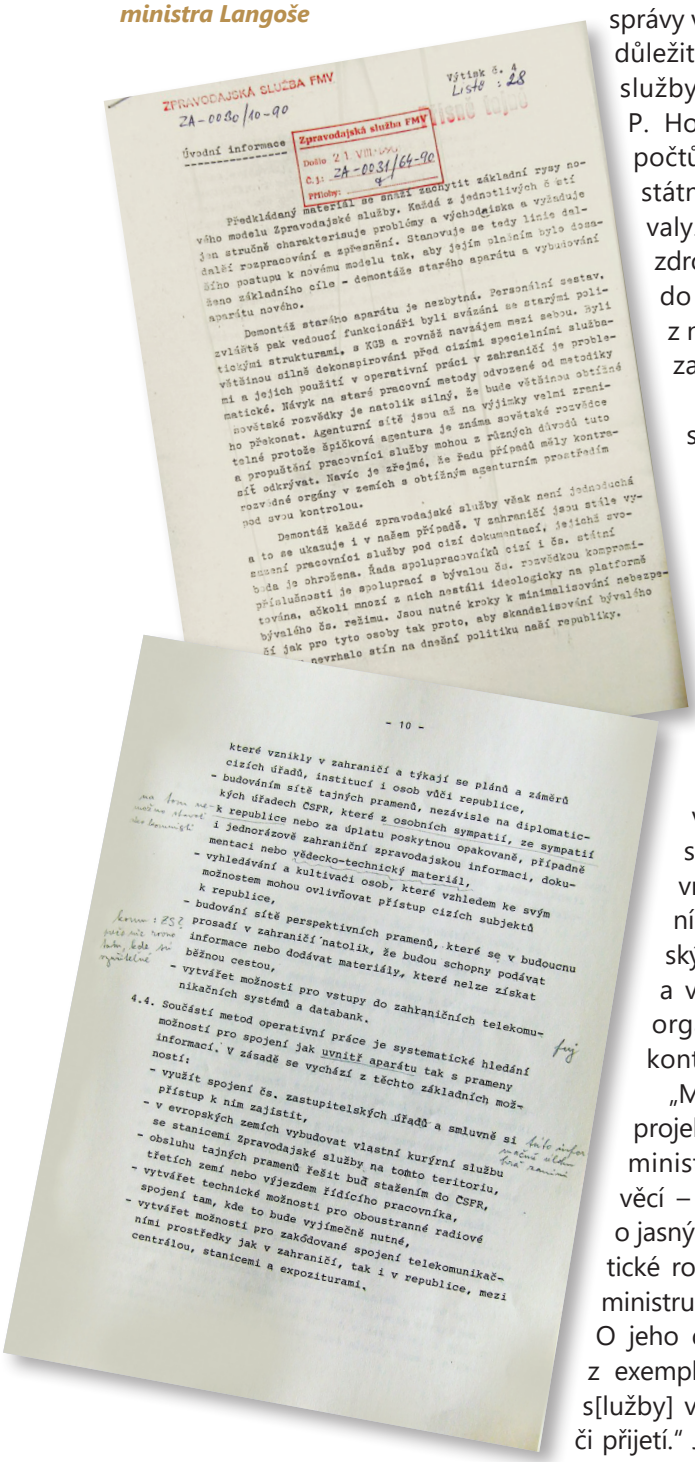

ZPRAVODAJSKÁ SLUŽBA FMV
ZA-0030/10-90

Úvodní informace

Zpravodajská služba FMV
Došlo 21. VIII. 90
Č.j.: ZA-0031/64-90
Přílohy:

Výtisk č. 4
Listů : 28

Předkládaný materiál se snaží zachytit základní rysy nového modelu Zpravodajské služby. Každá z jednotlivých částí jen stručně charakterisuje problémy a východiska a vyjadřuje další rozpracování a zpřesnění. Stanovuje se tedy linie dalšího postupu k novému modelu tak, aby jejím plněním bylo dosaženo základního cíle – demontáže starého aparátu a vybudování aparátu nového.

Demontáž starého aparátu je nezbytná. Personální sestav, zvláště pak vedoucí funkcionáři byli svázáni se starými politickými strukturami, s KGB a rovněž navázáním mezi sebou. Byli většinou silně dekonspirováni před cizími specielními službami a jejich použití v operativní práci v zahraničí je problematické. Návyk na staré pracovní metody odvozené od metodiky sovětské rozvědky je natolik silný, že bude většinou obtížné ho překonat. Agenturní sítě jsou až na výjimky velmi zraniteln protože špičková agentura je známa sovětské rozvědce a propuštění pracovníci služby mohou z různých důvodů tuto síť odkrývat. Navíc je zřejmé, že řadu případů měly kontrarozvědné orgány v zemích s obtížným agenturním prostředím pod svou kontrolou.

Demontáž každé zpravodajské služby však není jednoduchá a to se ukazuje i v našem případě. V zahraničí jsou stále vysazení pracovníci služby pod cizí dokumentací, jejichž svoboda je ohrožena. Řada spolupracovníků cizí i čs. státní příslušnosti je spoluprací s bývalou čs. rozvědkou kompromitována, ačkoli mnozí z nich nastálí ideologicky na platformě bývalého čs. režimu. Jsou nutné kroky k minimalisování nebezpečí jak pro tyto osoby tak proto, aby skandalisování bývalého [illegible] nevrhalo stín na dnešní politiku naší republiky.

- 10 -

které vznikly v zahraničí a týkají se plánů a záměrů cizích úřadů, institucí i osob vůči republice,
- budováním sítě tajných pramenů, nezávisle na diplomatických úřadech ČSFR, které z osobních sympatií, ze sympatií k republice nebo za úplatu poskytnou opakovaně, případně i jednorázově zahraniční zpravodajskou informaci, dokumentaci nebo vědecko-technický materiál,
- vyhledávání a kultivaci osob, které vzhledem ke svým možnostem mohou ovlivňovat přístup cizích subjektů k republice,
- budování sítě perspektivních pramenů, které se v budoucnu prosadí v zahraniční natolik, že budou schopny podávat informace nebo dodávat materiály, které nelze získat běžnou cestou,
- vytvářet možnosti pro vstupy do zahraničních telekomunikačních systémů a databank.

4.4. Součástí metod operativní práce je systematické hledání možností pro spojení jak uvnitř aparátu tak s prameny informací. V zásadě se vychází z těchto základních možností:
- využít spojení čs. zastupitelských úřadů a smluvně si [illegible] přístup k nim zajistit,
- v evropských zemích vybudovat vlastní kurýrní službu se stanicemi zpravodajské služby na tomto teritoriu,
- obsluhu tajných pramenů řešit buď stažením do ČSFR, třetích zemí nebo výjezdem řídícího pracovníka,
- vytvářet technické možnosti pro oboustranné radiové spojení tam, kde to bude vyjímečně nutné,
- vytvářet možnosti pro zakódované spojení telekomunikačními prostředky jak v zahraničí, tak i v republice, mezi centrálou, stanicemi a expoziturami.

Výsledkem jejich koncepční práce bylo nejprve dokončení stěžejního dokumentu nazvaného Model zpravodajské služby. Jeho autoři v něm popsali veškeré stránky činnosti služby v nových podmínkách. Definovali komplexní přeměnu struktury, zaměření, metod a personálního obsazení rozvědky a navrhli také nový způsob jejího zařazení do systému státní správy včetně potřebných legislativních opatření. Poté následoval důležitý krok uvnitř služby, když byli od 31. července 1990 do služby zařazeni všichni prověření zpravodajští důstojníci. P. Holan s ministrem Langošem dokonce projednal otázku počtů legalizačních míst československé rozvědky v úřadech státní správy, praktické kroky však jejich jednání nenásledovaly. Rozvědka provedla revize využitelných zpravodajských zdrojů a její součásti předkládaly plány své činnosti s výhledem do roku 1992. Vzhledem k překotnému vývoji událostí z nich prakticky nic nebylo realizováno a operativní akce se zaměřily na sledování aktuálních problémů.

Model zpravodajské služby si za hlavní cíl vytkl demontáž starého aparátu rozvědky a vybudování nové organizace. Bylo to nutné zejména kvůli úzké provázanosti I. správy SNB s I. hlavní správou KGB v podobě osobních vazeb, zažitých návyků a metod. Nejdůležitějším záměrem „Modelu" bylo obhájení existence služby. Úkoly pro ni měla stanovit objednávka ze strany státních orgánů, přičemž rozvědka měla sledovat výhradně československé zájmy. Současně však autoři „Modelu" předjímali navázání nových kontaktů s cizími zpravodajskými službami, které by mohly obohatit možnosti ZS FMV při sběru informací.

„Model" přinášel jeden zásadní požadavek, a to její vyvázání ze struktury ministerstva vnitra. „Zpravodajská služba nepředstavuje represivní ani správní orgán a neplní vnitropolitické úkoly. Naopak, jedná se o součást informačního systému státu, která pracuje se zahraničními zpravodajskými informacemi a která má sloužit především prezidentovi a vládě. K tomu služba potřebuje vazby na státní i nestátní organizace." Projekt jako samozřejmost předpokládal kontrolu ze strany Federálního shromáždění.

„Model zpravodajské služby" představoval uvážlivě připravený projekt, k jehož uskutečnění však odpovědné úřady – Federální ministerstvo vnitra a Federální ministerstvo zahraničních věcí – nenalezly politickou vůli, ačkoli se ukázalo, že se jedná o jasný odklon od metod, organizace a zaměření bývalé komunistické rozvědky. V červenci 1990 byl projekt předán k posouzení ministru J. Langošovi, který se jeho obsahem podrobně zabýval. O jeho dalším osudu ovšem svědčí přípis Z. Jodase na jednom z exemplářů projektové dokumentace: „Zrušením Z[pravodajské] s[lužby] v říjnu [1990] nedošlo ani k projednání, ani k odmítnutí či přijetí." Ještě počátkem října 1990 vedení ZS FMV v čele s novým ředitelem R. Procházkou plánovalo přimět ministra ke schválení dokumentu. Ovšem za okolností, které provázely zrušení ZS FMV a vytvoření Úřadu FMV pro zahraniční styky a informace (Ú FMV ZSI), již patrně oboustranně upadl zájem se k celé záležitosti jakkoli vracet.

Generál Procházka vzpomíná:

„Koncepci nové služby jsem musel vystavět sám. Její poslání bylo zřejmé: zpravodajské zabezpečení sotva zrozeného demokratického státu. Šlo tedy o to, kým, čím a jak jej zabezpečíme. To „kým", to byli staří příslušníci někdejší komunistické rozvědky, na vedoucích postech řízení osmašedesátníky, tj. rehabilitovanými rozvědčíky, kteří byli ze služby vyhozeni po srpnu 1968. Organizačních schopností a zkušeností osmašedesátníků jsem důsledně využíval a musím říct, že jejich podíl na našich úspěších byl zásadní".

V praxi bylo realizováno jen to, co bylo v silách samotné ZS FMV, resp. Ú FMV ZSI – tj. zrušení staré struktury výkonných odborů I. správy SNB a vytvoření nově zaměřených operativních složek, které využívaly stávající personální obsazení. Podařilo se také dosáhnout uvolnění od Federálního ministerstva vnitra při správě personálních záležitostí rozvědky. Velikost služby byla na podzim 1990 snížena na méně než polovinu a možnost působit zpravodajsky v zahraničí zůstala velmi omezena, což se týkalo jak vytváření zpravodajských stanic, tak vysílání deklarovaných zástupců pro liaison.

Nástup Radovana Procházky do čela civilní rozvědky

Vedle řešení otázek týkajících se zpravodajské práce se vedení ZS FMV zabývalo hledáním politicky akceptovatelné osoby do čela služby. Holan s Jodasem si totiž od počátku uvědomovali, že jejich minulost v aparátu komunistického ministerstva vnitra je přítěží, a souhlasili s tím, že v novém vedení bezpečnostních složek by měli stát nezatížení lidé. Proto ještě v době funkčního období B. Kubíka zahájil Holan jednání s ředitelem 2. sekce Úřadu na ochranu ústavy a demokracie Radovanem Procházkou, kterému nabídl místo ředitele služby. R. Procházka, bývalý politický vězeň a aktivní účastník II. a III. odboje, nabídku konzultoval s náměstkem ministra vnitra Janem Rumlem, který s ní vyslovil souhlas. Procházka proto na požadavek přistoupil a byl s platností od 1. září 1990 jmenován ředitelem rozvědky.

Nový ředitel a jemu podřízení reaktivovaní zpravodajci vytvořili dobře se doplňující pracovní tým. Podstatné bylo zejména to, že R. Procházka měl nyní plnou podporu vedení Federálního ministerstva vnitra. Ale ani on nebyl

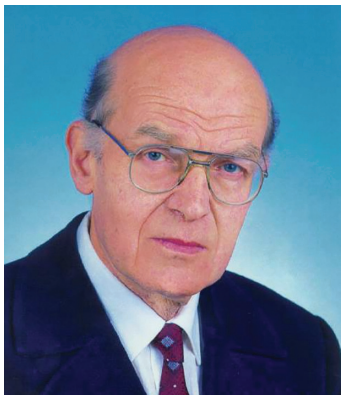

◀ ***Radovan Procházka***

Radovan Procházka (nar. 1927) se narodil v rodině československého legionáře. Jeho vlastenecká výchova se výrazně projevila již během nacistické okupace, kdy se zapojil do odbojové činnosti. Po osvobození Československa pokračoval v rodinné tradici a nastoupil na vojenskou akademii. Po komunistickém převratu spolupracoval s americkou CIA, v roce 1951 byl však zatčen a následně odsouzen k 15 letům vězení. Během pobytu v pracovním táboře na Příbramsku mu byl v roce 1954 trest navýšen o dalších 12 let za údajné organizování vzpoury. Z vězení byl propuštěn až v roce 1964. Velkou část svého života poté profesně strávil jako kulisák v Národním divadle. Během sametové revoluce tak měl blízko k centru společenského dění a opět se začal angažovat v politice. Od roku 1990 začal působit v bezpečnostních strukturách státu, nejprve v Úřadu pro ochranu ústavy a demokracie a následně se stal prvním řádným ředitelem ZS FMV. Od roku 1993 velel také armádním zpravodajcům a v armádě byl povýšen do hodnosti generálmajora a v roce 1995 do hodnosti generálporučíka. V roce 1994 dostal od amerického prezidenta řád Legion of Merit, v roce 1997 mu byl propůjčen řád Bílého lva a v roce 2012 řád Kříž obrany státu.

po svém nástupu ze strany vlády vybaven jasným zadáním zpravodajských úkolů. Ministr Ján Langoš vydal jedinou instrukci: „Pán Procházka, robte, ako viete." Služba tak byla stále odkázána na invenci a organizační schopnosti svého vedení. Procházkův program pro bezprostředně nadcházející období představovaly čtyři body: 1. přerušení vazeb na KGB a jiné služby východního bloku, 2. zastavení činnosti proti státům sdruženým v NATO, 3. vybudování těsných vazeb na zpravodajské služby států NATO, zejména Velké Británie a USA a 4. vnitřní očista služby. S těmito záměry souhlasil jak ministr Ján Langoš, tak prostřednictvím Oldřicha Černého, svého bezpečnostního poradce, i prezident Václav Havel.

▼ ***Rozkaz ministra vnitra rušící Zpravodajskou službu FMV***

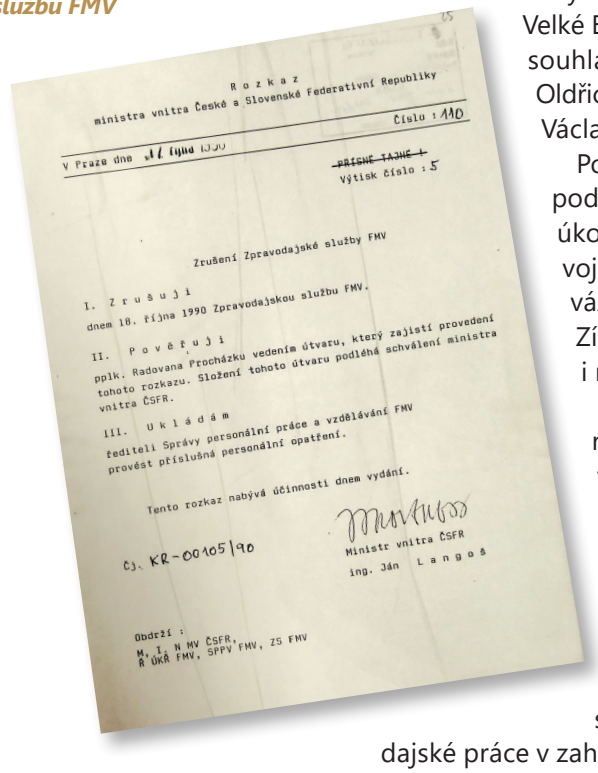

Rozkaz
ministra vnitra České a Slovenské Federativní Republiky

V Praze dne 17. října 1990 Číslo : 110

~~PŘÍSNĚ TAJNÉ !~~
Výtisk číslo : 5

Zrušení Zpravodajské služby FMV

I. Z r u š u j i
dnem 18. října 1990 Zpravodajskou službu FMV.

II. P o v ě ř u j i
pplk. Radovana Procházku vedením útvaru, který zajistí provedení tohoto rozkazu. Složení tohoto útvaru podléhá schválení ministra vnitra ČSFR.

III. U k l á d á m
řediteli Správy personální práce a vzdělávání FMV
provést příslušná personální opatření.

Tento rozkaz nabývá účinnosti dnem vydání.

Čj. KR-00105/90

Ministr vnitra ČSFR
ing. Ján L a n g o š

Obdrží :
M. I. N MV ČSFR,
ŘÚKR FMV, SPPV FMV, ZS FMV

Přesto však nedošlo ve věci postavení československé rozvědky k posunu, který by jasně ukázal, jak si nová výkonná moc představuje její další směřování. Nové zaměření a podporu ale potřebovaly prakticky všechny součásti podřízené ministerstvu vnitra. Za závažnější bylo považováno vyřešení postavení vnitřní zpravodajské služby, Úřadu na ochranu ústavy a demokracie. Lidé ve vedení ministerstva vnitra, kteří v minulosti zažili zásahy represivního komunistického aparátu, se navíc netajili odporem vůči metodám a cílům zpravodajské práce v zahraničí. Ministr J. Langoš i jeho náměstek J. Ruml odmítali pokračovat ve spolupráci s tajnými spolupracovníky. Vědecko-technickou rozvědku i politické zpravodajství považovali za krádeže informací. Ministr Langoš nicméně 19. září 1990 označil rozvědku v parlamentním projevu za důležitý nástroj, který svými informacemi zabezpečuje rozhodování vrcholných státních představitelů. Poslanci byli ministrem informováni, že ve službě byla dokončena prověrka jejích příslušníků, byly eliminovány vazby na bývalé mocenské struktury a citlivě bude zváženo její institucionální osamostatnění.

Jednalo se ovšem do značné míry o proklamace a ZS FMV nadále zůstávala ve stavu nejistoty. Vedení služby se snažilo připomenout také potřebu zákona o zpravodajské službě a nutnost vytvoření jejího statutu. Na počátku podzimu 1990 přitom došlo k předložení prvotního návrhu zákona o vnitřní československé zpravodajské službě (pod původním názvem Federální služba pro ochranu ústavy). Vedení rozvědky nechtělo zůstat pozadu a snažilo se připomenout nedořešenou otázku služby s vnější působností. ZS FMV proto interně připravila návrh zákona o „Zpravodajské službě ČSFR".

Události se však ubíraly zcela jiným směrem. Místo dalších jednání o rozvoji služby ministr vnitra svým rozkazem ze 17. října 1990 Zpravodajskou službu FMV s účinností od následujícího dne zrušil a ředitele R. Procházku pověřil řízením její likvidace. Pro tento účel byla vydána mimořádná pravidla pro ostrahu objektů ZS FMV, na jejichž základě smělo do budov vstupovat jen 144 příslušníků, kteří zajišťovali nejnutnější chod. Činnost služby byla zcela zastavena.

Rozkaz ministra vnitra byl oficiálně odůvodněn výsledky analýzy činnosti bývalé I. správy SNB, únikem a skartací informací po listopadu 1989 a širokou dekonspirací pracovníků rozvědky. Důvodem bylo také nové zaměření československé zahraniční politiky a z ní odvozené zpravodajské cíle. Vedení ministerstva sdělilo, že „současná Z[pravodajská] S[lužba] není a nebude dostatečně efektivní v porovnání k materiálním a finančním nákladům. Hlavní informační činnost bude v dalším období soustředěna na otázky terorismu, boje s mezinárodním obchodem s drogami a organizovaným zločinem. Garantem této činnosti budou příslušné složky vytvářené v rámci F[ederální] S[právy] Veřejné bezpečnosti a ÚOÚD. Vedení Federálního ministerstva vnitra předpokládá, že prověření a odborně kvalifikovaní příslušníci SNB najdou v těchto složkách uplatnění po vytvoření příslušných organizačních předpokladů." V omezeném rozsahu mohla pokračovat pouze činnost pracovišť rozvědky zajišťujících její technický a informační chod. Ředitel R. Procházka vyslovil poděkování všem, kteří udělali maximum pro dobré jméno ZS FMV a přislíbil postarat se o řešení jejich osobní situace.

Všechna tato prohlášení a opatření byla ovšem pouze krycím manévrem. Osoby vybrané a určené k zajištění nejnutnější činnosti ve skutečnosti v utajení zajišťovaly nepřerušený chod operativních a analytických odborů, odboru rádiového zpravodajství a týlového zajištění. Ministr Langoš se rozhodl zahraniční zpravodajství zachovat, vyžadoval však jeho zásadnější rozluku s minulostí. Skutečným smyslem Langošova opatření nebylo zrušit zpravodajskou službu jako celek, ale snížit její početní stav o několik set bývalých příslušníků I. správy SNB. Jejich přítomnost považovalo vedení ministerstva vnitra za nežádoucí a na neformálních poradách a setkáních připravilo kroky k jejich hromadnému propouštění z rozvědky. K razantnímu snížení početního stavu došlo podobným způsobem v závěru roku 1990 také u ÚOÚD a jeho nástupce Federální informační služby. Československá civilní rozvědka tak byla zrušena jen formálně, přičemž její podzimní reorganizace vyústila ve druhou velkou vlnu propouštění jejích příslušníků, k níž došlo na počátku února 1991.

Kromě organizačních a personálních změn totiž vyvstala na podzim 1990 před novými službami důležitá otázka obhájení vlastní existence vůči nové politické garnituře i vůči veřejnosti. Zpravodajské služby demokratického Československa se od počátku své existence musely vyrovnávat s morálním a hmotným dědictvím zrušené Státní bezpečnosti a čelily negativnímu postoji společnosti vůči všem bezpečnostním složkám

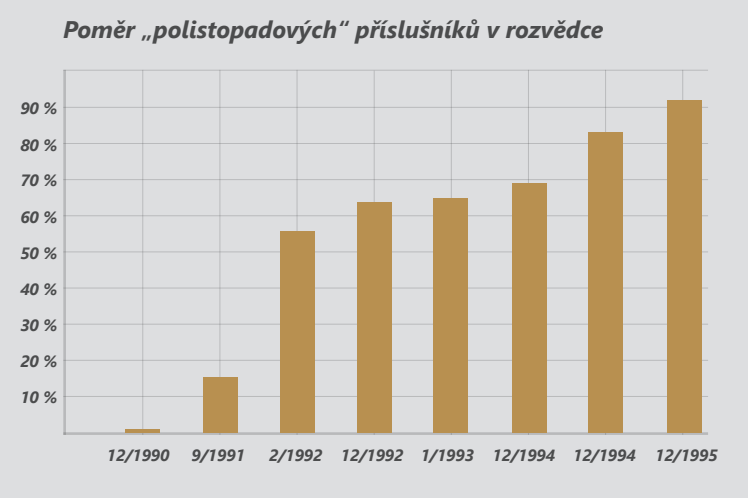

▲ *V prvních dvou letech 90. let probíhala především obměna bývalých příslušníků I. správy SNB za nové zpravodajce. To se dařilo ze zhruba 60 % náborem nových příslušníků a za zbylých 40 % personálních přírůstků mohou případy přeložení z jiných složek ministerstva vnitra.*

obecně. Nutným průvodním jevem období po likvidaci aparátu Státní bezpečnosti byla především přítomnost velkého počtu jeho bývalých příslušníků v nových službách, kteří prošli rychlou fází prověrek morální a profesní způsobilosti. V krátké době je ale nebylo možné v tak specifické činnosti nahradit nezkušenými lidmi.

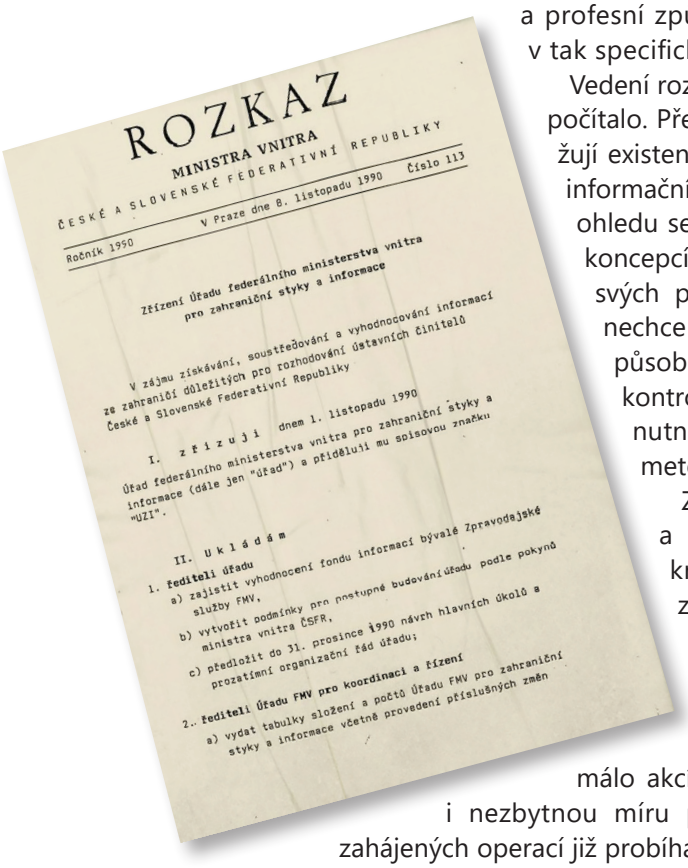

ROZKAZ
MINISTRA VNITRA
ČESKÉ A SLOVENSKÉ FEDERATIVNÍ REPUBLIKY
Ročník 1990 V Praze dne 8. listopadu 1990 Číslo 113

Zřízení Úřadu federálního ministerstva vnitra pro zahraniční styky a informace

V zájmu získávání, soustřeďování a vyhodnocování informací ze zahraničí důležitých pro rozhodování ústavních činitelů České a Slovenské Federativní Republiky

I. z ř i z u j i dnem 1. listopadu 1990 Úřad federálního ministerstva vnitra pro zahraniční styky a informace (dále jen "úřad") a přiděluji mu spisovou značku "UZI".

II. U k l á d á m

1. řediteli úřadu
a) zajistit vyhodnocení fondu informací bývalé Zpravodajské služby FMV,
b) vytvořit podmínky pro postupné budování úřadu podle pokynů ministra vnitra ČSFR,
c) předložit do 31. prosince 1990 návrh hlavních úkolů a prozatímní organizační řád úřadu;

2. řediteli Úřadu FMV pro koordinaci a řízení
a) vydat tabulky složení a počtů Úřadu FMV pro zahraniční styky a informace včetně provedení příslušných změn

▲ *Rozkaz ministra vnitra zřizující Úřad FMV pro zahraniční styky a informace*

Vedení rozvědky přitom se spoluprací s dalšími institucemi počítalo. Předpokládalo totiž, že nové vládní instituce považují existenci zpravodajské služby za samozřejmou součást informačního aparátu a obranného systému. V tomto ohledu se ovšem situace ukázala těžší, než autoři nových koncepcí předpokládali. Rozvědka na rezervovaný postoj svých partnerů narážela, ačkoli jasně dala najevo, že nechce zahájit činnost bez právních norem určujících její působnost, práva i povinnosti a že požaduje vytvoření kontrolních mechanismů fungujících při respektování nutné ochrany a utajení zpravodajských činností, metod a prostředků.

Zrušení Zpravodajské služby FMV bylo razantním a z dlouhodobého hlediska jistě progresivním krokem. Odchod stovek bývalých příslušníků StB znamenal další odpoutání se od bývalé politické policie. Spornějším faktem zůstává, že hromadné propuštění nebylo konzultováno s ředitelem služby. Ten byl personální redukcí zaskočen, neboť tak byl zbaven i osob, které již v několika málo akcích prokázaly loajalitu vůči státu a nové službě i nezbytnou míru profesionálních dovedností. Navíc část nově zahájených operací již probíhala ve prospěch nových zahraničních partnerů ze států NATO.

Zřízení Úřadu federálního ministerstva vnitra pro zahraniční styky a informace

Po třítýdenním přechodném období byl rozkazem ministra vnitra z 8. listopadu 1990 (se zpětnou účinností od 1. listopadu) zřízen Úřad Federálního ministerstva vnitra pro zahraniční styky a informace. Pod tímto názvem pracovala civilní rozvědka až do svého zániku po rozdělení Československa na dva samostatné státy. Úkolem Ú FMV ZSI se stalo získávání, soustřeďování a vyhodnocování informací ze zahraničí důležitých pro rozhodování ústavních činitelů České a Slovenské federativní republiky. Povzbuzením v dalším pokračování činnosti rozvědky bylo také mimořádné povýšení R. Procházky do hodnosti plukovníka, které bylo odůvodněno obětavou prací při zajištění bezpečnosti státu. Vedení rozvědky však bylo jasné, že podruhé v témže roce stojí v „bodě nula“, a předpokládalo, že obnova její činnosti přinese další prověřování zdrojů, další přehodnocování akcí a propouštění osob.

Ján Langoš pro další činnost stanovil přísné podmínky. Plukovníku Procházkovi uložil zajistit vyhodnocení fondu informací zrušené Zpravodajské služby a postupné budování Ú FMV ZSI mělo vycházet přímo z ministrových pokynů. K tomu si vyžádal zpracování nového návrhu hlavních úkolů a prozatímního organizačního řádu v krátkém časovém termínu do konce roku 1990. To byl

Stěhování úřadů v důsledku restitučních nároků ▶

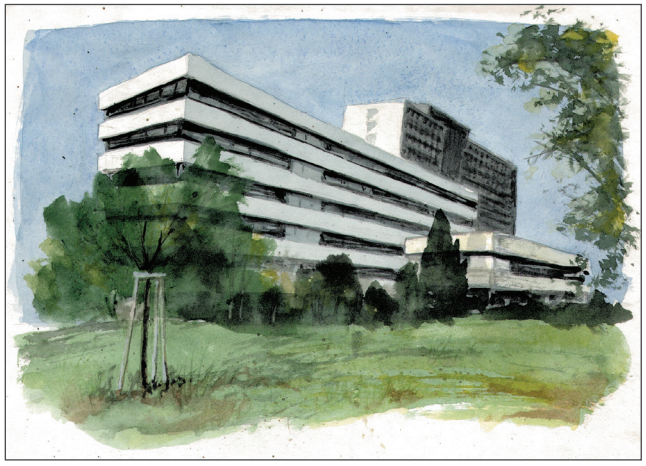

Dne 31. října 1990 ministr Langoš rozhodl o přesunutí sídla federální správy Veřejné bezpečnosti z křižovnického kláštera, bývalého sídla civilní rozvědky, které se mělo vrátit do vlastnictví řádu křižovníků s červenou hvězdou, do budovy ve Střelničné ulici. Kromě zmíněné federální policie se do budovy přesunulo několik dalších menších útvarů ministerstva vnitra a samotné rozvědce zůstala v držení jen asi polovina celkových prostor. Zároveň bylo rozhodnuto, že v budoucnu bude budova ve Střelničné patřit jen federální policii a zpravodajská služba bude do konce roku 1993 přesunuta do zcela jiného objektu.

V návaznosti na toto rozhodnutí byly rozvědce ještě v prosinci 1990 přiděleny náhradní prostory. Během následujících let vytipovala rozvědka několik možných objektů, žádný z nich se však nakonec neukázal jako zcela vyhovující pro specifické potřeby zpravodajské služby. V roce 1993 se například zabývala objektem v ulici Za Císařským mlýnem na okraji pražského parku Stromovka v pražské Bubenči. Zde vlastnilo ministerstvo vnitra sportovní areál s několika budovami a poloha se zdála být vhodná z bezpečnostního hlediska. Po podrobnějším zkoumání se však ukázaly budovy jako nevyhovující a pro pískové podloží nebylo ze stavebního hlediska možné realizovat nástavbu. Z dnešního hlediska je zajímavé, že v rámci úvah o tomto objektu nebyla zvažována hrozba povodní, které od této doby zaplavily zmíněné prostory hned dvakrát.

Hledání nového sídla pro českou civilní rozvědku se tak nakonec stalo ukázkou nerealizovaného politického rozhodnutí pro prostou absenci vhodných lokalit. Rozvědka tedy od devadesátých let sdílela společně s několika dalšími institucemi původní adresu v pražských Kobylisích. Zároveň zůstává nezodpovězenou otázkou, nakolik potřeba kancelářských prostor pro podřízené úřady Federálního ministerstva vnitra ovlivnila samotné ministrovo rozhodnutí o zrušení Zpravodajské služby.

signál svědčící o odložení projektu „Model zpravodajské služby" jako celku a také o odklonu od zpracování zákona o samostatné rozvědce. Na druhou stranu byly současně vyřešeny některé dílčí otázky, které byly pro chod služby podstatné. Rozvědka dosáhla samostatnosti v otázkách personálních, vnitřní organizace a vysílání pracovníků do zahraničí. Krátce získala do své pravomoci také agendu vysílání a řízení představitelů Federálního ministerstva vnitra v zahraničí. Po krátké době ovšem ministr tento krok zrušil a rozvědka nadále zůstala bez možnosti vysílat své zástupce do ciziny.

Další průvodní jevy rekonstituování rozvědky již nebyly pro službu výhodné. Došlo k jejímu výraznému prostorovému omezení v sídelní budově. Současně s vytvořením Ú FMV ZSI bylo totiž vydáno dislokační rozhodnutí o jeho časově limitovaném setrvání v sídelním objektu a plánovaném vystěhování. Na konci listopadu 1990 obdržel ministr vnitra návrh složení Ú FMV ZSI, který svou činnost začal s necelými třemi stovkami příslušníků. J. Langoš tento návrh schválil, ačkoli jej R. Procházka upozornil na fakt, že jde o minimální počet osob nutných pro efektivní chod úřadu a v praxi byl počet příslušníků rychle navýšen.

Pamětníci vzpomínají:

O podobě práce nového úřadu na přelomu let 1990 a 1991 svědčí vzpomínky jeho bývalých pracovníků: „V době nástupu jsem byl zařazen do úseku náměstka Holana, (...) se kterým jsme asi do poloviny prosince pracovali na přípravách koncepce nové zpravodajské služby Československé republiky. [Měli jsme úkol zpracovat] vlastní návrhy a [organizovat] shromažďování námětů od ostatních rehabilitovaných pracovníků služby. Aktivita rozvědky v průběhu první irácké války a zejména její hodnocení ze strany USA způsobily určité uklidnění jejího postavení. Po odeznění bojových operací se analytický [odbor] pomalu vracel k normální činnosti, sledování politického dění, zejména v Evropě, Rusku a na B[lízkém] a S[tředním] v[ýchodě]".

Stabilizace Úřadu a příprava na rozdělení federace

Nově zřízený Úřad FMV pro zahraniční styky a informace reagoval na zmenšení početních stavů na počátku roku 1991 podle dobového koloritu – opětovnou reorganizací. Nová organizační struktura úřadu byla vyhlášena 3. ledna 1991. Z rozvědky již v tento okamžik bylo definitivně vyřazeno sledování vědecko-technických otázek. Z původních operativních odborů zůstal pouze jediný, nicméně již na první poradě v roce 1991 byl konstatován výrazný zájem ministra vnitra na obnovení zpravodajství v plném rozsahu, především kvůli vyhrocené mezinárodní situaci v Perském zálivu. Vzpomínky pamětníků následně dokládají, že první výsledky obnoveného operativního působení československé civilní rozvědky byly dobré a především noví zahraniční partneři si služby Úřadu cenili. Proto stejně jako ZS FMV, která v roce 1990 vyhodnocovala použitelnost bývalé informační sítě I. správy SNB, také Ú FMV ZSI zahájil analýzu svých operativních možností.

„Proliferace či neproliferace, popřípadě nonproliferace se v kontextu mezinárodní politiky a vojenství užívá jako termín označující obecně problematiku (ne)šíření zbraní hromadného ničení.“

V průběhu roku 1991 musel Úřad vyřešit zásadní problém, který představovalo nejen omezení legalizace zpravodajských důstojníků mimo samotnou službu, ale především také právní nejistota pro operativce, kteří se při absenci nových předpisů pohybovali v šedé zóně zákonnosti. Od počátku roku byla zpracována koncepce, která měla navrhnout způsob odstranění těchto nedostatků. Měla zabezpečit legalizaci operativních pracovníků, kteří již v rozvědce pracovali, nebo těch, kteří měli být v budoucnu přijímáni, k výkonu služby pod krytím různých organizací či vlastní podnikatelské činnosti. Reflektovala tak změnu společenského, politického a ekonomického prostředí v Československu. Tato koncepce byla v podobě směrnice a jejího prováděcího předpisu schválena ministrem Langošem v září 1991 a vydána rozkazem ředitele Procházky o měsíc později. Obnova plné zpravodajské operativní činnosti a také určitá personální stabilizace našla své vyjádření v další reorganizaci, která přinesla na podzim 1991 mimo jiné rozšíření počtu operativních odborů. Nově mezi priority Úřadu bylo zařazeno také sledování proliferace a této tematice se po transformaci věnoval bývalý analytický odbor vědecko-technické rozvědky.

Ke koncepčním změnám ještě dodejme, že zpracované návrhy vedly v průběhu roku 1992 ke schválení šestnácti základních operačních projektů, z nichž následně operativní práce Úřadu vycházela. Témata operačních projektů byla odvozena

◀ ***Ján Langoš***

Ján Langoš (1946–2006) se narodil v Banské Bystrici. Po ukončení vysokoškolského studia působil jako fyzik ve Slovenské akademii věd. Působil v disentu a byl aktivní při vydávání samizdatových periodik. Po pádu komunistického režimu a po svobodných volbách v roce 1990 se stal poslancem a federálním ministrem vnitra. Po rozpadu československé federace dále působil jako poslanec slovenské Národní rady. V roce 2003 se stal prvním ředitelem Ústavu pamäti národa v Bratislavě. Zahynul tragicky při automobilové nehodě.

Operace Sfinga

Jedním z případů, který ukazuje úskalí při hledání nových možností operativního působení, byla operace s krycím názvem SFINGA. V rámci této operace měla být zřízena s pomocí bývalých operativců bývalé I. správy SNB obchodní firma pro blízkovýchodní trh, která měla krýt zpravodajskou činnost v zahraničí. Zároveň se rýsovala možnost obnovení kontaktu s významným informačním zdrojem, o který stáli především noví partneři ze zahraničních služeb. Naděje vypadající projekt však v průběhu roku 1992 skončil nezdarem. Ředitel příslušného operativního odboru pojal již v polovině března 1992 podezření na nečestné úmysly bývalých zpravodajských důstojníků, neboť jejich práce neměla valné zpravodajské výsledky a budila dojem pouhé snahy zajistit si podporu při jejich prosazování v soukromé sféře. Toto podezření se ukázalo jako opodstatněné, když vyšlo najevo, že zřízené obchodní firmy měly ve vedení jiné, již dříve propuštěné zpravodajské důstojníky I. správy SNB a v jedné z nich dokonce figuroval i cizí státní příslušník. Projekt byl proto uzavřen a spolupráce s bývalými zpravodajci ukončena.

od definovaných rizik určených k pozornosti zpravodajské služby. Seznam rizik stanovila federální vláda na návrh Rady pro zpravodajskou činnost. Po schválení vedením Úřadu byl seznam témat operačních projektů konzultován například s vedením ministerstva zahraničí či s vedením dalších zainteresovaných ministerstev. Po zvážení připomínek a jejich eventuálním zapracování byl seznam témat předložen ředitelem služby ke schválení ministru vnitra Langošovi. Operační projekty byly zaměřeny na sledování ohrožení bezpečnosti státu (především ze strany Společenství nezávislých států), na vyhodnocování projevů politického extremismu v sousedních zemích (zaměřených zejména na národnostní otázky), na protiintegrační tendence v Evropě, terorismus a politický extremismus, zbraně hromadného ničení, šíření omamných látek a na ochranu československých hospodářských zájmů na Blízkém a Středním východě.

Vývoj počtu příslušníků civilní rozvědky

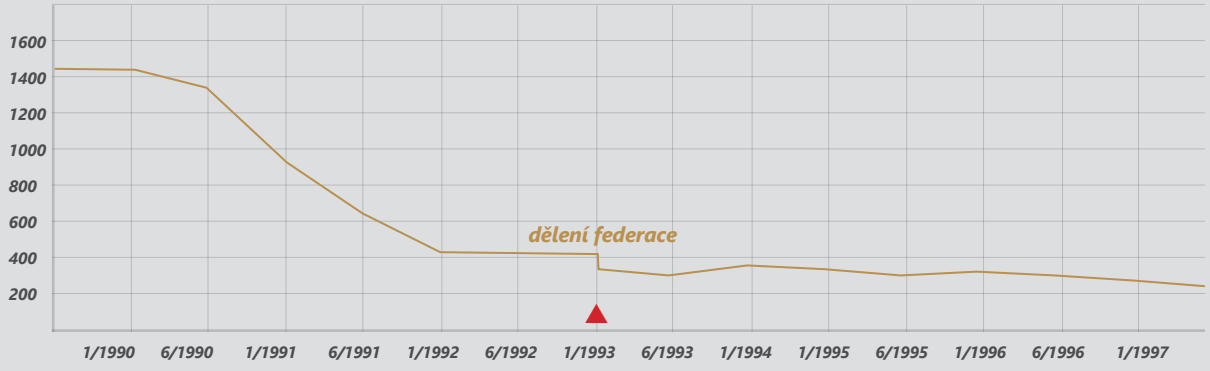

▲ *Pohled na poměr „polistopadových" příslušníků v rozvědce z počáteční doby budování nové demokratické zpravodajské služby v Československu a České republice ukazuje na jeden neblahý trend. Tím byla od roku 1993 neschopnost ÚZSI konkurovat prudce se rozvíjejícímu soukromému sektoru a z toho plynoucí personální stagnace. Ředitel Úřadu O. Černý píše v březnu 1994 I. náměstkovi MV Kopřivovi o alarmující personální situaci na ÚZSI, kde je nenaplněno 20 % tabulkových míst. Vidí možnost zvratu neúspěšných náborů v 40% navýšení průměrného platu v rozvědce. To se však nenaplnilo a pohled do statistik či do archiválií personalistiky dokládá pokračující nízkou úspěšnost náboru vysoce kvalifikovaných sil do Úřadu. Personální nenaplněnost Úřadu v důsledku nedostatečného mzdového ohodnocení byla jedním z důsledků nezájmu politických představitelů mladé české demokracie o zpravodajskou práci.*

▼ ***Zřizovací listina Úřadu pro zahraniční styky a informace:***
Účelem zřízení a předmětem činnosti je podle listiny získávání informací a poznatků o rizicích, která pro Českou republiku představují zahraniční aktivity působící proti jejím politickým, ekonomickým a bezpečnostním zájmům, nebo která ohrožují obecné zájmy světového společenství. Informace a poznatky předává určeným orgánům a institucím České republiky.

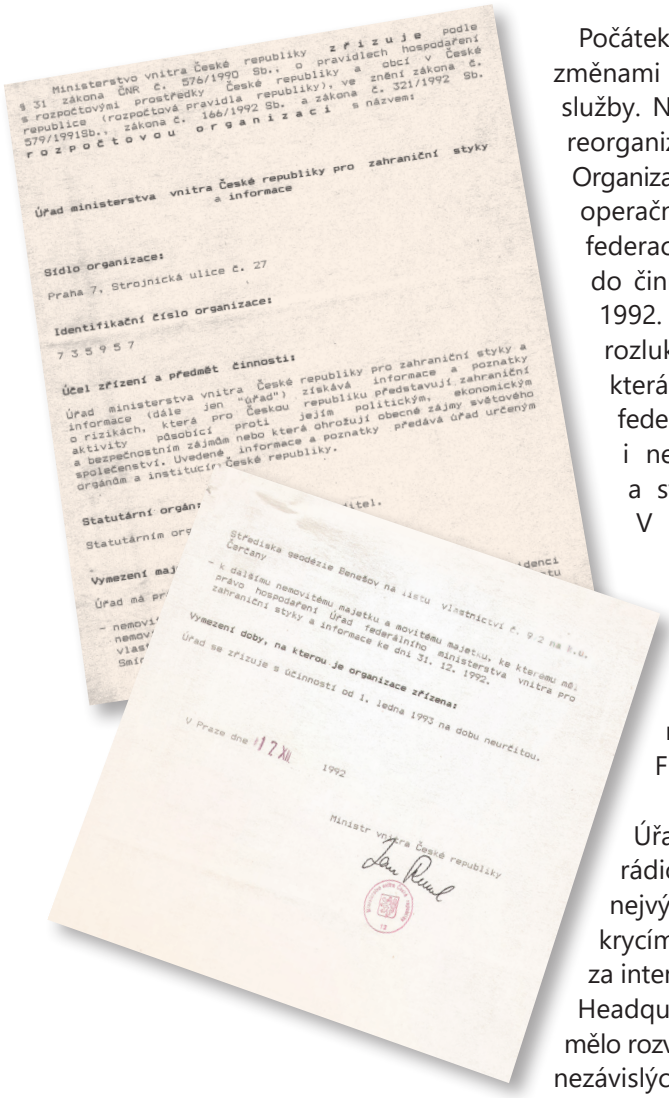
Ministerstvo vnitra České republiky zřizuje podle
§ 31 zákona ČNR č. 576/1990 Sb., o pravidlech hospodaření
s rozpočtovými prostředky České republiky a obcí v České
republice (rozpočtová pravidla republiky), ve znění zákona č.
579/1991Sb., zákona č. 166/1992 Sb. a zákona č. 321/1992 Sb.
rozpočtovou organizaci s názvem:

Úřad ministerstva vnitra České republiky pro zahraniční styky
a informace

Sídlo organizace:
Praha 7, Strojnická ulice č. 27

Identifikační číslo organizace:
73595 7

Účel zřízení a předmět činnosti:
Úřad ministerstva vnitra České republiky pro zahraniční styky a
informace (dále jen "úřad") získává informace a poznatky
o rizicích, která pro Českou republiku představují zahraniční
aktivity působící proti jejím politickým, ekonomickým
a bezpečnostním zájmům nebo která ohrožují obecné zájmy světového
společenství. Uvedené informace a poznatky předává úřad určeným
orgánům a institucím České republiky.

Statutární orgán:

Statutárním org

Vymezení maj

Úřad má pr

- nemovi
nemov
vlas
Smlo

Střediska geodézie Benešov na listu vlastnictví č. 9.2 na k.ú.
Čerčany
- k dalšímu nemovitému majetku a movitému majetku, ke kterému mě
právo hospodaření Úřad federálního ministerstva vnitra pro
zahraniční styky a informace ke dni 31. 12. 1992.

Vymezení doby, na kterou je organizace zřízena:
Úřad se zřizuje s účinností od 1. ledna 1993 na dobu neurčitou.

V Praze dne 17 XII 1992

Ministr vnitra České republiky

Počátek 90. let byl nicméně typický častými organizačními změnami a hledáním ideálního vnitřního uspořádání zpravodajské služby. Nepřekvapí proto, že již v létě 1992 přišla na řadu další reorganizace – od 1. srpna byl vytvořen v Ú FMV ZSI systém sekcí. Organizace operativní části úřadu byla uzpůsobena nově schváleným operačním projektům. To se však již blížil zánik československé federace a vytvoření nového státoprávního uspořádání zasáhlo do činnosti Úřadu FMV ZSI především v druhé polovině roku 1992. Proces dělení státu přinesl majetkovou a personální rozluku. Z tohoto důvodu byla přijata organizační opatření, která umožnila bezproblémový průběh rozdělení rozvědky jako federální instituce. Rozdělení se týkalo majetku movitého i nemovitého, personální a ekonomické agendy, archivní a svazkové agendy či databází a informačních systémů. V důsledku majetkové rozluky byla nicméně narušena většina ucelených informačních a spojovacích systémů. Ze služby odešli pracovníci, kteří se stali občany Slovenské republiky. Ve výsledku byla Slovenské informační službě převedena jedna třetina majetku federální rozvědky. Po zániku československé federace a vytvoření nového státoprávního uspořádání byla činnost Úřadu FMV ZSI dne 31. prosince 1992 ukončena.

Nejzávažněji narušilo dělení federace práci nástupnického Úřadu MV pro zahraniční styky a informace v oblasti rádiového zpravodajství. Na Slovensku se nacházel dobově nejvýznamnější radiorozvědný bod z dob I. správy SNB pod krycím jménem ASTRA, ale také nové pracoviště, vybudované za intenzivního přispění partnerů z Government Communications Headquaters (GCHQ). Toto pracoviště na východním Slovensku mělo rozvědku obohatit o informace z prostoru teritoria Společenství nezávislých států a s rozdělením federace tak přišli čeští zpravodajci o slibný informační zdroj.

Samostatná česká rozvědka a její vnitřní restrukturalizace

Od 1. ledna 1993 zahájil svoji činnost Úřad Ministerstva vnitra České republiky pro zahraniční styky a informace (ÚZSI), který byl zřízen na základě zřizovací listiny ze 17. prosince 1992 jako rozpočtová organizace. Ředitelem české rozvědky byl jmenován 15. ledna 1993 Oldřich Černý a dosavadní ředitel ÚZSI Radovan Procházka se stal ředitelem Vojenské zpravodajské služby Armády České republiky. Důvodem pro odchod Procházky z čela civilní rozvědky byly pravděpodobně rozpory s vedením Ministerstva vnitra o zaměření zpravodajské práce. Jednalo se především o spor ohledně zpravodajské činnosti na území nejbližších sousedů při novém zahraničněpolitickém směřování státu k postupné evropské integraci.

◀ ***Oldřich Černý***

Oldřich Černý (1946–2012) vystudoval angličtinu a češtinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Před rokem 1989 pracoval jako překladatel americké a britské prózy a dramaturg. V letech 1990–1993 byl poradcem prezidenta Václava Havla pro bezpečnostní otázky a poté řídil až do roku 1998 Úřad pro zahraniční styky a informace. Od roku 1998 působil jako výkonný ředitel nadace Forum 2000. V roce 2002 spoluzaložil Prague Security Studies Institute, jehož byl rovněž výkonným ředitelem. Stal se také členem vědecké rady Ministerstva zahraničních věcí.

Nástup Oldřicha Černého do vedení patří k nejvýraznějším momentům v počátečních letech Úřadu. V průběhu jeho pětiletého působení ve funkci se ÚZSI postupně změnil z organizace s cejchem komunistické tajné služby v instituci uznávanou doma i v zahraničí. Nešlo rozhodně o období jednoduché. Na počátku české samostatnosti prožívala rozvědka řadu vnějších tlaků a procházela určitou vnitřní stagnací. Rok 1993 pro ni znamenal opět téměř nový počátek. Pro vrcholné politiky exekutivy samostatné České republiky nepředstavovaly zpravodajské služby prioritu. Výsledkem toho byl tlak na slučování a reorganizaci služeb během léta roku 1993. Vedení státu považovalo za důležitější službu domácí zpravodajství. Mnohem větší pozornost než rozvědce byla proto věnována kontrarozvědce, což vedlo k jejímu vyčlenění z aparátu Ministerstva vnitra.

Nové vedení v čele s Oldřichem Černým na předchozí činnost rozvědky nahlíželo kriticky, k čemuž přispěly zkušenosti nabyté při formování nové československé zpravodajské komunity v prostředí Kanceláře prezidenta republiky. Již v průběhu prvního pololetí roku 1993 dospělo vedení Úřadu k názoru, že je nutné zahájit rozsáhlou vnitřní reformu, zabezpečit rozvědce pevné legislativní zajištění a stabilizovat ji. Poté, co se na počátku 90. let podařilo existenci zpravodajské služby s vnější působností uhájit, nedařilo se už její pozici a činnost dále rozvíjet. Úřad představoval nesourodý útvar složený z malé části reaktivovaných příslušníků rozvědky, doplněný o generaci mladších příslušníků I. správy SNB, kteří nastoupili v 70. a 80. letech. Poslední skupinu tvořili nově přijatí lidé, jejichž výcvik kvůli absenci školících kapacit stagnoval.

K čemu potřebujeme zpravodajskou službu?

Počátkem roku 1993 vznikl na půdě Úřadu zajímavý materiál s názvem „K čemu potřebujeme zpravodajskou službu se zahraniční působností?". Jeho autoři reagovali na nově vzniklou vnitropolitickou situaci, v níž byly zvažovány potřeby českého státu v oblasti zpravodajských služeb.

„Jistě lze pochopit důvody pro určité váhání české politické reprezentace nad smyslem existence zahraniční zpravodajské služby po rozpadu bipolárních světových struktur a v souvislosti s kroky při tvorbě demokratického právního státu. Obecné zklidnění bezpečnostní situace v Evropě, politické kontakty směřující k integračním procesům, velikost a geopolitické postavení republiky, možnosti jednání na vysoké politické úrovni a z toho vyplývající úhrn informací pro vedení státu, předpokládaná politická a bezpečnostní stabilita středoevropského regionu a v neposlední řadě i obecný odpor k tajným službám jako takovým toto váhání mimo jiné logicky vysvětluje. Vývoj však potvrzuje komplikovanost situace a současně je zřejmé, že teoretická představa o světě bez zpravodajských služeb je pro uvažované historické období iluzí. Nejen velmoci, ale i menší státy si proto své zahraniční zpravodajské služby ponechaly a soustřeďují se na to, aby jim zpřesnily úkoly, stanovily pravidla pro jejich činnost a kontrolu a legalizovaly jejich existenci."

Opatření, která měla postupně nedostatky v práci rozvědky napravit, prosadil právě ředitel Černý a nový náměstek Rudolf Růžička, který spolu s ním přišel z Kanceláře prezidenta republiky. Součástí opatření byly kroky, které vyústily v rušení některých odborů a odpojování zpravodajských zdrojů. Černý se totiž rozhodl rozvíjet pouze takové činnosti, které přinášely informace s prokazatelně využitelnými výsledky. Tímto se ale nové vedení střetlo v rámci Úřadu především s představami reaktivovaných „osmašedesátníků". Roli v tomto sporu sehrála i změna doby a potřeba nutného zapojení do mezinárodní spolupráce v rámci zpravodajské komunity demokratických států namísto co nejširšího záběru služby. Metodické změny se staly katalyzátorem pro generační spory a po roce 1993 dochází k postupnému odlivu reaktivovaných příslušníků z ÚZSI.

Nová koncepce zpravodajské služby: transformace Úřadu ve službu

Úřad vznikal za situace, kdy se zcela zásadně změnilo uspořádání střední a východní Evropy. Vedle geopolitických změn ovlivnily jeho vznik i další podstatné faktory, jako např. již zmíněné omezené možnosti působení v zahraničí. Řada zpravodajských zdrojů byla proto obsluhována na území České republiky nebo výjezdy do zahraničí a Úřad jako celek byl funkční s určitými omezeními. Počátek 90. let přinesl změny v přístupu k informacím i proto, že padly limity v dostupnosti západních médií. Působení zpravodajských televizních stanic a později i rozvoj internetu přinesly rychlý pokrok v oblasti otevřených zdrojů. Úřad se také musel vyrovnat s nástupem moderních spojovacích technologií.

Nové úkoly Úřadu – transformace ve službu a celková modernizace – přicházejí logicky po prvotním období, kdy se řešila personální redukce a změny v působení v zahraničí. Nyní je potřebný zejména vnitřní rozvoj. Cílem bylo po více než třech letech činnosti rozvědky modernizovat její chod. Úřad v této době musel kromě plného obnovení zpravodajské činnosti pro potřeby státu také najít vhodnou cestu k transformaci do podoby odpovídající novým společenským a ekonomickým poměrům. V letech 1990–1992 se vedení rozvědky podařilo její existenci uhájit a udržet částečně i její zpravodajský potenciál. S důrazem kladeným na praktický výkon zpravodajské činnosti byl Úřad nucen pokračovat v prozatímním využívání předpisů bývalé I. správy SNB, které v oněch letech prošly minimální aktualizací. Černého vedení se proto jako první rozhodlo řešit rozvoj rozvědky komplexně, a to včetně přípravy nových vnitřních norem týkajících se hospodaření a služebních záležitostí a jejich uvedení do souladu s platnou legislativou.

Změna titulatury

S ohledem na veškeré změny, které v rozvědce probíhaly v první polovině roku 1993, vydal ředitel Úřadu 26. července 1993 rozkaz č. 11, kterým byla k 1. srpnu 1993 aktuální organizační struktura české rozvědky upřesněna. Jednou z úprav bylo také zavedení nové titulatury ve vedení Ú řadu, kdy namísto zástupců ředitele Úřadu začali trvale působit náměstci. Jednalo se o I. náměstka působícího v roli statutárního zástupce a II. náměstka (pro operativní činnost). Třetí náměstek neměl přesně určenou působnost.

Tranformace ÚZSI z pohledu ředitele O. Černého:
„Prvním úkolem této transformace by měla být stabilizace Úřadu – tj. zpřehlednění organizačních vazeb, práv a odpovědností každého jednotlivce, vyjasnění profesionální a sociální perspektivy zaměstnanců, vyšší výkonnost... Druhým krokem transformace by měla být stabilizace ÚZSI jako jednoho z prvků státní správy – zpřehlednění vazeb k ostatním státním institucím, definování cílů a úkolů, vytvoření politického krytí její činnosti. Třetím postupným krokem transformace by měla být artikulace oprávněných personálních a materiálních potřeb a jejich následná realizace. Konečným produktem ÚZSI jsou nebanální informace, mající původ v zahraničí."

Úřad tím, že nevznikl na zelené louce, ale na ruinách I. správy SNB, potřeboval nejen zásadní personální změny, ale i změny v myšlení zaměstnanců a změny pracovních metod. ÚZSI je jako instituce specifickou součástí státní správy, resp. specifickou součástí informační soustavy státu. Po tříletých peripetiích transformačního procesu dozrál čas na transformaci „úřadu" ve „službu". Pro civilní rozvědku bylo celé toto období charakteristické snahou o změny, které by napomohly jejímu dalšímu fungování. Potřeba restrukturalizace, vnitřních reforem a zabezpečení pevného legislativního zajištění tížila vedení Úřadu od samotného prvopočátku. Zahraniční služba se potýkala s mnoha problémy. Kromě stagnace a nemožnosti působit v zahraničí k nim přispívala také jistá demoralizace spojená s nejistotou ohledně další existence této organizace, nemožnost odborného vzdělávání a problémy ve vztazích s Ministerstvem vnitra a Ministerstvem zahraničních věcí.

▲ ***Sídlo Ministerstva vnitra České republiky***

Jedním z koncepčních dokumentů, které zrcadlí výše uvedené, je materiál s názvem „Úkoly zahraničního zpravodajství ČR" vypracovaný na základě zadání Rady pro zpravodajskou činnost. Stanovil metodiku přístupu, z níž odvodil priority zahraničního zpravodajství. Náklady na získávání informací s využitím institucí působících v zahraničí měly být úměrné potřebám státu. Podle dokumentu je dělba úkolů mezi diplomatickou a zpravodajskou službou odvozena od zásady, že zpravodajské služby zajišťují informace, které jsou diplomatickou službou nedostupné. Konkretizace a aktualizace zpravodajských úkolů je určována průběžnou konfrontací informačních potřeb, zdrojů a možností jejich využití. Metodika práce zpravodajské služby byla vyjádřena v operačních programech podléhajících schválení příslušným ústavním činitelem. Rozhodnutí o realizaci těchto projektů mělo být podmíněno posouzením předpokládaných metod a prostředků ve vztahu k rizikům a předpokládaným finančním nákladům.

ÚZSI předpokládal, že mezi národními zájmy České republiky určenými pro sledování ze strany rozvědky budou zařazeny: náležitost ke společenství demokratických států, integrace do evropských, resp. transatlantických bezpečnostních, politických a ekonomických struktur, dobré bilaterální vztahy se sousedními státy a zachování územní integrity, bezpečnosti a politické a ekonomické nezávislosti. Jako jevy potenciálně ohrožující národní zájmy České republiky byly Úřadem definovány: proliferace zbraní hromadného ničení, organizovaný teror a zločin a v neposlední řadě obchod s drogami a praní špinavých peněz.

Spolupráce se státními orgány a s jinými službami

Jeden z nejpalčivějších problémů v práci ÚZSI představovala mezera rozevřená mezi Úřadem, politickou scénou a státní správou. Oldřich Černý totiž nastoupil v okamžiku, kdy se etablovala samostatná česká vládní garnitura, vůči níž se musel prosadit a vlastní službu i prakticky propagovat. Političtí představitelé neměli potřebu získávat dlouhodobé strategické informace a zpravodajské služby a jejich možnosti srovnávali se snadno dostupným zpravodajstvím z otevřených zdrojů. V rámci státní správy trvalo dlouho, než byly vytvořeny vazby mezi analytickými útvary jednotlivých úřadů a analytickými složkami rozvědky. Možnosti Úřadu prosadit se v roli dodavatele informací na počátku 90. let také ovlivňovala a limitovala přeměna struktury potenciálních odběratelů. Jako problematické se ukázalo, že zadavatelé požadavků nechápali dlouhodobý charakter zpravodajské práce a své žádosti formulovali narychlo. Nutným důsledkem byl stav, kdy si zpravodajská služba namísto zadání od státní exekutivy své cíle v podstatě určovala sama.

▲ *Sídlo Ministerstva zahraničních věcí České republiky*

Vážnost situace, k níž na počátku roku 1993 rozvědka dospěla, dokládá úroveň jejích vztahů s „mateřským" resortem Ministerstva vnitra. V rámci MV přestala být zahraniční rozvědka exkluzivním útvarem a stala se řadovou jednotkou. Ani na běžný provoz ÚZSI nevydávalo vedení ministerstva vnitra dostatek finančních prostředků. Když ředitel ÚZSI řešil s ministerstvem potíže spojené s rozpočtovými otázkami, podařilo se je vyřešit až po dlouhých jednáních, přestože Černý s Janem Rumlem si byli osobně blízcí a panovaly mezi nimi přátelské vztahy. Ministr vnitra Ruml byl přitom nadále k otázce využití rozvědky skeptický, protože pro praktickou činnost představovala vnější zpravodajská služba těžko uchopitelný nástroj, na rozdíl od kontrarozvědky, která spolupracovala s policií mnohem blíže. Na pořad dne tak přišla i otázka převedení civilní rozvědky do pravomoci jiného resortu. Ruml s ministrem zahraničí Josefem Zieleniecem konzultovali možnost zařazení ÚZSI do řad diplomatické služby, což ministr Zieleniec odmítl. Problém představoval mj. i služební poměr příslušníků rozvědky, kvůli němuž bylo nejschůdnější jejich zařazení v rámci Ministerstva vnitra.

Pro budoucnost ÚZSI bylo velmi důležité zklidnění vztahu k Ministerstvu zahraničních věcí, které mělo charakterem své činnosti k práci zahraniční rozvědky nejblíže. Faktická spolupráce s MZV totiž zůstávala na bodu mrazu. Snahy v letech 1990–1992 vyslat některého z příslušníků jako deklarovaného zástupce do zahraničí narazily v MZV na odpor. Díky dlouhodobému úsilí, podloženému výsledky zpravodajské práce, se O. Černému nakonec podařilo dosáhnout výrazného zlepšení vztahů s MZV. Jednalo se o jeden z jeho největších vnitropolitických úspěchů. Obrat ve vzájemných vztazích se projevil postupným rozvojem kontaktů mezi ÚZSI a MZV na řadě úrovní. Zlom nastal v okamžiku, kdy ministr Zieleniec povolil kontakty svých náměstků se zástupci rozvědky. Černý se navíc stal později aktérem ministrových pravidelných obědů s nejbližšími spolupracovníky. Postupně se také zkvalitňovala podoba vzájemné komunikace, která byla obohacena o dosud chybějící zpětnou vazbu, hodnotící využitelnost a hodnověrnost informací. Když se ÚZSI podařilo cestou MZV prosadit vyslání svých reprezentantů na Ukrajinu a do Ruské federace, šlo o další krok, který zlepšení vzájemných vazeb pomohl. Reprezentanti ÚZSI se

Rada vlády pro zpravodajskou činnost

První úvahy o vzniku koordinačního orgánu po vzoru např. britského Joint Intelligence Committee se objevily na jaře roku 1991 v sekretariátu Rady obrany státu. Mělo se jednat o speciální koordinační skupiny za účasti šéfů tajných služeb. Předsednictvo vlády ČSFR svým usnesením z 30. ledna 1992 doporučilo zřídit Radu pro zpravodajskou činnost jako „koordinační, iniciativní a poradní orgán pro tvorbu bezpečnostní politiky vlády", což následně v březnu 1992 federální vláda svým usnesením učinila. Celý ustavující proces byl završen usnesením české vlády z 2. prosince 1992, které zřídilo tento orgán pro budoucí Českou republiku. Funkci předsedy zastával premiér, členy Rady byli ředitelé čtyř zpravodajských služeb a náměstci ministra obrany, zahraničí, financí a vnitra společně se zástupcem Kanceláře prezidenta republiky. Přestože měla RZČ zpočátku velmi důležitou agendu, měla relativně málo reprezentativní složení. Premiér Klaus se zasedání rady zpravidla neúčastnil a teprve v roce 1996 se stal jejím předsedou ministr bez portfeje Pavel Bratinka. Také díky němu byl v roce 1997 povýšen status Rady a členy se místo náměstků stali ministři.

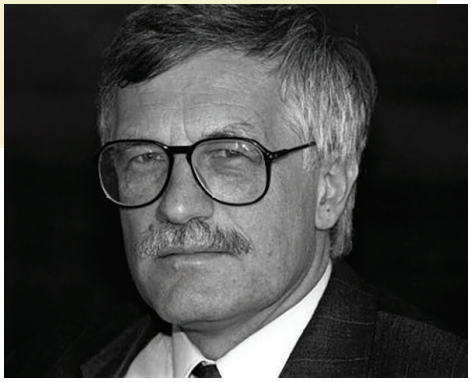

▲ ***Václav Klaus***
Premiér Klaus byl prvním předsedou české Rady pro zpravodajskou činnost.

dokázali v prostředí diplomatických misí prosadit a napomohli zlepšit image rozvědky. Konzultovat se pak přirozeně mezi oběma úřady začalo i zaměření zpravodajské služby. MZV mělo zájem o ekonomické informace z EU a chtělo také vzájemně řešit i otázku přístupových rozhovorů České republiky do EU, což Úřad odmítl. MZV se např. zajímalo o otázku deblokace ruského dluhu po bývalém SSSR, Rusko obecně, energetiku a suroviny.

Z domácích zpravodajských služeb došlo k efektivní spolupráci zejména s Bezpečnostní informační službou a vzájemné vztahy v polovině 90. let byly hodnoceny jako skvělé. Počátek spolupráce byl ovšem poznamenán obdobím určitě nevraživosti a rivality. Ředitel BIS Stanislav Devátý projevil zájem o převzetí zahraničních aktivit ÚZSI v době, kdy v Radě pro zpravodajskou činnost probíhala diskuse o redukci počtu zpravodajských služeb. Pro otázku řešení případného převodu části ÚZSI pod BIS byla vytvořena komise, v jejímž rámci zástupci rozvědky obhajovali samostatnou pozici civilní rozvědky. Poté však rychle přišlo zlepšení vzájemného vztahu obou služeb, k němuž přispěly i společné zahraniční cesty ředitelů ÚZSI a BIS, na kterých se ukázalo dobré renomé civilní rozvědky u zahraničních partnerů. První dohoda o spolupráci a součinnosti mezi BIS a ÚZSI byla podepsána v březnu 1994 za účelem ochrany bezpečnosti státu, jeho ústavního zřízení a demokratického vývoje. Předmětem spolupráce a součinnosti obou služeb měly být zpravodajská, analytická a informační činnost, dále archivní, evidenční a lustrační činnost, oblast legalizace, ochrana a obrana služeb, konzultační činnost, využití knihoven a některých dalších informací a rovněž spolupráce v krizových situacích. Po schválení zákona o zpravodajských službách uzavřel ÚZSI v dubnu 1995 dohodu o spolupráci s Vojenským zpravodajstvím. Informační výstupy ÚZSI, týkající se např. mezinárodního terorismu, organizovaného zločinu či pašování narkotik, směřovaly také k součástem Ministerstva vnitra a Policie České republiky. Mezi další významné partnery ÚZSI patřily Úřad pro vyšetřování zločinů komunismu Služby kriminální policie a vyšetřování (v tomto případě se spolupráce týkala zpřístupňování archivních fondů bývalé I. správy SNB) nebo např. cizinecká policie, která pomáhala tajným službám při navazování kontaktů v azylových zařízeních.

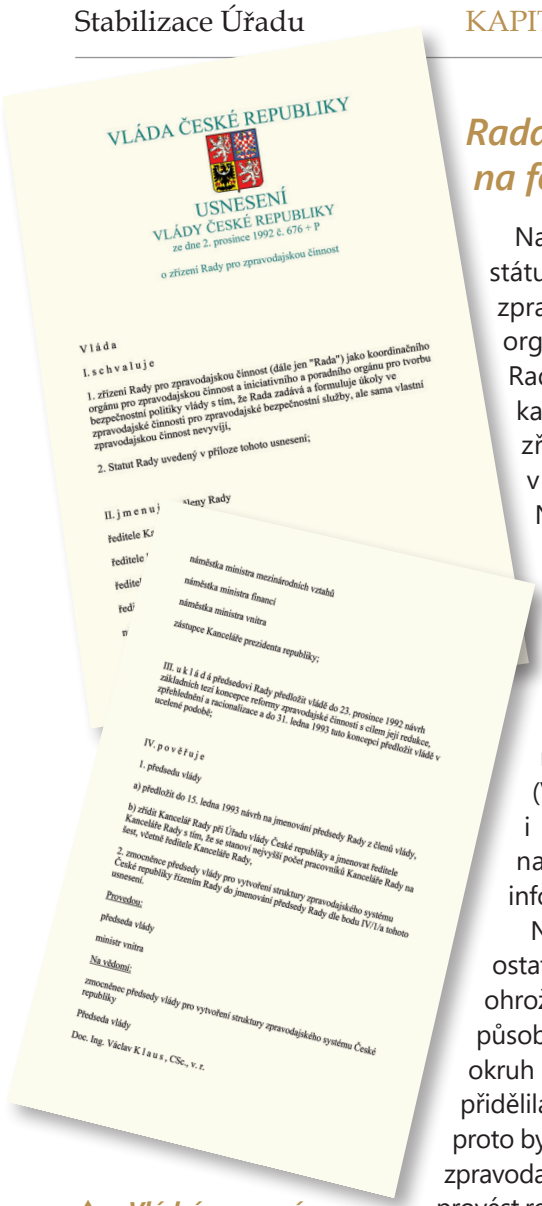

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY

USNESENÍ
VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY
ze dne 2. prosince 1992 č. 676 + P
o zřízení Rady pro zpravodajskou činnost

V l á d a

I. s c h v a l u j e

1. zřízení Rady pro zpravodajskou činnost (dále jen "Rada") jako koordinačního orgánu pro zpravodajskou činnost a iniciativního a poradního orgánu pro tvorbu bezpečnostní politiky vlády s tím, že Rada zadává a formuluje úkoly ve zpravodajské činnosti pro zpravodajské bezpečnostní služby, ale sama vlastní zpravodajskou činnost nevyvíjí,

2. Statut Rady uvedený v příloze tohoto usnesení;

II. j m e n u j e

členy Rady

ředitele K

ředitele

ředitel

ředi

v

náměstka ministra mezinárodních vztahů

náměstka ministra financí

náměstka ministra vnitra

zástupce Kanceláře prezidenta republiky;

III. u k l á d á předsedovi Rady předložit vládě do 23. prosince 1992 návrh základních tezí koncepce reformy zpravodajské činnosti s cílem její redukce, zpřehlednění a racionalizace a do 31. ledna 1993 tuto koncepci předložit vládě v ucelené podobě;

IV. p o v ě ř u j e

1. předsedu vlády

a) předložit do 15. ledna 1993 návrh na jmenování předsedy Rady z členů vlády,

b) zřídit Kancelář Rady při Úřadu vlády České republiky a jmenovat ředitele Kanceláře Rady s tím, že se stanoví nejvyšší počet pracovníků Kanceláře Rady na šest, včetně ředitele Kanceláře Rady;

2. zmocněnce předsedy vlády pro vytvoření struktury zpravodajského systému České republiky řízením Rady do jmenování předsedy Rady dle bodu IV/1/a tohoto usnesení.

Provedou:

předseda vlády

ministr vnitra

Na vědomí:

zmocněnec předsedy vlády pro vytvoření struktury zpravodajského systému České republiky

Předseda vlády

Doc. Ing. Václav K l a u s, CSc., v. r.

▲ *Vládní usnesení o zřízení RZČ*

Rada pro zpravodajskou činnost a její vliv na formování zpravodajské komunity

Na sklonku federace a v počátečních měsících samostatného českého státu se podařilo vybudovat nový orgán, jehož úkolem byla koordinace zpravodajských služeb. Jako jediný koordinační, iniciativní a poradní orgán vlády pro otázky zpravodajsko-bezpečnostní politiky vznikla Rada pro zpravodajskou činnost při Úřadu vlády České republiky a její kancelář jako samostatný odbor Úřadu vlády ČR. Pro O. Černého bylo zřízení prvního orgánu pro koordinaci zpravodajských činností v tehdejších československých poměrech obrovským krokem vpřed. Na vypracování jejího statutu a jednacího řádu se významně podílel bývalý premiér Čalfa.

Jedním z hlavních témat jednání RZČ v roce 1993 se stalo hledání způsobu řešení vzájemné koordinace činností všech zpravodajských služeb. V té době na území České republiky působily kromě civilní rozvědky také civilní kontrarozvědka (Bezpečnostní informační služba ČR) a dvě vojenské služby: vojenská rozvědka (Vojenská zpravodajská služba) a vojenská kontrarozvědka (Vojenské obranné zpravodajství). Rada však měla v kompetenci i méně známá pracoviště užívající zpravodajské metody, jako byla např. Služba ochrany ekonomických zájmů či Národní drogové informační středisko, obojí spadající pod Ministerstvo vnitra.

Na prvním zasedání RZČ 29. března 1993 seznámili zástupci služeb ostatní přítomné s problematikou sestavování seznamu rizikových jevů ohrožujících bezpečnost ČR. Analýza rizikových jevů vycházela ze stávající působnosti jednotlivých služeb a jejím původním cílem bylo vytvořit širší okruh nabídek, ze kterých by rada vybrala priority, na jejichž základě by přidělila službám odpovídající úkoly. Tento přístup byl však příliš rámcový, proto bylo nejprve nutno stanovit základní působnost a zaměření každé ze čtyř zpravodajských služeb. Podstatné bylo, že se v této souvislosti Rada rozhodla provést revizi současného stavu zpravodajské komunity ČR. Přes některé výhrady je možno považovat tuto první analýzu za důležitý základní kámen koordinace celého zpravodajského systému ČR, která až doposud v praxi neexistovala.

Rádiová informační služba

Jedním ze zajímavých a veřejnosti dosud nepříliš známých projektů, který však RZČ neschválila, byl návrh na zřízení jednotné Rádiové informační služby. Finanční náročnost technologického vybavení a vývoje radiorozvědných přístrojů, nástup digitalizace či šířením fenoménu internetu – to vše vedlo k hledání přirozených partnerů pro efektivnější fungování SIGINTu. Také zkušenosti ze zahraničních kontaktů rádiových zpravodajců nepochybně přispěly k tomu, že na sklonku existence československé federace se zrodila myšlenka na zřízení vládní komunikační agentury – jediné instituce zabývající se SIGINTem. Rozdělení rádiového zpravodajství mezi ministerstva vnitra a obrany bylo spíše než výsledkem racionálního procesu důsledkem předchozího vývoje státní správy. Pro spojení po vzoru americké National Security Agency či britské GCHQ se argumentovalo velkou finanční náročností radiokomunikační technologie, možností pružnějšího a efektivnějšího využívání zdrojů a celkově možností komplexnějšího zajištění národní bezpečnosti. Vládní komunikační agentura měla převzít rádiovou rozvědku Vojenské zpravodajské služby i ÚZSI. Dále měla integrovat rádiovou kontrarozvědku, šifrovou službu ministerstva vnitra i obrany a odbor rádiové kontrarozvědky Útvaru zvláštních technických služeb FMV. Ač to z pochopitelných důvodů není v tomto ani žádném dalším návrhu řečeno, uskutečnění navrhované koncentrace rádiového zpravodajství by bylo částečným návratem k praxi před rokem 1990.

Návrh vycházel z rádiové rozvědky ÚZSI a ve vedení Úřadu se setkal s pochopením. Po následném jednání bylo rozhodnuto zřídit meziresortní komisi ministerstev vnitra a obrany pro tuto problematiku. Od spojení technických složek si autoři myšlenky slibovali odstranění neefektivnosti, která vyvolává duplicity v práci, dále odstranění neúčelnosti využívání technických prostředků, které musí být na špičkové úrovni, a proto jsou drahé a zároveň rychle stárnoucí. Komise, jež dostala název Mezirezortní komise pro uspořádání Rádiových informačních služeb, začala působit v únoru 1993. Výsledkem její práce byl návrh doporučující jednoznačně zřízení jednotné Rádiové informační služby a zdůvodňující její založení kromě již zmíněných argumentů i doporučením zástupců GCHQ. Jako minimální variantu navrhla komise ponechání rádiových služeb a zřízení společného orgánu pro vyhodnocení a zpracování informací.
Záměr však nebyl realizován. Materiál byl připraven pro jednání Rady pro zpravodajskou činnost, ale vůbec nebyl projednán. Nejspíše tomu bylo proto, že již na druhém jednání rady v červnu 1993 bylo na přání premiéra Václava Klause rozhodnuto, že civilní zpravodajské služby budou maximálně dvě. Při takovém postoji premiéra ministr vnitra záměry komise pro uspořádání RIS neprosadil. Zainteresované služby se tedy pokusily uvést v život alespoň minimalistickou představu v podobě zlepšení vzájemné koordinace. Na jejím základě byly podepsány dohody mezi zpravodajskými službami a speciálním policejním útvarem, které umožnily prohloubení vzájemné spolupráce. Tyto dohody byly zacíleny na společné využívání již existujících pracovišť, programy technického rozvoje a modernizace.

Za účelem formulování požadavků na zpravodajský systém se Rada pro zpravodajskou činnost sešla v roce 1993 ještě několikrát. V reakci na úkoly stanovené na prvním zasedání RZČ vypracoval ÚZSI stanovisko k uspořádání zpravodajských služeb doplněné o návrh mechanismu úkolování a návrh seznamu rizik pro bezpečnost České republiky. Vedení úřadu navrhovalo zřídit dvě zpravodajské služby – vnitřní a vnější. Vnitřní by tvořila BIS a část VOZ a zaměřovala by se zpravodajsky na celospolečenské problémy státu v oblasti obrany a bezpečnosti. Vnější služba pak měla vzniknout spojením ÚZSI a části Vojenské zpravodajské služby. Armáda České republiky si měla zajišťovat pouze vlastní zpravodajsko-průzkumnou činnost, která však měla být integrální součástí armády a podléhat předpisům Ministerstva obrany. Memorandum se pak dále zaměřovalo na nezbytnost institucionální samostatnosti obou služeb, a to zejména z důvodu jejich rozdílného pole působnosti, rozdílné metodiky práce apod.

V květnu 1993 RZČ zpracovala na základě informací od zpravodajských služeb seznam požadavků jednotlivých resortů vlády ČR. Z těchto požadavků vyvstala nutnost řešit otázku způsobu získávání informací v zahraničí. Jednalo se zejména o informace v oblasti terorismu a organizovaného zločinu, nezákonného obchodu, masové migrace, praní špinavých peněz apod., tedy všech informací o aktivitách ohrožujících bezpečnost státu, což vyplývá i ze samotné podstaty a smyslu Úřadu MV ČR pro zahraniční styky a informace.

Na zasedání RZČ 10. června byl za předsednictví premiéra Klause projednáván návrh zpravodajského systému a jeho struktur, který vypracovala kancelář Rady, byl však BIS odmítnut. BIS totiž již 4. června předložila vlastní návrh, v němž

Ředitel Černý vzpomíná:
„Bylo hrozně dobře, že tato rada vznikla, protože to bylo v době, kdy nové politické elity nerozuměly a nechtěly rozumět potřebám zpravodajské komunity. V podstatě bránily, aby docházelo k jakýmkoliv kontaktům, a vznikem této rady se alespoň vytvořil prostor, když ne pro koordinaci, pro kontrolu nebo pro úkolování, tak alespoň prostor, kde se představitelé zpravodajské komunity mohli sejít s představiteli politické elity a alespoň spolu komunikovat…“

požadovala vytvoření pouze dvou zpravodajských služeb-jedné civilní a druhé vojenské. V rámci civilní by tak došlo ke spojení ÚZSI a BIS, což bylo pro rozvědku nepřípustné. Na tomto zasedání RZČ byly přijaty tyto závěry: Rada bude i nadále řízena premiérem, který bude ve spojení se zpravodajskými službami prostřednictvím kanceláře Rady. Vojenské služby zůstanou v resortu Ministerstva obrany a navenek budou působit jako jedna služba s jedním představitelem. Do budoucna bylo rozhodnuto o existenci nejvýše dvou civilních zpravodajských služeb, které by nebyly zahrnuty do struktury Ministerstva vnitra, což byl krok směřující především proti existenci samostatné Služby ochrany ekonomických zájmů.

Třetí zasedání Rady pro zpravodajskou činnost, uskutečněné 24. srpna 1993, se z pohledu vedení Úřadu neslo v nepříznivém duchu. Uvažovalo se o dříve navrženém začlenění civilní rozvědky do BIS v podobě specifického odboru, nebo se její postavení v BIS mělo řešit obdobně jako postavení Vojenské zpravodajské služby v rámci navrhovaného Vojenského zpravodajství. Navíc její působení mělo být omezeno pouze na lokální problémy střední Evropy. V průběhu dalších jednání Rady se však nakonec rozhodlo o jiné podobě systému zpravodajských služeb v České republice a nově zpracovaný návrh zákona o zpravodajských službách v České republice počítal již se třemi zpravodajskými službami. Jednalo se o BIS, která měla být v přímé působnosti vlády, ÚZSI v působnosti Ministerstva vnitra a Vojenské zpravodajství v působnosti Ministerstva obrany.

Zákon o zpravodajských službách, jeho vznik a dopady na Úřad

Zákon o zpravodajských službách České republiky nabyl účinnosti 30. července 1994 pod číslem 153/1994 Sb. Jeho přijetím se fakticky uzavřelo první období formování současné české zpravodajské komunity.

Samotnému schválení zákona však předcházelo mnoho peripetií a letitých diskusí. Nutnost právně řešit problematiku zpravodajských služeb vznikla již současně s pádem komunistického režimu, kdy vyvstala otázka, jak nově tuto oblast uspořádat, legislativně ukotvit a obsahově zaměřit. Dosavadní systém bylo nutné reformovat, ale nebylo v daném okamžiku možné jej zcela opustit. Poté, co byla 15. února 1990 zrušena Státní bezpečnost, bylo nutné na jejích

Svědectví dokumentů

Nesnadná jednání o budoucnosti české rozvědky v roce 1993 zhodnotil jeden z členů vedení ÚZSI následovně:

„1) ÚZSI v nedávné době odrazil zatím nejvážnější útok na samu podstatu jeho existence. Zaplatil za to cenu v podobě času a úsilí, které mohly být vynaloženy smysluplnějším způsobem.

2) Letošní chaotické léto má však jeden důležitý vedlejší pozitivní produkt. Debaty o tom, zda sloučit či nesloučit ÚZSI s BISem (!) přinutily naše přední činitele konečně se začít vážně zamýšlet nad postavením a úlohou zpravodajských služeb v demokratické zemi ležící v tomto kousku Evropy, nad jejich úkolováním, kontrolou a politickou zodpovědností za činnost služeb.

3) ÚZSI se teď musí odrazit od dna, což ovšem předpokládá dokončit vleklou transformaci Úřadu na instituci, která svou strukturou, personálním obsazením a především zaměřením své činnosti reflektuje geografické souřadnice tohoto státu a jejich geopolitické implikace. (Probíhá inventura činnosti a operačních programů, tentokrát však už konečně v úzké spolupráci s MZV.)

4) Není třeba obávat se nějaké plošné čistky, nicméně k určitým strukturálním změnám dojde, a to brzy."

Zákon č. 153/1994 Sb.

Mezi nejdůležitější ambice zákona č. 153/1994 Sb. patřilo podle jeho důvodové zprávy mimo jiné vymezit rozsah struktury bezpečnostního zpravodajství ČR uzavřeným počtem tří zpravodajských služeb a stanovit jejich úkoly tak, aby nedocházelo k nežádoucímu překrývání jejich působnosti, upustit od uskutečňování přímého vztahu Parlamentu a zpravodajských služeb a sjednotit úpravu podávání zpráv zpravodajskými službami a ukládání úkolů těmto službám.

Zpravodajské služby jsou v zákoně o zpravodajských službách pojaty jako informační servis výkonné moci, především vlády, která nese primární zodpovědnost za bezpečnost České republiky. Vláda dále zodpovídá za efektivitu zpravodajského systému, jeho řízení, kontrolu a koordinaci. Zákon transformoval tento vztah do ústavního rámce vztahů moci zákonodárné a výkonné. V praxi to podle zákona mělo znamenat, že Poslanecká sněmovna bude o činnosti zpravodajských služeb informována vládou prostřednictvím svého zvláštního orgánu pro zpravodajské služby. Tento orgán Poslanecké sněmovny měl sloužit pro hodnocení zpravodajsky nejvýznamnějších zjištění, která by sloužila k rozhodování Poslanecké sněmovny, aniž by to ohrožovalo utajované informace. Zabránilo by se tak např. nutnosti zaujímat oficiální stanoviska k některým informacím, zejména k těm, jež mají původ v zahraničí.

Zpravodajský systém vytvořený zákonem č. 153/1994 Sb. zahrnoval Bezpečnostní informační službu v přímé podřízenosti vlády, Úřad pro zahraniční styky a informace ekonomicky napojený na Ministerstvo vnitra a Vojenské zpravodajství v působnosti Ministerstva obrany.

Zákon č. 153/1994 Sb. neupravoval používání zpravodajských prostředků zpravodajskými službami ani povinnosti a oprávnění jejich příslušníků, respektive jejich služební poměry. Tyto záležitosti byly obsaženy v zákoně o Bezpečnostní informační službě, v zákoně o Vojenském obranném zpravodajství a v příslušných služebních zákonech. Přijetí samostatného zákona upravujícího specifika zahraničního zpravodajství se nepředpokládalo, a proto zákon obsahoval alespoň minimální úpravu oprávnění ÚZSI a rozvědné části Vojenského zpravodajství, tedy Vojenské zpravodajské služby.

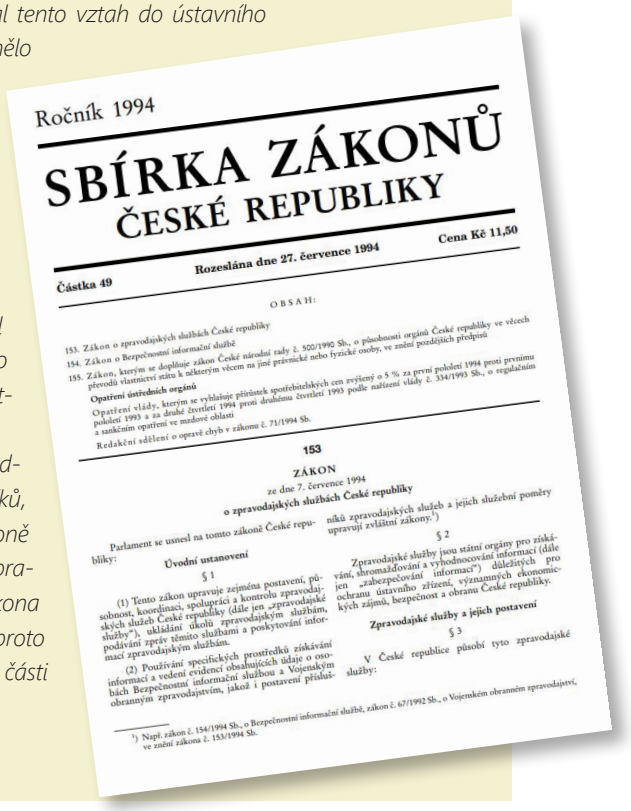

Ročník 1994

SBÍRKA ZÁKONŮ
ČESKÉ REPUBLIKY

Částka 49 — Rozeslána dne 27. července 1994 — Cena Kč 11,50

OBSAH:

153. Zákon o zpravodajských službách České republiky
154. Zákon o Bezpečnostní informační službě
155. Zákon, kterým se doplňuje zákon České národní rady č. 500/1990 Sb., o působnosti orgánů České republiky ve věcech převodů vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby, ve znění pozdějších předpisů

Opatření ústředních orgánů

Opatření vlády, kterým se vyhlašuje přírůstek spotřebitelských cen zvýšený o 5 % za první pololetí 1994 proti prvnímu pololetí 1993 a za druhé čtvrtletí 1994 proti druhému čtvrtletí 1993 podle nařízení vlády č. 334/1993 Sb., o regulačním a sankčním opatření ve mzdové oblasti

Redakční sdělení o opravě chyb v zákoně č. 71/1994 Sb.

153

ZÁKON
ze dne 7. července 1994
o zpravodajských službách České republiky

Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky:

Úvodní ustanovení

§ 1

(1) Tento zákon upravuje zejména postavení, působnost, koordinaci, spolupráci a kontrolu zpravodajských služeb České republiky (dále jen „zpravodajské služby"), ukládání úkolů zpravodajským službám, podávání zpráv těmto službám a poskytování informací zpravodajským službám.

(2) Používání specifických prostředků získávání informací a vedení evidencí obsahujících údaje o osobách Bezpečnostní informační službou a Vojenským obranným zpravodajstvím, jakož i postavení příslušníků zpravodajských služeb a jejich služební poměry upravují zvláštní zákony.[1])

§ 2

Zpravodajské služby jsou státní orgány pro získávání, shromažďování a vyhodnocování informací (dále jen „zabezpečování informací") důležitých pro ochranu ústavního zřízení, významných ekonomických zájmů, bezpečnost a obranu České republiky.

Zpravodajské služby a jejich postavení

§ 3

V České republice působí tyto zpravodajské služby:

[1]) Např. zákon č. 154/1994 Sb., o Bezpečnostní informační službě, zákon č. 67/1992 Sb., o Vojenském obranném zpravodajství, ve znění zákona č. 153/1994 Sb.

základech postavit nové zpravodajské složky demokratického Československa. V praxi se však vývoj ubíral spíše cestou dílčích než komplexních řešení. Po sondážních pokusech v letech 1991a 1992, které vedly pouze ke vzniku samostatného zákona pro kontrarozvědku, respektive pro Vojenské obranné zpravodajství, se začala problematice zákona o zpravodajských službách od roku 1993 systematicky věnovat Rada vlády pro zpravodajskou činnost.

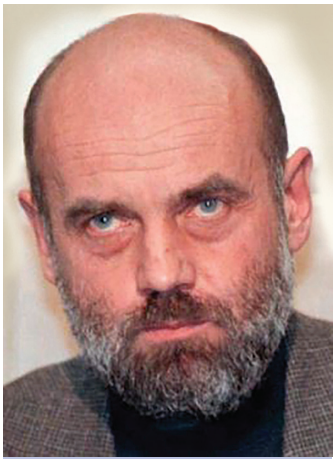

◀ ***Jan Ruml***

Jan Ruml (nar. 1953) se narodil a vyrůstal v Praze. Z politických důvodů nebyl přijat ke studiu na vysoké škole, a tak do roku 1989 vykonával několik dělnických povolání. Byl signatářem Charty 77 i členem Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Po pádu komunistického režimu se začal angažovat v transformaci bezpečnostních složek nové demokratické republiky, nejprve jako náměstek federálního ministra vnitra, krátce také jako ředitel československé kontrarozvědky. Stal se prvním ministrem vnitra České republiky. Během své politické kariéry působil jako městský zastupitel, poslanec i jako senátor a místopředseda Senátu Parlamentu České republiky.

O přípravě zásad zastřešovacího zákona o zpravodajských službách ČR bylo rozhodnuto na zasedání RZČ v září 1993 za přítomnosti ministra zahraničních věcí Zieleniece, ministra vnitra Rumla a nově i ministra financí Ivana Kočárníka; gestorem těchto prací byl určen ministr vnitra Ruml. Zákon měl formulovat smysl existence zpravodajských služeb ČR, jejich strukturu a působnost, mechanismus zadávaní úkolů a pozici zadavatelů. Ve hře bylo původně několik variant zákonné úpravy, přičemž nejprve se pracovalo s ideou dvou zákonů upravujících zvlášť civilní služby a vojenské zpravodajce. Tyto úvahy vycházely z přetrvávající myšlenky o případném spojování zpravodajských služeb do větších celků. Ke sloučení však nakonec došlo jen u vojenských zpravodajských služeb a nový zákon tak slovy důvodové zprávy zakotvoval „uzavřený počet" tří zpravodajských služeb. V této fázi přípravy nového zákona zatím nebylo definitivně rozhodnuto o tom, zda by měl zákon upravovat i parlamentní kontrolu zpravodajských služeb.

Pro činnost ÚZSI vyplynuly z přípravy zákona některé neodkladné kroky. Zásadní význam mělo především jednání mezi ministrem zahraničních věcí a ředitelem Úřadu o revizi priorit, zaměření a výstupů rozvědky. V návaznosti na dohodu s ministrem Zieleniecem pak ředitel Úřadu upravil jeho činnost podle přijaté teze o aktivitách a výdajích rozvědky. RZČ navíc požadovala, aby prostředky vynakládané na zpravodajskou činnost v budoucnu klesaly úměrně se zvětšující se vzdáleností od České republiky.

Pokusy o vytvoření kontrolních mechanismů

V souvislosti s přijetím zákona o zpravodajských službách České republiky začal být také řešen způsob jejich kontroly. Nově přijatý zákon předpokládal existenci dalšího právního předpisu, který by upravoval kontrolu zpravodajských služeb Parlamentem. Vzhledem k této skutečnosti požádala Poslanecká sněmovna svým usnesením vládu o přípravu návrhu zásad zákona o parlamentní kontrole zpravodajských služeb.

První návrh zásad zákona o kontrole činnosti zpravodajských služeb byl ministrem Rumlem zaslán Oldřichu Černému k vyjádření v květnu 1995. O. Černý ve svém stanovisku navrhl vytvořit kromě střechového zákona také zákony o jednotlivých zpravodajských službách. V rámci další komunikace bylo navrženo vytvoření devítičlenného parlamentního výboru členěného na tři podvýbory pro jednotlivé zpravodajské služby.

Velmi podobný byl návrh zákona o kontrole zpravodajských služeb předložený poslanci Vladimírem Šumanem a Oldřichem Kužílkem v roce 1996, který předpokládal, že kontrolu bude Parlament vykonávat prostřednictvím pětičlenné Dozorčí komise Parlamentu pro zpravodajské služby a tříčlenného Kontrolního orgánu Parlamentu pro zpravodajské služby. V rámci legislativní tvorby se však objevily další, odlišné návrhy, jako např. návrh na vytvoření společného kontrolního orgánu Poslanecké sněmovny a Senátu.

Dalším vládním návrhem na komplexní řešení kontroly zpravodajských služeb byl návrh zákona o kontrole zpravodajských služeb Parlamentem České republiky z roku 2002. Podle něj měla kontrolu zpravodajských služeb vykonávat Poslanecká sněmovna prostřednictvím Výboru pro kontrolu činnosti zpravodajských služeb. Vláda měla tento výbor informovat o činnosti zpravodajských služeb nejméně jednou ročně a kdykoli o to výbor požádá. Výbor pak měl předkládat zprávu o své činnosti Poslanecké sněmovně, a to nejméně jedenkrát ročně a kdykoli by o to byl požádán.

Žádná z uvedených legislativních iniciativ nebyla úspěšně završena. Parlamentní kontrole proto podléhala pouze Bezpečnostní informační služba a Vojenské zpravodajství, a to v rozsahu stanoveném zákonem o BIS, resp. zákonem o VZ, zatímco v případě Úřadu pro zahraniční styky a informace úprava kontroly ze strany Poslanecké sněmovny zcela chyběla. Tento stav trval až do 1. 1. 2018, kdy nabyla účinnosti novela zákona o zpravodajských službách, která jednak zavedla parlamentní kontrolu i nad ÚZSI, jednak zřídila nový Orgán nezávislé kontroly zpravodajských služeb České republiky, jehož úkolem je vykonávat na základě podnětu některého z poslaneckých kontrolních orgánů pro zpravodajské služby kontrolu zákonnosti činnosti zpravodajských služeb na území České republiky, a to včetně kontroly dodržování základních práv a svobod.

Kromě podílu na přípravě samotného zákona upozorňovalo vedení úřadu od roku 1993 též na neúnosnost postavení rozvědky, která se nacházela v působnosti Ministerstva vnitra, v jehož rámci tvořila samostatný rozpočtový útvar bez právní subjektivity. Nastolena byla nejprve dvě řešení: zachovat Úřad jako rozpočtovou organizaci, nebo jej zrušit a vytvořit nový typ organizace, který by umožňoval plnit úkoly, pro které byl Úřad zřízen. V březnu 1994 byly navrženy dokonce čtyři varianty řešení: zachovat stávající stav do schválení nového zákona, zřídit rozpočtovou organizaci se zvláštním režimem hospodaření, považovat civilní rozvědku za zálohový útvar Ministerstva vnitra, anebo vyřešit otázku zabezpečení všech zpravodajských sil komplexně z úrovně Ministerstva financí. Zákon o zpravodajských službách nakonec situaci vyřešil pomocí jakési střední cesty – ÚZSI sice zůstal rozpočtově spojen s Ministerstvem vnitra, avšak současně se stal samostatnou institucí stojící mimo organizační strukturu Ministerstva vnitra.

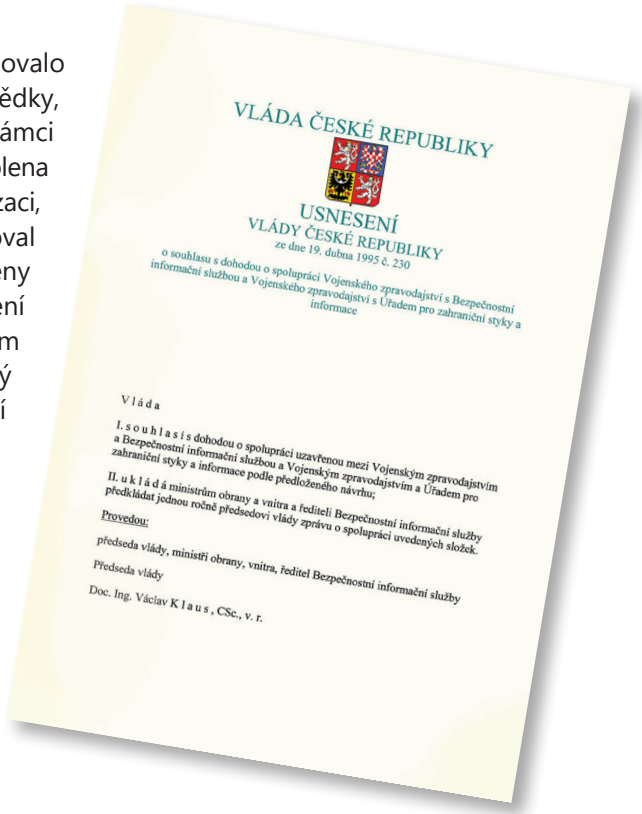

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY

USNESENÍ
VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY
ze dne 19. dubna 1995 č. 230

o souhlasu s dohodou o spolupráci Vojenského zpravodajství s Bezpečnostní informační službou a Vojenského zpravodajství s Úřadem pro zahraniční styky a informace

V l á d a

I. s o u h l a s í s dohodou o spolupráci uzavřenou mezi Vojenským zpravodajstvím a Bezpečnostní informační službou a Vojenským zpravodajstvím a Úřadem pro zahraniční styky a informace podle předloženého návrhu;

II. u k l á d á ministrům obrany a vnitra a řediteli Bezpečnostní informační služby předkládat jednou ročně předsedovi vlády zprávu o spolupráci uvedených složek.

Provedou:

předseda vlády, ministři obrany, vnitra, ředitel Bezpečnostní informační služby

Předseda vlády

Doc. Ing. Václav K l a u s , CSc., v. r.

▲ ***Faksimile vládního dokumentu o spolupráci zpravodajských služeb***

Vláda předložila Poslanecké sněmovně návrh zákona 31. května 1994 (sněmovní tisk 1 016). Organizační výbor Poslanecké sněmovny určil garantem zákona branný a bezpečnostní výbor a současně jej předal k posouzení též ústavněprávnímu výboru, výboru petičnímu, pro lidská práva a národnosti a zahraničnímu výboru. Do konečné podoby zákona se promítla řada úprav navržených právě těmito výbory Poslanecké sněmovny. Jako příklad lze uvést návrh branně-bezpečnostního výboru na úpravu opatření k utajení činnosti zpravodajských služeb při vykazování výdajů podle rozpočtových a daňových zákonů a zákonů v oblasti sociálního zabezpečení. Při projednávání návrhu v Poslanecké sněmovně se objevily pouze dva zásadní problémy, a sice zda je tento zákon vůbec potřebný a zda je opodstatněná parlamentní kontrola zpravodajských služeb.

Návrh zákona odůvodnil v Poslanecké sněmovně za vládu ministr vnitra Jan Ruml, jenž označil současný právní stav bezpečnostního zpravodajství České republiky za nedostatečný a zdůraznil nutnost vytvoření komplexního zákona o zpravodajských službách. J. Ruml též zdůraznil cíle, jež návrh zákona sleduje, a sice dát zpravodajskému systému ČR právní základ, kterým budou překonána dosavadní provizoria a absence právní regulace tohoto systému, a dále definovat zpravodajské služby České republiky a stanovit jejich řízení a koordinaci jako přehledný systém.

Návrh zákona byl schválen usnesením Poslanecké sněmovny 7. července 1994. Schválený zákon byl o čtyři dny později doručen prezidentovi republiky Václavu Havlovi, který ho podepsal 18. července 1994. Přijetí zákona pozitivně ovlivnilo postavení zpravodajských služeb nejen

Budova Poslanecké sněmovy Parlamentu ČR ▶

uvnitř státu, ale i navenek. Zákon stanovil účel a působnost jednotlivých zpravodajských služeb a odpovědnost vlády a příslušných ministrů za jejich činnost. Zákon dále vymezil okruhy adresátů produkce zpravodajských služeb, umožnil vést jejich vlastní evidence specifickým způsobem a zmocnil vládu, aby stanovila pro zpravodajské služby s ohledem na utajení jejich činnosti zvláštní postupy vykazování určitých ekonomických údajů. Zákon též určoval pravidla vztahů zpravodajských služeb k jiným orgánům veřejné správy, pravidla vzájemné spolupráce jednotlivých zpravodajských služeb a pravidla spolupráce českých zpravodajských služeb s jejich zahraničními partnery.

Nelze pominout, že nový zákon obsahoval i určité nedostatky, což se však zdá být pochopitelné vzhledem k tehdejšímu tlaku na neprodlené řešení právního postavení zpravodajských služeb. Zákonu se především dostatečně nepodařilo stanovit mechanismy a podmínky pro zadávání úkolů zpravodajským službám a pro využívání jejich produkce. Problémem byla zároveň skutečnost, že některá ustanovení zákona zůstávala nenaplněna, neboť dlouhodobě chyběl zákonem o zpravodajských službách předpokládaný zvláštní zákon upravující rozsah a způsob kontroly zpravodajských služeb Parlamentem a do praxe rovněž nebyl zaveden efektivní způsob koordinace činnosti zpravodajských služeb vládou. Poslanecká sněmovna si též nikdy nezřídila svůj specifický orgán, jehož prostřednictvím ji měla vláda podle zákona informovat o činnosti zpravodajských služeb.

Bezprostředně po schválení zákona bylo nezbytné realizovat některá jeho ustanovení, která byla pro další fungování zpravodajských služeb v podmínkách nové právní úpravy zásadní. Primárně bylo třeba věnovat se vnitřní organizaci zpravodajských služeb a bližšímu vymezení jejich činnosti, což byly oblasti, jež měly být podle nového zákona upraveny statuty jednotlivých zpravodajských služeb schvalovanými vládou. Statut ÚZSI byl nejprve projednán v Radě vlády pro zpravodajskou činnost a následně byl 4. října 1995 schválen vládou. Podle zákona bylo rovněž nutné připravit dohody o spolupráci mezi jednotlivými zpravodajskými službami. Obě dohody upravující spolupráci ÚZSI s BIS a Vojenským zpravodajstvím byly řediteli těchto zpravodajských služeb podepsány v roce 1995 a následně v témže roce i schváleny vládou.

Začlenění do mezinárodní zpravodajské komunity – základní kámen nové služby

Do zahraničních styků československé rozvědky se postupně promítaly změny související s pádem komunistického režimu a na ně navazující obrat zahraničněpolitické orientace. Během jediného roku se rozvědka stala partnerem služeb demokratických států, kvůli specifikům zpravodajské práce ovšem nešlo o jednoduchý proces. Promítala se do něj počáteční opatrnost, kterou postupně pomohl překonat zpravodajský zájem o informace a na osobních vztazích postavená důvěra.

„Defekce je specifický termín označující přeběhnutí zpravodajského důstojníka k tajné službě jiného státu.“

Ještě dva týdny po 17. listopadu 1989 proběhlo v Praze plánované jednání rozvědky s pracovníky I. hlavní správy KGB. Počátek prosince a jednání Občanského fóra o vstupu do vlády již vedlo KGB k opatrnosti a další dohodnuté setkání se proto neuskutečnilo. V téže době ve víru převratných událostí ustaly i kontakty se službami Německé demokratické republiky, Maďarska, Polska a dalšími rozvědkami „socialistického tábora“. Na konci prosince 1989 opustili zástupci sovětské rozvědky svá pracoviště v centrále I. správy SNB a přesunuli se do sídla sovětského velvyslanectví. Nicméně v prosinci 1989 a v lednu 1990 stále docházelo ke schůzkám československých a sovětských zpravodajců v zahraničí. Až na samém konci ledna 1990, tedy v předvečer vydání rozkazu o zrušení StB, byla ukončena vzájemná operativní spolupráce „v terénu“.

Západní zpravodajské služby v téže době nepřestaly činnost československé rozvědky pečlivě sledovat. Zejména na straně amerických zpravodajských služeb došlo po 17. 11. 1989 ke zřetelnému zesílení aktivity. Američané se snažili důstojníky I. správy SNB cíleně kontaktovat. Při tom zdůrazňovali nejistý osud příslušníků bezpečnostních složek a členů KSČ a nabízeli finanční úplatu za poskytování informací, resp. defekci.

Nové vedení FMV po svém nástupu řešilo především otázku demontáže aparátu Státní bezpečnosti a prověrek jejích příslušníků. Oblast mezinárodních vztahů a úprava či vypovězení vazeb na sovětský bezpečnostní aparát nebyla patrně prioritou. Naproti tomu iniciativa k další spolupráci vzešla ze strany KGB, která společenské změny v Československu nechápala jako konec dosavadní spolupráce. Její hlavní zástupce v Československu navštívil v lednu 1990 ministra

Spolupráce Federálního ministerstva vnitra s KGB

Vzájemné závazky mezi československými a sovětskými bezpečnostními složkami nezahrnovaly pouze dohody mezi KGB a FMV a jejich operativními správami. Upravovaly také oblast spolupráce při boji proti kriminalitě, ochraně státních hranic a záležitosti šifrové služby. Samostatnou kapitolu představoval provoz tzv. Aparátu koordinace rádiových kontrarozvědných služeb, který od roku 1974 sídlil v Praze. Další oblast spolupráce představovalo vzdělávání příslušníků StB, VB a hasičů na školách v SSSR a také výměnné rekreační pobyty. V SSSR působil oficiální zástupce FMV a skupina operativních příslušníků StB na diplomatické misi v Moskvě, na obchodních odděleních v Kyjevě a Leningradu, kteří byli určeni k dohledu nad československými občany působícími v SSSR pracovně či v rámci studia.

Jednání o další spolupráci s KGB

Do budoucna se měla spolupráce zaměřit na získávání informací politického a vojenského charakteru, které signalizovaly ohrožení států Varšavské smlouvy. Kromě cizích zpravodajských služeb a teroristických organizací mělo nově sledovat ekonomické otázky. Zachována měla být také spolupráce v oblasti vědecko-technické a nelegální rozvědky. Staré vedení rozvědky se pragmaticky vyslovilo pro modifikaci smluv a jejich přizpůsobení stavu „demokratizace a reorientace čs. zahraniční politiky". To znamenalo odklon od sledování „ideodiverzních center", „antisocialistických elementů" a do té doby prvořadých témat, jako např. výměny informací o tzv. exilových organizacích, ČLR, NATO, EHS a spolupráce na aktivních opatřeních.

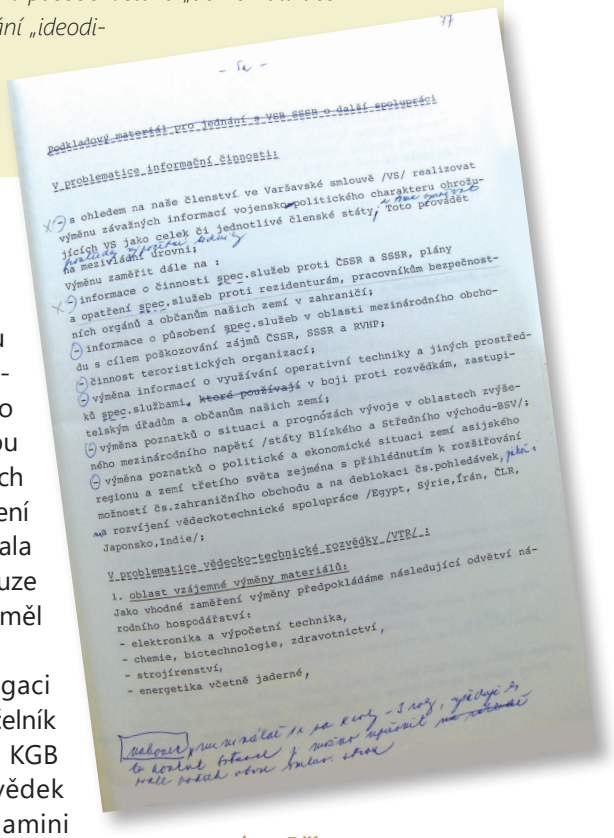

Podkladový materiál pro jednání s VSB SSSR o další spolupráci

V problematice informační činnosti:

s ohledem na naše členství ve Varšavské smlouvě /VS/ realizovat výměnu závažných informací vojensko-politického charakteru ohrožujících VS jako celek či jednotlivé členské státy, Toto provádět na mezivládní úrovni;

Výměnu zaměřit dále na :

- informace o činnosti spec.služeb proti ČSSR a SSSR, plány a opatření spec.služeb proti rezidenturám, pracovníkům bezpečnostních orgánů a občanům našich zemí v zahraničí;
- informace o působení spec.služeb v oblasti mezinárodního obchodu s cílem poškozování zájmů ČSSR, SSSR a RVHP;
- činnost teroristických organizací;
- výměna informací o využívání operativní techniky a jiných prostředků spec.službami, které používají v boji proti rozvědkám, zastupitelským úřadům a občanům našich zemí;
- výměna poznatků o situaci a prognózách vývoje v oblastech zvýšeného mezinárodního napětí /státy Blízkého a Středního východu-BSV/;
- výměna poznatků o politické a ekonomické situaci zemí asijského regionu a zemí třetího světa zejména s přihlédnutím k rozšiřování možností čs.zahraničního obchodu a na deblokaci čs.pohledávek,
- rozvíjení vědeckotechnické spolupráce /Egypt, Sýrie, Írán, ČLR, Japonsko, Indie/;

V problematice vědecko-technické rozvědky /VTR/ :

1. oblast vzájemné výměny materiálů:

Jako vhodné zaměření výměny předpokládáme následující odvětví národního hospodářství:

- elektronika a výpočetní technika,
- chemie, biotechnologie, zdravotnictví,
- strojírenství,
- energetika včetně jaderné,

▲ ***Příprava na jednání s KGB***
Ukázka z podkladů československé rozvědky pro federálního ministra vnitra R. Sachera.

Sachera s nabídkou uzavřít zcela novou smlouvu, která by nahradila dokument ze srpna 1989. Sovětská služba při jednání údajně vystupovala velmi vstřícně a dávala najevo, že bude upřednostňovat dohodu, která bude vyhovovat československému ministerstvu vnitra. Na Sacherův pokyn bylo vypracováno vyhodnocení spolupráce s jednotlivými součástmi zpravodajského aparátu. Rozvědka, tehdy stále ještě I. správa SNB, hodnotila svou spolupráci s KGB jako přínosnou, ale přiznala, že v řadě realizovaných akcí byla „získaná produkce využitelná pouze pro SSSR". Její vedení dokonce tvrdilo, že od konce roku 1989 „výměna informací ustala a tento stav trvá". V nově nastavených vztazích mělo jít pouze o výměnu poznatků bez stávajícího přímého kontaktu a zrušen měl být i kontakt rezidentur.

Před koncem ledna 1990 Sacher vyslal do Moskvy delegaci vedenou I. náměstkem Ciklaminim, jehož doprovázel také náčelník rozvědky Vilém Václavek. Záměrem cesty bylo předjednat s KGB československé požadavky na úpravu smluvních závazků rozvědek a kontrarozvědek v nových politických podmínkách. Ciklamini cestu konzultoval s P. Holanem a Z. Jodasem, členy odborné komise FMV, kteří se jej snažili od cesty do SSSR odradit. Delegace jednala s vedením KGB a náčelníkem rozvědky. Ciklamini zdůraznil, že vzájemné styky zůstávají prioritou, ale vyslovil se pro omezení výměny informací v oblasti kontrarozvědné činnosti. Zde mělo Československo do budoucna zájem pouze o oblast boje proti terorismu, hospodářské kriminalitě a obchodu s narkotiky. Zástupci KGB tvrdili, že rozumí nově vzniklé situaci v Československu a vítají jednání vedoucí ke vzájemnému vyjasnění budoucí spolupráce. Zdůraznili zájem na další kooperaci zahraničních rozvědek, kde KGB kladla důraz zejména na zpravodajské sledování USA a také na oblast vědecko-technické rozvědky, tj. průmyslové špionáže. Vyslovili přání, aby spolupráce obou rozvědek zůstala nadále na vysoké úrovni. Ciklaminiho názory na moskevském jednání vyznívaly ve prospěch pokračujícího partnerství se sovětskou zahraniční rozvědkou. Představitelé KGB si tak mohli odnést z jednání velmi pozitivní dojem.

Vilém Václavek ▶
Vilém Václavek byl pověřen vedením I. správy SNB v letech 1989–1990 během zhroucení komunistického režimu.

◀ ***Vladimír Krjučkov***

Vladimír Alexandrovič Krjučkov (1924–2007) byl poslední hlavou KGB (nepočítáme-li jeho několikadenní nástupce v průběhu rušení KGB). Nejprve pracoval jako žalobce, později jako diplomat. Od 70. let vedl I. hlavní správu KGB – tedy rozvědku, od roku 1988 řídil celou KGB. V srpnu 1991 stál v čele neúspěšného pokusu o puč v SSSR, což vedlo k ukončení jeho politické a zpravodajské kariéry, ale nechtěně tím také přispěl ke konci samotného Sovětského svazu.

Novou smlouvu o spolupráci podepsali ministr Sacher s předsedou KGB Krjučkovem 26. února 1990 v rámci návštěvy československé delegace v čele s prezidentem Václavem Havlem. Její text byl poměrně stručný a předpokládalo se, že bude doplněn a rozvinut dalšími dílčími dokumenty, které by zohlednily návrhy jednotlivých československých bezpečnostních složek.

Samotné nové vedení ZS FMV, tj. P. Holan a Z. Jodas, nesdílelo potřebu spolupracovat nadále se sovětskou zpravodajskou službou. Svou roli hrály patrně negativní osobní zkušenosti z roku 1968, protože oba patřili k té části reformního proudu v rozvědce, jež se snažila nadřízený vliv rozvědky KGB eliminovat. Od zástupce KGB v Praze obdržel Holan blahopřejný dopis ke svému jmenování náčelníkem rozvědky. Oba muži se pak následně osobně setkali, nicméně pouze jednou a jejich setkání se nerozvinulo v pravidelný kontakt. Rozvědka KGB se snažila únorovou smlouvu s československým partnerem naplňovat. Ukazuje to její zájem zachovat úzké vazby na I. správu SNB. Lze předpokládat, že důvodem byl zájem zachovat spolupráci alespoň s některou z východoevropských služeb, jejichž přičiněním KGB dlouhodobě získávala velké množství zpravodajských informací. Tento systém se ale začal nezadržitelně rozpadat. Díky tomu došlo pouze ke krátce trvající výměně informací mezi ZS FMV a KGB, jež probíhala cestou nového I. náměstka ministra vnitra A. Sámela. Ve druhé polovině června 1990, po nástupu nového vedení FMV, již tato spolupráce ustala.

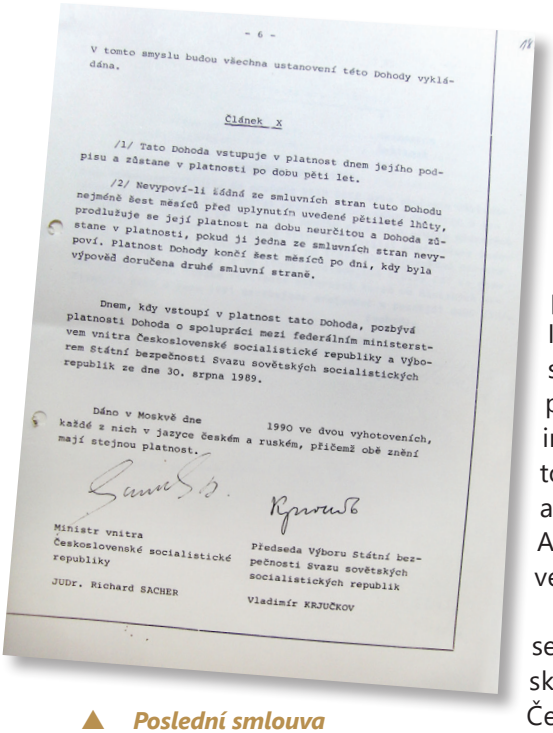

- 6 -

V tomto smyslu budou všechna ustanovení této Dohody vykládána.

Článek X

/1/ Tato Dohoda vstupuje v platnost dnem jejího podpisu a zůstane v platnosti po dobu pěti let.

/2/ Nevypoví-li žádná ze smluvních stran tuto Dohodu nejméně šest měsíců před uplynutím uvedené pětileté lhůty, prodlužuje se její platnost na dobu neurčitou a Dohoda zůstane v platnosti, pokud ji jedna ze smluvních stran nevypoví. Platnost Dohody končí šest měsíců po dni, kdy byla výpověď doručena druhé smluvní straně.

Dnem, kdy vstoupí v platnost tato Dohoda, pozbývá platnosti Dohoda o spolupráci mezi federálním ministerstvem vnitra Československé socialistické republiky a Výborem Státní bezpečnosti Svazu sovětských socialistických republik ze dne 30. srpna 1989.

Dáno v Moskvě dne 1990 ve dvou vyhotoveních, každé z nich v jazyce českém a ruském, přičemž obě znění mají stejnou platnost.

Ministr vnitra Československé socialistické republiky
JUDr. Richard SACHER

Předseda Výboru Státní bezpečnosti Svazu sovětských socialistických republik
Vladimír KRJUČKOV

▲ ***Poslední smlouva mezi FMV a KGB***

Od počínajícího léta 1990 totiž započal celkový útlum spolupráce se sovětskými bezpečnostními složkami. Došlo ke zrušení operativní skupiny FMV v Moskvě a k postupnému stažení jejích členů do Československa. Odvoláni byli téměř všichni studenti ze sovětských bezpečnostních vysokých a odborných škol a skončila spolupráce v oblasti šifrové služby. Přispěly k tomu postupné změny ve vedení FMV a v československých zpravodajských službách, kdy např. nový ředitel rozvědky Radovan Procházka jakékoli kontakty na KGB jednoznačně odmítl. Ovšem když na konci roku 1990 FMV rekapitulovalo, mezi nejpodstatnějšími kroky uvedlo i uzavření

Budoucnost spolupráce s KGB

Jak mělo vypadat další naplňování dohody mezi FMV a KGB, není z dochované dokumentace příliš jasné. Její uzavření proběhlo krátce po zrušení StB a po opakované obměně vedení československých bezpečnostních složek. Zatímco se R. Sacher a V. Ciklamini postavili v lednu a únoru 1990 kladně k modifikované spolupráci s KGB, vedení FMV nastupující v létě 1990 jejich názor již nesdílelo. R. Sacher odešel ze své funkce na počátku června 1990 a Ciklamini svou pozici opustil již na konci dubna. K realizaci smlouvy z československé strany tak v praxi nedošlo a sám R. Sacher se k ní po skončení svého funkčního období vyjadřoval s odstupem. Fakt, že se Sacher rozhodl jít cestou úpravy vztahů s KGB a nikoli cestou vypovězení smlouvy, nicméně dodnes vyvolává rozpaky.

dohody s KGB, „která odstranila dřívější nerovnoprávné postavení čs. bezpečnostních orgánů v této oblasti a vyloučila z předmětu spolupráce některé nepřijatelné závazky“. Je tedy patrné, že samo uzavření smlouvy nebylo považováno za chybný krok.

Vedení FMV k otázce zahraničních vztahů schválilo již na konci dubna 1990 zásadní dokument. Za své hlavní úkoly označilo rozvoj vzájemné spolupráce s bezpečnostními orgány, boj s mezinárodní zločinností, a to zejména proti pašování drog a terorismu. Jako další důležitý krok byl předpokládán vstup Československa do organizace Interpol, tj. rozvoj zahraniční kooperace v oblasti policie. Působení zástupců FMV v zahraničí mělo dle návrhu doznat zásadních změn. Stávající mezinárodní dohody byly označeny jako nevyhovující, protože byly vázány převážně na problematiku StB, a proto nebyly kompatibilní s nově navrhovanými prioritami bezpečnostní spolupráce. Podle požadavku ministerstva zahraničí měli být příslušníci bezpečnostních složek do zahraničí vysílání výhradně na diplomatické bázi. Návrh nepředpokládal samostatné udržování kontaktů na úrovni zpravodajských služeb nebo policejních útvarů. Ministerstvo si vyhradilo rozhodující úlohu ústředního styčného bodu. Ve vedení FMV převážilo zaměření na otázku policejní spolupráce a oblast zpravodajských služeb byla prakticky zcela vypuštěna. Při vytváření mezinárodních styků postupovalo s ostentativní snahou zabránit „zneužití této diplomatické funkce pro krytí konspirativní zpravodajské práce jak

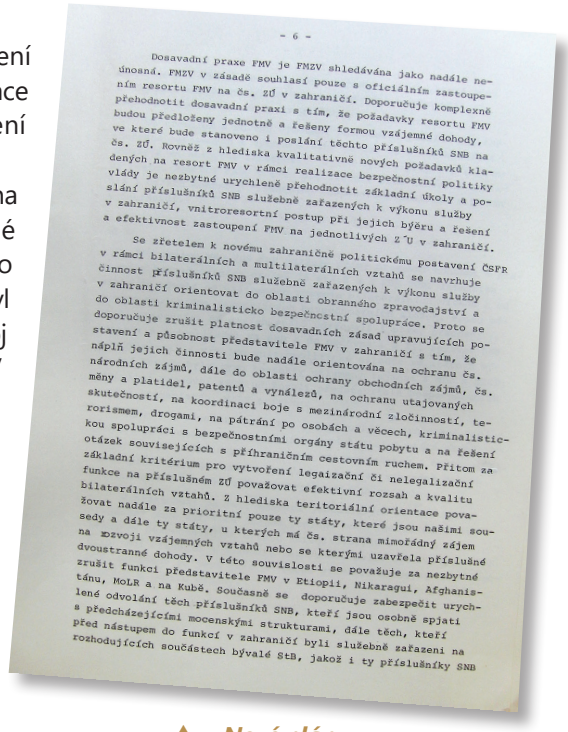

- 6 -

Dosavadní praxe FMV je FMZV shledávána jako nadále neúnosná. FMZV v zásadě souhlasí pouze s oficiálním zastoupením resortu FMV na čs. ZÚ v zahraničí. Doporučuje komplexně přehodnotit dosavadní praxi s tím, že požadavky resortu FMV budou předloženy jednotně a řešeny formou vzájemné dohody, ve které bude stanoveno i poslání těchto příslušníků SNB na čs. ZÚ. Rovněž z hlediska kvalitativně nových požadavků kladených na resort FMV v rámci realizace bezpečnostní politiky vlády je nezbytné urychleně přehodnotit základní úkoly a poslání příslušníků SNB služebně zařazených k výkonu služby v zahraničí, vnitroresortní postup při jejich výběru a řešení a efektivnost zastoupení FMV na jednotlivých ZÚ v zahraničí.

Se zřetelem k novému zahraničně politickému postavení ČSFR v rámci bilaterálních a multilaterálních vztahů se navrhuje činnost příslušníků SNB služebně zařazených k výkonu služby v zahraničí orientovat do oblasti obranného zpravodajství a do oblasti kriminalisticko bezpečnostní spolupráce. Proto se doporučuje zrušit platnost dosavadních zásad upravujících postavení a působnost představitele FMV v zahraničí s tím, že náplň jejich činnosti bude nadále orientována na ochranu čs. národních zájmů, dále do oblasti ochrany obchodních zájmů, čs. měny a platidel, patentů a vynálezů, na ochranu utajovaných skutečností, na koordinaci boje s mezinárodní zločinností, terorismem, drogami, na pátrání po osobách a věcech, kriminalistickou spolupráci s bezpečnostními orgány státu pobytu a na řešení otázek souvisejících s příhraničním cestovním ruchem. Přitom za základní kritérium pro vytvoření legalizační či nelegalizační funkce na příslušném ZÚ považovat efektivní rozsah a kvalitu bilaterálních vztahů. Z hlediska teritoriální orientace považovat nadále za prioritní pouze ty státy, které jsou našimi soused y a dále ty státy, u kterých má čs. strana mimořádný zájem na rozvoji vzájemných vztahů nebo se kterými uzavřela příslušné dvoustranné dohody. V této souvislosti se považuje za nezbytné zrušit funkci představitele FMV v Etiopii, Nikaragui, Afghanistánu, MoLR a na Kubě. Současně se doporučuje zabezpečit urychlené odvolání těch příslušníků SNB, kteří jsou osobně spjati s předcházejícími mocenskými strukturami, dále těch, kteří před nástupem do funkcí v zahraničí byli služebně zařazeni na rozhodujících součástech bývalé StB, jakož i ty příslušníky SNB

▲ ***Nové plány***
Výňatek z dokumentu Návrh dalšího postupu FMV v oblasti mezinárodněprávních vztahů.

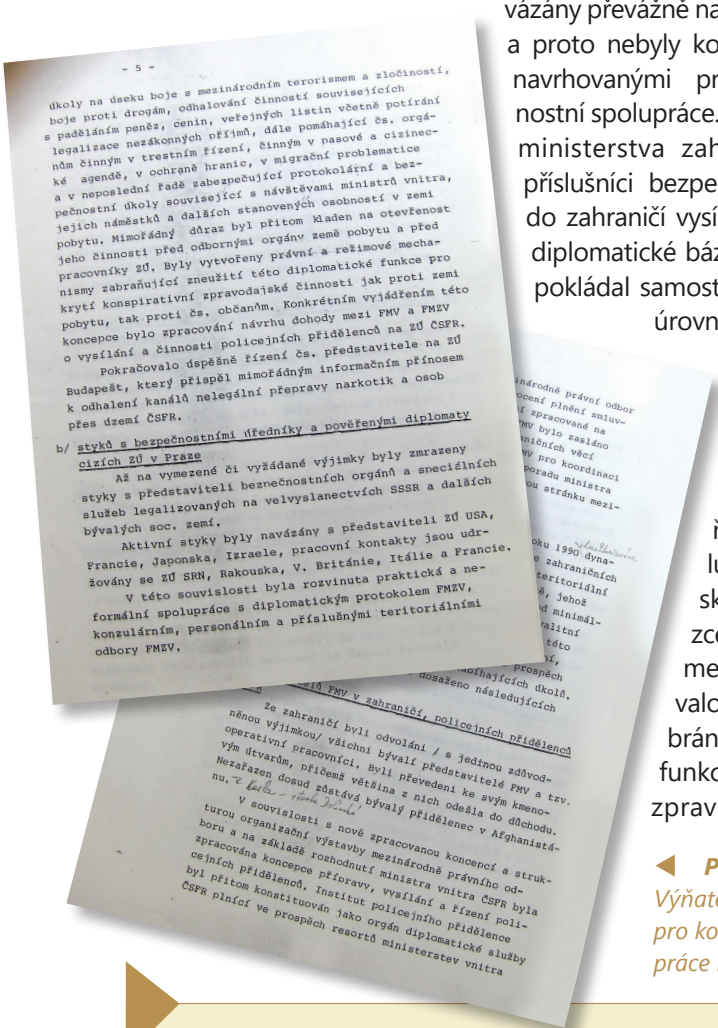

- 5 -

úkoly na úseku boje s mezinárodním terorismem a zločinností, boje proti drogám, odhalování činností souvisejících s padělaním peněz, cenin, veřejných listin včetně potírání legalizace nezákonných příjmů, dále pomáhající čs. orgánům činným v trestním řízení, činným v pasové a cizinecké agendě, v ochraně hranic, v migrační problematice a v neposlední řadě zabezpečující protokolární a bezpečnostní úkoly související s návštěvami ministrů vnitra, jejich náměstků a dalších stanovených osobností v zemi pobytu. Mimořádný důraz byl přitom kladen na otevřenost jeho činnosti před odbornými orgány země pobytu a před pracovníky ZÚ. Byly vytvořeny právní a režimové mechanismy zabraňující zneužití této diplomatické funkce pro krytí konspirativní zpravodajské činnosti jak proti zemi pobytu, tak proti čs. občanům. Konkrétním vyjádřením této koncepce bylo zpracování návrhu dohody mezi FMV a FMZV o vysílání a činnosti policejních přidělenců na ZÚ ČSFR.

Pokračovalo úspěšné řízení čs. představitele na ZÚ Budapešť, který přispěl mimořádným informačním přínosem k odhalení kanálů nelegální přepravy narkotik a osob přes území ČSFR.

b/ styků s bezpečnostními úředníky a pověřenými diplomaty cizích ZÚ v Praze

Až na vymezené či vyžádané výjimky byly zmrazeny styky s představiteli bezpečnostních orgánů a speciálních služeb legalizovaných na velvyslanectvích SSSR a dalších bývalých soc. zemí.

Aktivní styky byly navázány s představiteli ZÚ USA, Francie, Japonska, Izraele, pracovní kontakty jsou udržovány se ZÚ SRN, Rakouska, V. Británie, Itálie a Francie.

V této souvislosti byla rozvinuta prakticky a neformální spolupráce s diplomatickým protokolem FMZV, konzulárním, personálním a příslušnými teritoriálními odbory FMZV.

▶ ***Pohled FMV na zahraniční styky***
Výňatek z dokumentu mezinárodněprávního odboru Úřadu FMV pro koordinaci a řízení Vyhodnocení činnosti za rok 1990 a plán práce na rok 1991.

Zahraniční styky Federálního ministerstva vnitra

FMV navázalo v průběhu roku 1990 aktivní kontakty s příslušníky bezpečnostních složek akreditovanými v Praze. Jednalo se zejména o diplomatické mise USA, Japonska, Izraele, SRN, Rakouska, Velké Británie, Itálie a Francie. Ministerstvo vnitra hodlalo dále usilovat o uzavření bilaterálních smluv se sousedními státy. Prioritou se stala smlouva se SRN, kterou mělo následovat Polsko a Maďarsko. Na základě rozhodnutí federálního ministra vnitra byl připravován institut policejních přidělenců. Jejich vyslání se předpokládalo v sousedních státech, v SSSR, Maďarsku, Francii, Itálii, Bulharsku, Velké Británii a případně v USA a Izraeli.

proti zemi pobytu, tak proti čs. občanům". Když se na konci roku 1990 rozvědce podařilo získat možnost řídit agendu vysílání zástupců ministerstva vnitra do zahraničí, záhy byla tato možnost zrušena. Od počátku roku 1991 totiž měla být zahájena koordinační jednání ministerstva vnitra s FIS a Ú FMV ZSI, při kterých se mělo „přísně (...) dbát, aby oficiální zahraniční styky FMV a jeho vedení zabezpečované mezinárodněprávním odborem nebyly kompromitovány konspirativní a nelegální činností zpravodajského charakteru". Působení zpravodajců v zahraničí bylo zjevně vnímáno pouze jako sféra tajných operací. Možnost, že hlavní náplní liaisonu představují kontakty mezi službami a zpravodajská diplomacie, nebyla brána v porevoluční době v potaz. Rozvědka přesto nové zahraniční kontakty navázala, avšak zcela jinou cestou než prostřednictvím ministerstva vnitra.

Noví partneři – zpravodajské služby států NATO

Na jaře 1990 rozvědka očekávala uvolnění v mezinárodních vztazích a z nich vyplývající změny v kontaktech s cizími službami. Pro službu však stále nepředstavovalo navazování nových zahraničních styků okamžitou potřebu. Reaktivovaní důstojníci v čele ZS FMV předpokládali, že zde budou působit pouze dočasně. Současně si byli vědomi, že by jejich služba v rozvědce před rokem 1968 mohla působit problematicky. Prakticky všichni totiž aktivně působili jako zpravodajští důstojníci proti státům NATO. Navíc postoj západních služeb k ZS FMV zůstával i nadále opatrný a projevoval se pokračováním intenzivní zpravodajské práce proti jejím příslušníkům. Na řadě míst pokračovaly pokusy oslovit zpravodajské důstojníky ZS FMV s finanční nabídkou či pod pohrůžkou vyhoštění. Ředitel ZS FMV Přemysl Holan ve snaze udržet integritu rozvědky v obtížné situaci, kdy probíhaly prověrky příslušníků a spory s ministrem vnitra o další směřování služby, reagoval v dubnu 1990 odesláním oběžníku všem rezidenturám. Zde upozornil na intenzivní snahu CIA kontaktovat československé zpravodajské důstojníky a získávat od nich informace, mj. o situaci v KGB. P. Holan nařídil situaci sledovat a zabránit zpravodajským hrám. Rezidentury v zahraničí měly vyhodnocovat okruhy zájmu služeb USA a také zaznamenávat jejich nabídky. Krátce nato však bylo rozhodnuto o ukončení činnosti rezidentur rozvědky v zahraničí.

Vedení ZS FMV se proto pro vlastní iniciativu v navazování kontaktů se západními zpravodajskými službami do léta 1990 nerozhodlo, nejednalo se však o projev odmítnutí zahraniční spolupráce. Pod vedením P. Holana hledala rozvědka cestu k působení v nových společenských podmínkách. Možnost zahájit spolupráci s partnerskou službou proto vedení ZS FMV ponechalo svým nástupcům a pouze připravilo ideový záměr v projektu Model zpravodajské služby. Vyjádřilo zde přesvědčení, že existuje okruh mezinárodních problémů, které společný postup služeb vyžadují. Jednalo se např. o problematiku terorismu, obchodu s drogami, ekologická

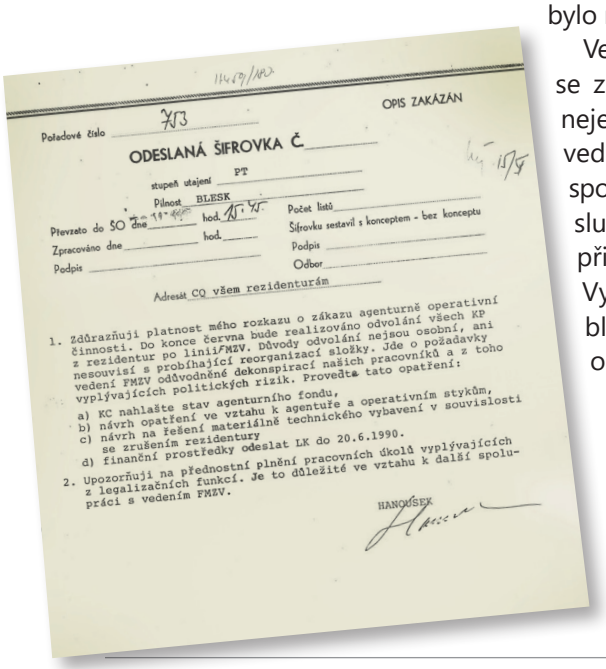

Pořadové číslo 773 OPIS ZAKÁZÁN

ODESLANÁ ŠIFROVKA Č.

stupeň utajení PT

Pilnost BLESK

Převzato do SO dne hod.

Zpracováno dne hod.

Podpis

Počet listů

Šifrovku sestavil s konceptem - bez konceptu

Podpis

Odbor

Adresát CQ všem rezidenturám

1. Zdůrazňuji platnost mého rozkazu o zákazu agenturně operativní činnosti. Do konce června bude realizováno odvolání všech KP z rezidentur po linii FMZV. Důvody odvolání nejsou osobní, ani nesouvisí s probíhající reorganizací složky. Jde o požadavky vedení FMZV odůvodněné dekonspirací našich pracovníků a z toho vyplývajících politických rizik. Proveďte tato opatření:
   a) KC nahlašte stav agenturního fondu,
   b) návrh opatření ve vztahu k agentuře a operativním stykům,
   c) návrh na řešení materiálně technického vybavení v souvislosti se zrušením rezidentury
   d) finanční prostředky odeslat LK do 20.6.1990.
2. Upozorňuji na přednostní plnění pracovních úkolů vyplývajících z legalizačních funkcí. Je to důležité ve vztahu k další spolupráci s vedením FMZV.

HANOUSEK

◀ ***Pokyn ředitele P. Holana zastavující v dubnu 1990 definitivně operativní práci a oznamující rušení rezidentur***
Rozkaz k likvidaci rezidentur vycházející z rozhodnutí Federálního ministerstva zahraničních věcí napříště nepodporovat žádným způsobem zpravodajskou službu ve spojení s činností diplomatických misí.

Domeček – White House

V rámci Kanceláře prezidenta republiky vznikla neformálně organizovaná analytická skupina, která se zabývala bezpečnostní oblastí a později také zpravodajskou tematikou. Jedním z jejích vedoucích byl Oldřich Černý. Vzhledem k tomu, že v oficiálních zpravodajských strukturách Československé federativní republiky postupovalo odstřižení se od represivního dědictví minulosti pozvolna, hlavní zpravodajské služby demokratického světa v roce 1990 měly mnohem vřelejší vztah k tomuto neformálnímu sdružení, kterému se dostalo přezdívky Domeček neboli White House. Jeho úkolem bylo mj. předkládat Kanceláři prezidenta republiky koncepční materiály s návrhy, jak by mohl být do budoucna v Československu utvořen systém zpravodajských služeb. Když se postupně situace v oficiálních službách stabilizovala, v roce 1992 tato skupina personálně splynula s Radou pro zpravodajskou činnost a část jejích členů přešla do řad zpravodajských služeb.

▲ ***Václav Havel***
Poslední československý prezident a první prezident České republiky .

nebezpečí a extremistická politická hnutí. Vztah k zahraničním subjektům byl obecně navržen takto: „Vazby na cizí zpravodajské služby musí být proto uznány za vhodné a pod přísnou kontrolou účelnosti a vzájemné výhodnosti budovány a udržovány. To předpokládá plnou suverenitu československé zpravodajské služby ve vztahu ke všem partnerům."

Cesta k počátku styků Úřadu a zpravodajských služeb států NATO však nevedla přes nadřízenou složku FMV, nýbrž přes Kancelář prezidenta republiky. Na rozdíl od zpravodajských služeb budovaných na strukturách StB působilo prostředí kanceláře „Hradu" důvěryhodněji díky představitelům opozice, kteří zde po zvolení V. Havla prezidentem obsadili vedoucí místa. Bezpečnostní poradci prezidenta byli pojímáni jako jeho osobní zástupci, což bylo pozitivní hodnocení, které např. provázelo Oldřicha Černého i po pozdějším nástupu do funkce ředitele ÚZSI. Kancelář prezidenta republiky se stala odrazovým můstkem pro rozšiřování vazeb do prostředí reorganizované československé zpravodajské komunity. Stejnou cestou byla od podzimu 1990 organizována první odborná školení pro nově nastupující příslušníky československých bezpečnostních složek.

Doporučení ke kontaktu s novým ředitelem Zpravodajské služby FMV Radovanem Procházkou dostaly západní služby právě z bezpečnostní sekce kanceláře. Navázání styků se zpravodajskými službami NATO proběhlo prakticky okamžitě po Procházkově nástupu do čela rozvědky. Šlo o naplnění programu, se kterým do služby nastoupil, protože pokládal spolupráci se zahraničními službami za zásadní krok ve vývoji demokratické československé rozvědky. Kontakty zahájil R. Procházka v zájmu obrany křehké demokracie a pro úvodní fázi existence Úřadu byly důležitou oporou.

▼ ***Generál R. Procházka vzpomíná:***

„Za první a stěžejní úkol jsem považoval nutnost vybudovat co nejužší styky se zpravodajskými službami vůdčích států NATO, to znamená Spojených států a Velké Británie. Tady byly moje možnosti neobyčejně dobré, protože jsem ze strany vedoucích pracovníků těchto zpravodajských služeb požíval naprostou důvěru, už vzhledem ke své válečné činnosti a samozřejmě i k té pozdější, pro kterou jsem byl třináct a půl roku komunisty vězněn. V budování styků jsem postupoval velmi aktivně. Smyslem mé práce bylo doslova vtáhnout zpravodajské služby Spojených států a Velké Británie do našich zájmů a učinit z nich garanty našeho porevolučního přežití. V situaci, kdy hned za severozápadní hranicí státu operovala skupina sovětských armád, kdy ještě dávno republika nebyla mezinárodně zakotvena, kdy se noví lidé získávali neobyčejně těžce, protože mnozí pořád ještě nevěřili, že změna režimu je definitivní, a jiní schopní dávali přednost odchodu do podnikatelské sféry, naše politická iniciativa měla zásadní význam. Jako třetí partner, velmi podnikavý, se do našeho úsilí vložila italská SISMI, která vyvinula enormní snahu o navázání co nejplodnějších styků. S těmito třemi zpravodajskými službami byla naše součinnost bezprostřední, řekl bych každodenní, a spolupráce se od prvního okamžiku úspěšně rozvíjela a rostla co do rozsahu."

Partnerské služby

Úvodní kontakty Ú FMV ZSI se prolínaly se zájmy důležitých světových a evropských služeb, prvními partnery úřadu se proto staly americká CIA, britská MI6 neboli Secret Intelligence Service a italská SISMI. Styky s CIA byly zahájeny ještě v době doznívající studené války na osobní bázi. Obdobně tomu bylo na britské straně, kde bylo možné navíc odkazovat na předchozí kontakty služeb obou států z předválečného a válečného období. Italská služba své záměry odvozovala od budování sdružení států Pentagonála. Další důležitou okolností byla mezinárodní situace po napadení Kuvajtu Irákem, která zajímala především americké zpravodajské služby. Díky tomu mohl Úřad FMV pro zahraniční styky a informace na přelomu let 1990–1991 nabídnout potenciálně dobré kontakty na Blízkém východě. Zde měla řada místních občanů vytvořeny vazby na Československo související se studiem, obchodem, kulturou či politikou, na domácí půdě působila řada expertů na tento region. Ve zpravodajské oblasti mohla být pragmaticky využita agenturní síť I. správy SNB. S klíčovými partnery tak byla od počátku zahájena velmi intenzivní spolupráce zahrnující předávání operativně získaných poznatků.

I po skončení války v Perském zálivu měly západní služby nadále zájem o pokračování spolupráce v oblasti Blízkého a Středního východu. Jednalo se výhradně o využívání lidských zdrojů (HUMINT), neboť v technických oborech zpravodajství nepotřebovaly díky své technologické převaze žádnou podporu. Zájem panoval také o předávání informací o vývoji na území bývalého SSSR.

Postoj CIA k československé rozvědce, resp. k podobě její transformace z I. správy SNB, měl dvě roviny. První se týkala personálního obsazení služby, zejména jejího vedení novými osobami. To způsobilo, že ve vztahu k československé zpravodajské službě byli Američané patrně otevřenější, neboť personální výměna v čele služby znamenala jistotu úplného zrušení vazeb na KGB. Na druhou stranu mohlo být CIA jasné, že výrazná personální obměna ovšem znamená malou zkušenost s vedením aktivní zpravodajské práce a že informační výkon Ú FMV ZSI může mít nižší hodnotu. Využívání bývalých agentů I. správy SNB ale pro CIA nepředstavovalo problematickou záležitost. Postoj americké služby byl ryze pragmatický a prioritou pro ni byla hodnověrnost a využitelnost informací. Pro československou rozvědku měla velký význam školící činnost, kdy CIA uspořádala pro pracovníky Úřadu např. kurzy na téma nábor, personální práce a prověrky a FBI připravila výuku analytické práce.

Navázání kontaktů s MI6 přišlo v situaci, kdy se ve Velké Británii nacházel ve výkonu trestu příslušník I. správy SNB Václav Jelínek, který zde působil jako nelegální rozvědčík pod identitou nizozemského občana Erwina van Haarlema. Již od února 1990 se rozvědka snažila řešit jeho propuštění, tato inciativa pokračovala přes celé léto a po nástupu R. Procházky dokonce usilovala rozvědka o to, aby se Jelínkův případ

◀ ***Černý a Procházka v USA v roce 1991***
Oldřich Černý jako bezpečnostní poradce prezidenta a ředitel ÚZSI Radovan Procházka během návštěvy partnerů ve Washingtonu na přelomu února a března 1991.
Reprodukce převzata z Bearden, Risen – The Main Enemy.

Nelegální rozvědčík Václav Jelínek

Nelegální rozvědčík Václav Jelínek, který byl v 70. letech vyslán do Velké Británie, kde byl zatčen a v roce 1989 odsouzen za špionáž, představoval pro novou československou rozvědku nepříjemné dědictví špionáže I. správy SNB. Tuto prekérní situaci se snažila rozvědka od roku 1990 řešit ruku v ruce s československým diplomatickým sborem a nejvyššími ústavními činiteli.

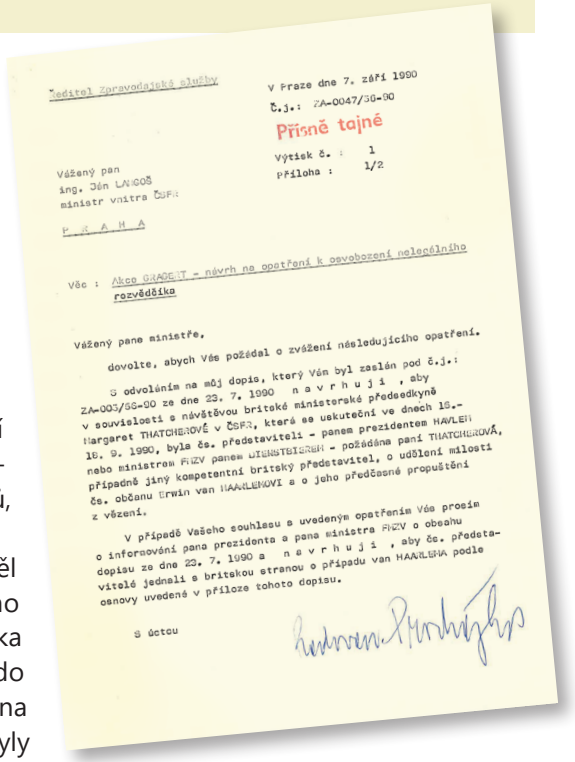

Ředitel Zpravodajské služby

V Praze dne 7. září 1990
č.j.: ZA-0047/30-90

Přísně tajné

Výtisk č.: 1
Příloha: 1/2

Vážený pan
ing. Ján LANGOŠ
ministr vnitra ČSFR

P R A H A

Věc: Akce ÚRADEJT – návrh na opatření k osvobození nelegálního rozvědčíka

Vážený pane ministře,

dovolte, abych Vás požádal o zvážení následujícího opatření.

S odvoláním na můj dopis, který Vám byl zaslán pod č.j.: ZA-003/SS-90 ze dne 23. 7. 1990 n a v r h u j i , aby v souvislosti s návštěvou britské ministerské předsedkyně Margaret THATCHEROVÉ v ČSFR, která se uskuteční ve dnech 18.-19. 9. 1990, byla čs. předtaviteli – panem prezidentem HAVLEM nebo ministrem FMZV panem DIENSTBIERem – požádána paní THATCHEROVÁ, případně jiný kompetentní britský předtavitel, o udělení milosti čs. občanu Erwin van HAARLEMOVI a o jeho předčasné propuštění z vězení.

V případě Vašeho souhlasu s uvedeným opatřením Vás prosím o informování pana prezidenta a pana ministra FMZV o obsahu dopisu ze dne 23. 7. 1990 a n a v r h u j i , aby čs. předtavitelé jednali s britskou stranou o případu van HAARLEMA podle osnovy uvedené v příloze tohoto dopisu.

S úctou

dostal na pořad jednání při návštěvě premiérky Thatcherové v Praze. V následujícím období ředitel Procházka osobně s V. Jelínkem jednal ve Velké Británii a zasadil se o jeho pozdější předčasné propuštění a vydání do vlasti. Mezitím byla zahájena spolupráce v podobě výcvikových kurzů pro příslušníky Úřadu FMV pro zahraniční styky a informace, Federální informační služby a Kanceláře prezidenta republiky. Školení byla určena výhradně pro nově nastoupivší příslušníky Úřadu, neboť britská služba výrazně doporučovala důkladnou personální obměnu. Kromě odborných zpravodajských dovedností představovala důležitý prvek britských školení instruktáž o pojetí a významu zpravodajské činnosti v demokratickém státě. I v Praze proběhlo několik výukových kurzů, např. se zaměřením na management.

Když italská služba SISMI navázala kontakt s Ú FMV ZSI, měl zpočátku pikantní nádech v souvislosti s aférou bývalého poradce italské vlády Rugero Orfeiho. Šlo o spolupracovníka I. správy SNB, přičemž dokumenty s ním spojené unikly do italského tisku. K navázání kontaktu SISMI s Ú FMV ZSI došlo na počátku prosince 1990. Jako možná pole spolupráce byly navrženy otázky migrace, pašování zbraní, narkotik a boje proti terorismu, kde SISMI disponovala velkými zkušenostmi. Spolupráce s italskou službou na počátku 90. let patřila mezi prioritní, mj. i díky osobním sympatiím mezi řediteli Procházkou a admirálem Fulvio Martinim. I za přispění italské strany prošli pracovníci Úřadu školením, mj. v problematice proliferace.

Po navázání prvotních kontaktů se okruh spolupracujících služeb postupně rozvíjel. V lednu 1992 již disponoval Ú FMV ZSI v oblasti zahraniční spolupráce jedním hlavním partnerem, dvěma partnerskými službami, několika přidruženými partnery a komunikoval se skupinou služeb označených za neutrální. Po nástupu Oldřicha Černého v lednu 1993 se začaly mezinárodní styky ÚZSI rozvíjet se stoupající tendencí. Díky jeho jazykovým znalostem, vyjednávacím schopnostem a vazbám vytvořeným během předchozího působení v Kanceláři prezidenta republiky došlo v polovině 90. let doslova k otevření ÚZSI světu. Intenzitu, s jakou se začal rozvíjet liaison, ilustruje fakt, že ÚZSI postupně vedl spolupráci se zpravodajskými službami 23 států Evropy, Ameriky i Asie. Část z nich deklarovala své zástupce přímo v Praze, další působili z Vídně, Bratislavy či Londýna. Podle významu a rozsahu spolupráce Úřad své

◀ ***První znak zpravodajské služby SISMI***

Servizio per le Informazioni e la Sicurezza Militare byla vojenská rozvědka fungující v Itálii od roku 1977. Jejím heslem bylo latinské „Arcana intellego" tedy „Rozumím skrytému". V roce 2007 byla tato služba nahrazena službou AISE – Agenzia Informazioni e Sicurezza Esterna.

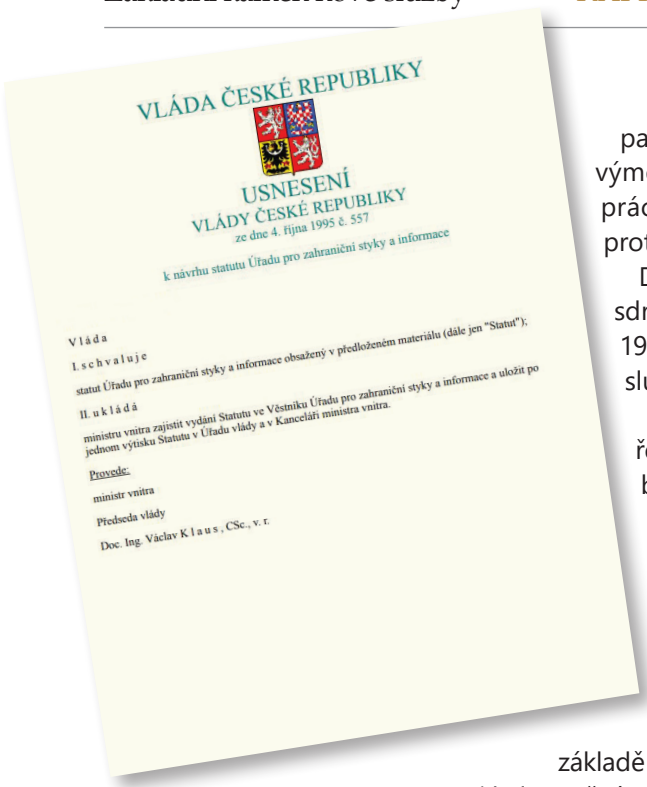

VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY

USNESENÍ
VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY
ze dne 4. října 1995 č. 557
k návrhu statutu Úřadu pro zahraniční styky a informace

V l á d a

I. s c h v a l u j e

statut Úřadu pro zahraniční styky a informace obsažený v předloženém materiálu (dále jen "Statut");

II. u k l á d á

ministru vnitra zajistit vydání Statutu ve Věstníku Úřadu pro zahraniční styky a informace a uložit po jednom výtisku Statutu v Úřadu vlády a v Kanceláři ministra vnitra.

Provede:

ministr vnitra

Předseda vlády

Doc. Ing. Václav K l a u s , CSc., v. r.

▲ *Faksimile vládního usnesení k statutu Úřadu*

partnery v té době dělil na služby, s nimiž probíhala reciproční výměna informací ke společným zájmům a operativní spolupráce, dále na služby, s nimiž spolupracoval na sledování protispolečenských jevů, a na služby s příležitostnými kontakty.

Důležitým krokem pro ÚZSI byl také vstup do mezinárodního sdružení zpravodajských služeb. O. Černý se např. v červnu 1994 zúčastnil zakládající konference evropských zpravodajských služeb MEC v Haagu.

Po přijetí zákona o zpravodajských službách byl postupně řešen způsob, jak legitimizovat stávající zahraniční styky a do budoucna připravit mechanismus pro jejich schvalování. Úvodní období navazování kontaktů ÚZSI bylo završeno a legitimizováno usnesením vlády České republiky z 15. 3. 1995, kterým byla schválena spolupráce se zpravodajskými službami cizí moci. Podrobné podmínky pro vedení liaisonu pak stanovil statut Úřadu, schválený vládou na počátku října 1995. Statut ukládá, že spolupráci s českými službami je možné navazovat na základě uzavřených dohod; s cizími na základě vnitřního předpisu. Při vyhledání spolupráce se službami cizí moci bylo možné navázat kontakt bez souhlasu vlády jen výjimečně za podmínky, že nezavazuje Úřad k žádnému plnění, činnosti či povinnosti. Výsledky spolupráce se službami cizí moci se staly povinnou součástí výroční zprávy ÚZSI.

Organizace spolupráce

V průběhu první poloviny 90. let prošlo zásadní obměnou organizační zajištění mezinárodní spolupráce. Původní mechanismus I. správy SNB byl založen na koordinaci prostřednictvím odboru mezinárodních styků FMV. V samotné rozvědce pak zajišťovala tuto agendu skupina mezinárodních styků organizačního odboru, který podléhal přímo řediteli služby. Na počátku 90. let se ale odbor mezinárodních styků Ministerstva vnitra stavěl k problematice styků zpravodajských služeb velmi zdrženlivě. Aktivní zájem o organizaci zahraničních služebních cest ÚZSI projevilo Ministerstvo vnitra až v říjnu 1993. Ředitel Černý již ale požadované údaje odmítl sdělit s tím, že s jejich plánem bude seznamovat ministra přímo.

V počátečním období existence Úřadu probíhaly zahraniční styky zejména na osobní úrovni a byly postaveny na bázi důvěry mezi nejvyššími členy vedení ÚZSI a zástupci služeb. To platilo zejména u prvních tří kontaktů na CIA, MI6 a SISMI. Na straně partnerských služeb běžný provoz liaisonu zajišťovali deklarovaní zástupci. Nejvyšší úroveň vztahů Úřadu s partnery představovaly oficiální návštěvy ředitelů služeb, které formovaly směřování vzájemné kooperace.

MEC

Middle Europe Conference je mezinárodní fórum pro konzultace a sdílení zkušenostní evropských zpravodajských služeb. Fórum vzniklo z iniciativy nizozemské služby BVG v roce 1994 s cílem napomoci transformaci postkomunistických zpravodajských služeb ve střední Evropě. MEC pořádá pravidelná každoroční setkání na různá bezpečnostní témata.

Vyslání deklarovaných zástupců

Oldřich Černý měl podle svých slov „tu pochybnou čest" řídit službu se zahraniční působností, která nebyla ani tajně, ani deklarovaně zastoupena v zahraničí a neměla vůbec žádné vztahy s ministerstvem zahraničí. Černý dále pokračuje: „Veškeré pokusy mých polistopadových předchůdců o navázání jakýchkoliv kontaktů byly úspěšně odraženy. Ministr vlídně vyslechl mé argumenty a ukončil naši schůzku konstatováním, že v mé záležitosti urychleně podnikne jakési kroky a všechno bude brzy vyřešeno. Což se také stalo, protože ještě ten samý den požádal mého šéfa, ministra vnitra, aby mě okamžitě vyhodil. Rezignaci jsem okamžitě nabídl, nebyla přijata a po několika dalších měsících ministr zahraničí váhavě pověřil jistého mladého diplomata, aby sloužil coby liaison mezi službou a ministerstvem. Rád si vzpomínám na naše první schůzky, během nichž jsme se snažili navzájem si vysvětlit naše představy o informačních tocích mezi ministerstvem a službou..."

První setkání na nejvyšší úrovni proběhla již v letech 1990–1991. Oficiální návštěvy vedoucích představitelů České republiky v zahraničí poté „upevňovaly a posvěcovaly to, co probíhalo ve spolupráci ÚZSI a liaisonu v Praze".

Počáteční průběh spolupráce směřující přímo přes ředitele Úřadu a jeho náměstky byl ovšem pouze provizorním řešením. V Úřadu postupně krystalizovala myšlenka na vytvoření specializovaného pracoviště zajišťujícího organizaci jednání a výměnu informací v rámci liaisonu. Jeho geneze, inspirovaná partnerskými službami, započala v letech 1991–1992. Základní určení odboru zahraničních styků představovalo organizační zabezpečení kontaktů. S ohledem na specifické zaměření se předpokládalo, že odbor bude podřízen přímo řediteli Úřadu. Pokračovala by tak centralizace styku s hlavními partnery cestou ředitele, který osobně určoval pověřené pracovníky a dohlížel na výměnu dokumentů. V praxi se takové řešení ale ukázalo jako neudržitelné a bylo nutné odboru zahraničních styků předat alespoň částečně odpovědnost za vedení kontaktů s partnery.

Po nástupu nového ředitele služby O. Černého v lednu 1993 se úkoly a zaměření odboru zahraničních styků stále dynamicky upravovaly. Bylo nutné precizovat vnitřní mechanismy sloužící ke koordinaci návštěv, počínaje protokolárními zásadami a konče vyhodnocováním získaných a předaných informací. Úsilí vkládané do mezinárodní spolupráce bylo na místě. Liaison ÚZSI přispíval svým dílem k plnění cílů české zahraniční politiky. Zahraniční styky přispívaly ke zvýšení kvality zpravodajských výsledků Úřadu. Na druhé straně Úřad narážel na hranice svých kapacitních možností, kdy velký deficit představovala především absence vlastních deklarovaných zástupců v zahraničí.

Ukončení činnosti rezidentur na diplomatických misích v červnu 1990 představovalo jednu z nejzávažnějších změn souvisejících s restrukturalizací rozvědky. Po tomto kroku však nenásledovala žádná konstruktivní řešení. Dlouhý stín zahraniční špionáže Státní bezpečnosti v porevoluční atmosféře vedl k až ostentativnímu odmítání součinnosti ze strany ministerstev zahraničí i vnitra. Poté, co bylo zamítnuto memorandum Úřadu z března 1990 požadující přidělení několika desítek diplomatických a nediplomatických míst v důležitých světových metropolích pro deklarované pracovníky, pokusy o oficiální dohodu s MZV utichly.

Úřad nicméně nemohl myšlenku působení svých zástupců v zahraničí opustit, neboť omezení působení přímo v zahraničí podvazovalo jeho aktivity. Když byly jako základ práce Úřadu od února 1992 připravovány operační projekty, stala se otázka vyslání deklarovaných zástupců do zahraničí jejich integrální součástí. Úřad dal najevo, že v rámci cílů sledovaných v operačních projektech nehodlá pracovat izolovaně, ale vždy ve spolupráci se službami těch států, se kterými udržuje úzké styky.

◀ ***Josef Zieleniec***

Josef Zieleniec (nar. 1946 v Moskvě) vystudoval ekonomii a jako ekonom působil na Československé akademii věd a přednášel ji na vysokých školách. V roce 1991 se stal jedním ze zakladatelů Občanské demokratické strany. Od roku 1992 působil v diplomacii a byl prvním ministrem zahraničních věcí samostatné České republiky. Během své politické kariéry působil dále také jako místopředseda vlády, poslanec Parlamentu ČR i Evropského parlamentu a také jako senátor.

Další kolo pokusů o změnu nežádoucího stavu uskutečnil až Oldřich Černý. V korespondenci v létě 1993 ministrovi zahraničních věcí Zieleniecovi podrobně význam liaisonu vysvětloval. Zdůraznil důležitost přímých kontaktů a výměny informací mezi zpravodajskými službami, kdy je v praxi obvyklé vysílat na základě reciprocity deklarované reprezentanty působící v rámci zastupitelských úřadů. Obdobné řešení požadoval i pro Úřad, přičemž jako nejpotřebnější se v daný okamžik jevilo vyslání reprezentantů nejprve do Moskvy a Kyjeva, ve druhé řadě pak do dalších evropských metropolí. Ministr zahraničních věcí v odpovědi ze srpna 1993 sdělil, že obecně s navrhovaným řešením souhlasí. Návrh Úřadu na vyslání deklarovaných zástupců na české diplomatické mise v Ruské federaci a na Ukrajině definitivně schválil po dalších jednáních v květnu 1994.

Význam spolupráce

Zahájení mezinárodní spolupráce na podzim 1990 bylo pro ÚZSI a jeho předchůdce mimořádně důležité. V otázce bezpečnostní politiky Úřad předpokládal, že zájmy Československa a později České republiky jsou totožné (nebo alespoň blízké) ostatním demokratickým státům, a proto platí obecná potřeba vzájemné výměny informací. Jako reakce na dřívější dominantní úlohu KGB vůči I. správě SNB bylo stanoveno, že československá služba si ponechá plnou kontrolu při obstarávání informací vztahujících se k ochraně svých národních zájmů. Vzájemná komunikace se měla týkat jevů ohrožujících společenské uspořádání a bezpečnost demokratických států, tedy tzv. anticivilizačních jevů. V tomto smyslu měla zahraniční spolupráce umožnit rozšíření informačních zdrojů. Úřad si proto vyměňoval poznatky se zpravodajskými službami na nejrůznější úrovni, od sporadických kontaktů až po operativní spolupráci.

„Pravidlo třetí strany – pravidlo zpravodajské diplomacie, které zakazuje předávání informací poskytnutých partnery jakékoliv jiné zpravodajské službě bez souhlasu autorské služby.“

Liaison umožnil získávat informace v oblasti sledovaných priorit nedostupných vlastními prostředky a prověřovat hodnověrnost vlastních informací. Základním pravidlem pro nakládání s informacemi získanými v rámci liaisonu se stalo pravidlo třetí strany. S ohledem na technickou zaostalost I. správy SNB přinesla mezinárodní spolupráce možnost výměny zkušeností v oblasti moderních metod operativní a analytické práce a využívání operativní techniky západními službami.

K navázání kontaktu došlo za podmínek, kdy západní služby pracovaly zaběhnutým způsobem, zatímco československá rozvědka řešila řadu otázek týkajících se vlastní existence. Přesto Ú FMV ZSI poskytl ve prospěch nových spojenců maximum ze svých zpravodajských možností, které zpočátku vycházely především z dědictví po zrušené I. správě SNB. Zahraniční partneři pak zase ohlasem na práci československé rozvědky bez nadsázky rozhodujícím způsobem přispěli k zachování existence a zvýšení prestiže samostatné československé a české civilní rozvědky. Využívání

poznatků a kontaktů československých zpravodajských služeb z minulosti bylo ostatně jedním z hlavních cílů, kterého chtěly západní služby dosáhnout. Tyto plány však s postupem času narážely na stále více omezené možnosti československé rozvědky, dané způsobem restrukturalizace a nedořešenými otázkami jejího fungování.

Díky školením a návštěvám zahraničních odborníků se Úřad mohl naučit řadu důležitých postupů, které potřeboval v nových společenských poměrech. Školení se netýkalo jen operativní práce, ale také dalších oblastí, jako byla analytika, vnitřní bezpečnost, personalistika, ekonomika provozu apod. Úřad je taktéž potřeboval při své modernizaci, kdy se musel zařadit do nově budovaného právního prostředí a odpoutat od předpisů a směrnic zrušené I. správy SNB. Odbor zahraničních styků se fakticky stal místem, kde se srovnáním s etablovanými zahraničními službami Úřad „za běhu" učil, jak má činnost zpravodajské služby probíhat. Při zpracování a vyhodnocování informací předaných partnerům přinášel liaison důležitou zpětnou vazbu pro analytické a operativní součásti Úřadu.

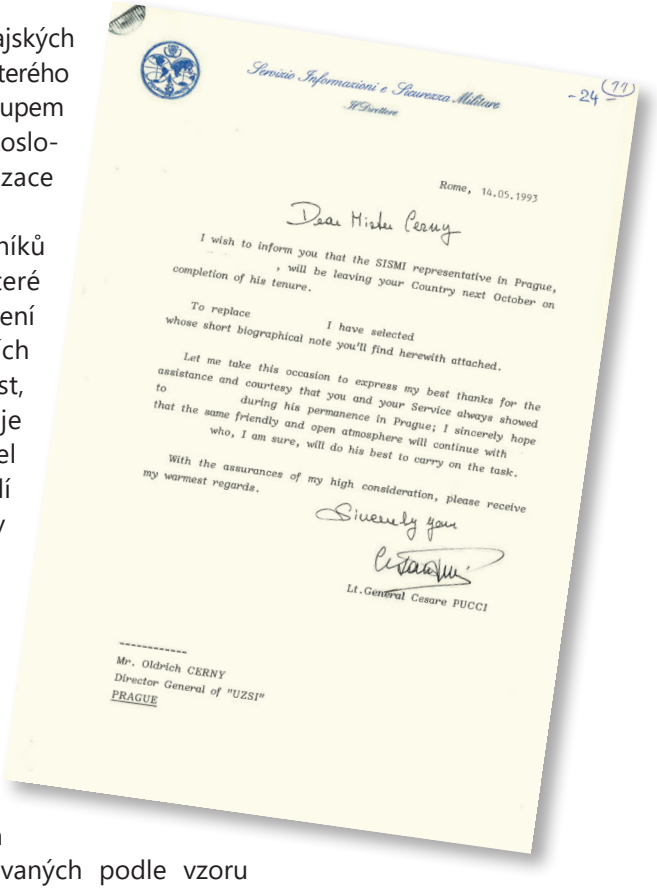

Servizio Informazioni e Sicurezza Militare
Il Direttore

-24- (11)

Rome, 14.05.1993

Dear Mister Cerny

I wish to inform you that the SISMI representative in Prague, , will be leaving your Country next October on completion of his tenure.

To replace I have selected whose short biographical note you'll find herewith attached.

Let me take this occasion to express my best thanks for the assistance and courtesy that you and your Service always showed to during his permanence in Prague; I sincerely hope that the same friendly and open atmosphere will continue with who, I am sure, will do his best to carry on the task.

With the assurances of my high consideration, please receive my warmest regards.

Sincerely yours

Lt.General Cesare PUCCI

Mr. Oldrich CERNY
Director General of "UZSI"
PRAGUE

▲ ***Poděkování od partnerů***
Dopis ředitele SISMI C. Pucciho řediteli ÚZSI Černému

Úřad využil intenzivního liaisonu i k prezentaci českého zpravodajství navenek. V prvních výročních zprávách z let 1995–1996, mimochodem zpracovaných podle vzoru nizozemské BVD, je mimo jiné konstatováno vyjádření partnerských států NATO, že vnímají ÚZSI jako výjimečnou službu ve východní Evropě. Stalo se tak díky postupu transformačních procesů v České republice a v samotném ÚZSI a díky jasně patrné diskontinuitě s komunistickou tajnou službou. Rozsah zahraniční spolupráce díky tomu probíhal na zcela jiné úrovni než v případě jiných postkomunistických zemí. Kromě bilaterálních vztahů ÚZSI zajišťoval řadu mnohostranných akcí v podobě konferencí služeb západní a střední Evropy a specializovaných seminářů, dosáhl též členství v organizaci MEC. Díky tomu se ÚZSI kromě spolupráce na výměně informací mohl soustředit na prohlubování mezinárodních vztahů, které mohly přispět k hodnocení České republiky jako vhodného kandidáta vstupu do NATO. Vedením služeb států NATO i jejich čelnými politickými představiteli zodpovědnými za bezpečnostní a zpravodajské složky byl totiž vnímán jako důvěryhodná instituce.

◀ ***Návštěva prezidenta Clintona v roce 1994***
Zpravodajská diplomacie otevírala ÚZSI dveře do nejvyšších pater světové politiky.

Geneze znaku Úřadu pro zahraniční styky a informace

Jedním z důsledků zahraniční spolupráce byla praktická potřeba vytvoření znaku a hesla Úřadu, které byly u partnerů neodmyslitelnou součástí „firemní kultury". Zde jsou uvedeny ukázky několika návrhů i konečné podoby znaku Úřadu. Ve znaku je Tacitovo motto „Sine ira et studio", což se překládá jako „bez hněvu a zaujatosti" či „bez předsudků a vášní". Vyjadřuje, že Úřad pro zahraniční styky a informace slouží státu a nikoliv partikulárním zájmům.

Návrhy znaku ÚZSI v průběhu let

Stávající znak ÚZSI od roku 1996

Závěr: rozvědka v době svého vzniku a dnes

Zpravodajské služby nesou nádech tajemnosti a neproniknutelnosti, budí přehnané obavy i nekritický obdiv. Důvodem je omezený přístup k informacím o jejich práci, který je ovšem nezbytnou nutností. Jedná se přitom ve skutečnosti o mnohem méně mysteriózní činnost, než se může jevit z vnějšku. Platí to i o soudobých československých a českých zpravodajských službách. S časovým odstupem několika desítek let již lze přiblížit některé základní zásadní události z jejich historie. Tato publikace přiblížila informace ke vzniku české rozvědky. Pokusme se tedy na závěr srovnat klíčové otázky, kterými se služba zabývala v minulosti, a kterými se zabývá dnes. Čím musela projít při své přeměně a jakým současným výzvám čelí?

Po ukončení činnosti Státní bezpečnosti sloužící především k udržení komunistické moci měl být jako opora demokratické společnosti vytvořen nový aparát zpravodajských služeb. Vznikal v situaci, kdy sama podstata jeho existence byla ve velké části společnosti zdiskreditována. Navíc nebylo možné vytvořit jej jinak, než z velké části na základě starých bezpečnostních složek. Změnu měli zajistit noví lidé postavení do čela služeb. Československým specifikem se stalo využití reaktivovaných příslušníků propuštěných po čistkách v období normalizace. Zároveň začali do bezpečnostního aparátu v omezené míře proudit noví lidé, často motivovaní negativní zkušeností s komunistickým režimem. Jednu z nejdůležitějších otázek na počátku roku 1990 proto představovalo dilema, jak naložit se stávajícím personálem služeb. Situaci řešilo částečné propouštění a personální přesuny spolu s procesem prověrek. Současně bylo nutné urychleně vyřešit základní problémy v podobě reorganizace, nové koncepce činnosti a používání zpravodajských metod.

Při budování nových tajných služeb se ale již od počátku ukázalo, že nepůjde o snadnou záležitost. Organizační, koncepční a personální změny provázely vášnivé spory, kdy v centru pozornosti stály především kontrarozvědné složky. Před novými službami stála důležitá otázka obhájení jejich existence vůči nové politické garnituře. Svou roli sehrála i atmosféra končící studené války a rozpadu vyhroceného bipolárního světa, kde se již zpravodajství jevilo jako nepotřebné. Na domácí scéně se do popředí dostaly otázky ekonomické transformace a také záležitosti státoprávního uspořádání Československa.

Spolu se zrušením Státní bezpečnosti bylo odstraněno centralistické řízení tajných služeb. Tím byl na jedné straně učiněn důležitý krok na obranu proti jejich možnému zneužití, na druhé straně vznikl deficit při řízení na sobě nezávislých služeb. Díky chybějící koordinaci si své pozice si budovaly, či spíše hledaly, samy. Pokud došlo k centrálně nařízeným opatřením, v řadě případů nebyla s dotčenými složkami koordinována. Přesto československé služby v roce 1990 učinily první kroky směrem k zahájení činnosti.

Na československou rozvědku tyto problémy dopadly v plném rozsahu a v průběhu prvního roku své existence prošla zásadní proměnou. V prvé řadě zastavila zpravodajskou práci proti státům, které se po čtyřech desetiletích studené války staly pro Československo novými partnery. Zároveň došlo k rozchodu s dosavadním patronem, rozvědkou KGB. Pracovní metody používané rozvědkou doznaly zásadních změn. Dlouholeté využívání diplomatického krytí pro zpravodajské důstojníky bylo zrušeno jako neakceptovatelné. Ve svém důsledku to ale

znamenalo, že v průběhu několika měsíců se z globálně působící československé rozvědky stala organizace, která měla v zahraničí minimální zastoupení. Zpravodajské operace musela zpočátku zajišťovat výhradně z vlastního území. Rozvědka si proto musela vytvořit nové prostředí pro operativní práci. Vznikalo v podmínkách opatrné politické podpory a za opatrného pochopení ostatních institucí státní správy. Služba přitom počítala se spoluprací s dalšími institucemi a předpokládala, že považují její existenci za samozřejmou součást informačního a bezpečnostního systému státu. V tomto ohledu se ovšem situace ukázala složitější a vytváření nového modu operandi zabralo celou první polovinu 90. let.

Z původního zaměření československé rozvědky bylo do nové služby převzato prakticky pouze politické zpravodajství, nově doplněné o ekonomickou problematiku. Tápání ve slepých uličkách představoval pokus o transformaci činnosti tzv. vědecko-technické rozvědky do podoby sledování problematiky proliferace zbraní hromadného ničení. Naproti tomu významnou posilou se stalo rádiové zpravodajství, které rozmnožilo vlastní informační zdroje rozvědky.

Úvodních pět let existence Úřadu se stalo příběhem plným zvratů s pozitivním závěrem. Po úvodním období velkých změn a reorganizací se zahájil od přelomu let 1990/1991 běžný provoz. Období trvající do konce federace vneslo do Úřadu potřebné zklidnění. Vývoj přesto nesměřoval zcela ideálním směrem. Pro plánované zpravodajské činnosti se nedařilo vytvořit dostatečné podmínky a objevily se náznaky stagnace. Ukázalo se, že mj. vlivem zahlcení politické reprezentace otázkou státoprávního uspořádání zůstaly některé zásadní otázky činnosti zpravodajských služeb nevyřešeny. Nové vedení úřadu se v letech 1993–1995 rozhodlo pro jeho modernizaci služby a zintenzivnění komunikace s vládou a ostatními službami. Tím se mu podařilo posunout Úřad z mrtvého bodu.

Otázka řízení zpravodajské komunity se systematičtěji začala řešit od jara 1993 prostřednictvím Rady pro zpravodajskou činnost. Díky ní se nový establishment učil pracovat se zpravodajskými službami a využívat jejich informace, služby začaly jejím prostřednictvím formulovat koncepci své práce. V období 1993–1994 došlo k vyjasnění některých zásadních otázek. Postavení rozvědky vůči MV ČR bylo vyřešeno jejím faktickým osamostatněním. Postupně se začal normalizovat i její vztah k ministerstvu zahraničních věcí, který byl do té doby vážně narušen reminiscencemi na období komunistického režimu. Rozvědka v tomto období také dokázala obhájit svou pozici v první etapě pokusů restrukturalizovat celou českou zpravodajskou komunitu formou slučování služeb. Současně prokázala svoji akceschopnost při zpravodajské práci v zahraničí. Významným faktorem se při tom stalo rozšiřování zahraniční spolupráce a získání důvěry nových spojenců. Úřad dodnes těží z vazeb, které byly v tomto období vytvořeny.

Závěrem první etapy vývoje a faktickým dokonáním vzniku Úřadu se stalo přijetí zákona o zpravodajských službách. Struktura zpravodajské komunity, kterou zákon vytvořil, je dodnes funkční a efektivní. Do dnešní doby prošel tento zákon řadou novelizací. Jeho systematika a principy zůstávají dodnes v zásadě zachované a platné. A přesto se po čtvrtstoletí jeho existence postupně ukazuje, že právní regulace české zpravodajské komunity by si zasloužila hlubší revizi, reflektující zásadní vývoj politického a bezpečnostní prostředí. Důvodem jsou nové technologie, nové požadavky kladené na zpravodajské služby, resp. nová očekávání od veřejnosti i politických představitelů vůči zpravodajským službám. Novelizace by měla reflektovat nové výzvy, kterým zpravodajské služby musí v současném světě čelit a které z povahy věci ovlivňují i roli a poslání zpravodajských služeb v demokratickém právním státě.

Jestliže se Úřad pro zahraniční styky a informace jako služba demokratického státu rodil před třiceti lety téměř z ničeho, je dnes uznávanou profesionální zpravodajskou institucí. Čelí výzvám stejným jako v minulosti i výzvám naprosto novým. Úřad si jich je vědom a snaží se s nimi vypořádat jak vnitřními procesy, tak spoluprací s dalšími službami a exekutivou. Kvalitu jeho práce potvrzuje i šíře a hloubka spolupráce se zahraničními partnery.

Poslední desetiletí přineslo zásadní změny v oblasti sledovaných hrozeb. Jejich projevy jsou často hybridní a mění se v čase i prostoru. Současně jde o jevy komplexnější, vyžadující systémový přístup. Výzvou pro služby je rostoucí míra nepředvídatelnosti dění. Oproti předchozím obdobím se rychleji mění politické struktury a vedoucí osobnosti v řadě zemí. Řadou proměn prošla i dlouhodobě sledovaná a „klasická" témata jako terorismus a proliferaci. Jak ve světě roste prolínání politiky, bezpečnosti a ekonomiky, vliv hospodářských aspektů zatlačuje dříve dominantní vojensko-politickou dimenzi bezpečnosti. Objevují se nové oblasti - energetická, ekonomická a kybernetická bezpečnost.

Analýzy dříve úzce zaměřené primárně na politicko-bezpečnostní oblast dnes musejí zohlednit i činnost nadnárodních společností, nestátních elementů a ekonomické vlivy. Významná je ale i sociální dimenze - diverzifikují se společenské skupiny, společnost se v řadě států rozděluje. Nejenom ve svobodných zemích již mizí „národní konsensus" a společnost je méně předvídatelnou, méně se identifikující se státem a jeho idejemi. Úřad zásadně také ovlivnil vývoj v kybernetickém prostoru, který se trvale rozšiřuje a prohlubuje jako médium a zdroj informací, ale i jako Pandořina skříňka hrozeb.

Jak tyto momenty reflektuje služba, aby odpovídala době? Expanze evidenčních a bezpečnostních systémů sice nabízí řadu informací, ale prudce také zvyšuje obtížnost zpravodajské činnosti nebo zakrytí osob. Změny vyžadují lepší práci s lidskými zdroji, důslednější kontrolu a lepší komunikaci s partnery. Vedle geografických priorit roste i význam těch jevových. Specialisté proto musí mít širší přehled o dalších dimenzích jednotlivých problematik. Z toho plynou i vyšší požadavky na stávající i nové zpravodajce - komplexnost a flexibilita vyžadují znalosti a zkušenosti získané v širším poli oborů. Tím roste nutnost vzdělávání jak vstupního, tak i celoživotního, doplňujícího schopnosti služby v nových oblastech.

Komplexnost problémů klade nároky na schopnost vystihnout nejen detaily, ale vidět i provázanost jevů. Proměnlivost úkolů vytváří tlak na vyšší flexibilitu a připravenost. Rostoucí objem elektronicky získaných informací a požadavky na rychlost, kvalitu a šíři výstupů vyžadují nárůst kapacit především v analytice a v podpůrných oblastech. Šíře problémů přesahuje často kompetence jednotlivých služeb a složek státu a vyžaduje lepší koordinaci a spolupráci napříč strukturami. S tím souvisí i potřeba většího sdílení utajovaných informací uvnitř služby, uvnitř státu i externě.

Změny mezinárodní situace vnímá společnost i politická scéna, a to nikoli jednostranně. Na jedné straně rostou požadavky na výsledky činnosti služby a na její kontrolu. Na straně druhé, často kvůli zhoršení bezpečnostní situace, službám rostou i finanční zdroje. Změnil se prostor pro informační výstupy, kde zpravodajské informace bojují o prostor s množstvím mediálních zpráv. Dynamika vývoje přináší méně času na čtení a reflexi informací zpracovaných Úřadem. Odběratelé přitom požadují nejen dílčí poznatky, ale komplexnější analýzy nebo podkladové materiály.

Výše nastíněný dějinný přehled a popis současných změn připomínají, že vývoj zpravodajské služby je nekončícím procesem. Ať už se objeví jakákoliv

dílčí či komplexní výzva, nutností zůstane udržet dnes již plně etablovaný Úřad pro zahraniční styky a informace funkční a výkonný tak, aby byly ochráněny zájmy České republiky a jejích občanů.

Seznam použité literatury

AUERBACH, Thomas. *Einsatzkommandos an der unsichtbaren Front: Terror- und Sabotagevorbereitungen des MfS gegen die Bundesrepublik Deutschland.* Berlín: Christoph Links Verlag, 2001.

BAŠTA, Jaroslav. *Koncepce bezpečnostní politiky 1989-1993.* In: Encyklopedie špionáže. Praha: Libri, 1993, s. 38-58.

BAŠTA, Jiří. *Agent REPO – spisovatel ve službách komunistické propagandy.* In: Securitas Imperii, č. 8, 2001.

BEARDEN Milt; RISEN, James. *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB.* New York: Random House, 2003.

BĚLOUŠEK, Daniel. *Akce PANT: Příběh Vlastimila Ludvíka, posledního defektora komunistické rozvědky.* In: Sborník archivu bezpečnostních složek, 6, 2008, s. 243 – 260.

BĚLOUŠEK, Daniel. *Rak, který zmizel bez stopy.* In: Paměť a dějiny, 3, 2008, s. 25 – 35.

BUBEN, M. Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společenství katolické církve v českých zemích: I. díl Řády rytířské a křižovníci.* Praha: Libri, 2002.

CAJTHAML, Petr. *Hračka aneb osud oběti a pomocníka komunistických zpravodajských služeb.* In: Securitas Imperii, 14, 2006, s. 10 – 89.

CAJTHAML, Petr. *Profesionální lháři. Aktivní opatření československé rozvědky do srpna 1968.* In: Sborník archivu ministerstva vnitra, 4, 2006, s. 9 – 41, týž, Komunistický policista a minulost, tamtéž, s. 89 – 106.

ČERNÝ, Oldřich. *Zpravodajské služby a uživatelé zpravodajských informací.* In: CIBULA Igor (ed.), Ľudský faktor v spravodajských službách, Zborník príspevkov zo sympózia Bratislava 9. 12. 2002, Bratislava, 2009, s. 56 – 62.

DIESTLER, Radek. *Příběh zapomenutého průmyslníka: život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele Škodových závodů.* Praha: Grada, 2010.

DURMAN, Karel. *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria.* Praha: Karolinum, 1998.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Historie a vývoj československého civilního zpravodajství se zaměřením na rozvědku 1919-1990.* Praha: ÚZSI, 2015.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. *Státní bezpečnost v letech 1945 – 1953: Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2007.

JOSEFIČOVÁ, Milena. *Příběh prázdného pozemku: Nedokončené dílo Antonína Engla.* In: Dějiny a současnost. Kulturně historické revue. 2009/ 10, s. 24-27.

FROLÍK, Jan. *Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948 – 1989.* In: Sborník archivních prací, 2, 1991, s. 447 – 510.

KNABE, Hubertus. *Die West-arbeit des MfS. Das Zusammenspiel von „Aufklärung" und „Abwehr".* Berlín: Christoph Links Verlag, 1999.

KOUDELKA, František – SUK, Jiří (edd.). *Ministerstvo vnitra a bezpečnostní aparát v období Pražského jara 1968 (leden – srpen 1968): Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970.* Brno: Nakladatelství Doplněk, 1996.

LIANG, Hsi-Huey. *Mezi Berlínem a Prahou: Střední Evropa ve vzpomínkách čínského historika.* Praha: Prostor, 2006.

LORENC, Alojz. *Ministerstvo strachu?: Neskartované vzpomínky generála Lorence.* Bratislava: Tatrapress, 1992, s. 124.

MEDVECKÝ, Matej. *Spravodajské eso slovenského štátu: Kauza Imrich Sucký.* Bratislava: Ústav pamäti národa, 2009.

MIKLOVIČ, Michal. *Index nenadálého napadení: Československá verze operace KGB VRJAN.* In: Aktivity NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945 – 1989, II. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 255 - 262.
PADEVĚT, Jiří. *Průvodce protektorátní Prahou: Místa – události – lidé.* Praha: Academia, 2012.
PLACHÝ, Jiří. *Válečný zločinec Max Rostock jako agent StB.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002.
POKORNÝ, Ladislav. *Kontrola zpravodajských služeb v České republice.* In: časopis Bezpečnostní spory 4/2013, dostupné z: http//www.bezpecnostni-sbory.wbs.cz/clanky/4-2013/kontrola_zpravodajskych_sluzeb_ceske_republiky.pdf
RŮŽEK, Jiří. *V labyrintu zpravodajských služeb.* Praha: Šulc-Švarc, 2014.
SIVOŠ, Jerguš - ŽÁČEK, Pavel. *Spolupráca KGB ZSSR a ministerstva vnútra ČSSR na najvyššej úrovni.* Paměť a dějiny, 2, 2009, str. 72 - 86.
SLÁVIK, Martin. *Spolupráce rozvědky StB a KGB v oblasti aktivních opatření.* In: Aktivity NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945 – 1989, II. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009, s. 175 - 184.
SOBEK, Věroslav. *Pomohli jsme sestřelit Powerse: Tajemství vědecko-technické rozvědky ČSSR.* Praha: Futura, 2011.
STEHLÍK, Eduard. *URNA: 30 let policejní protiteroristické jednotky.* Praha: V ráji, 2011.
SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize.* Praha: Prostor, 2003.
TOMEK, Prokop. *Estébáckou Prahou: průvodce po pražských sídlech Státní bezpečnosti.* Praha: Academia, 2013.
TOMEK, Prokop. *Kdo zabil Matúše Černáka.* In: Pamäť a dějiny, 1, 2009, s. 42 – 47.
TOMEK, Prokop. *Objekt ALFA: Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa.* Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006.
TOMEK, Prokop. *Rozvědka ministerstva vnitra.* In: Securitas Imperii, 13, 2006, s. 159 – 160.
TOMEK, Prokop. *Systém sjednocené evidence poznatků o nepříteli v československých podmínkách.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008.
TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka.* Praha: Vyšehrad, 2009.
VIRKNER, Patrik. *Agent LEV – tajný spolupracovník v exilové ČSSD.* In: Securitas Imperii, č. 8, 2001, s. 203 – 258.
WEINER, Tim. *Legacy of Ashes: The History of the CIA.* New York: Doubleday, 2007.
ZETOCHA, Karel. *Demokratická kontrola zpravodajských služeb: instituce kontroly a jejich fungování.* In: Politologický časopis 2/2008, s. 154-180.
ZETOCHA, Karel. *Zpravodajské služby v nové demokracii: Česká republika.* Brno: Barrister & Principal, 2009.
ŽÁČEK, Pavel. *Anatomie jedné kontroly – Rok od Grulichovy supervize na ÚDV.* Revue Proglas, 2000, č. 2, s. 21-24.
ŽÁČEK, Pavel. *Demontáž a očista bezpečnostních struktur.* Počátek roku 1990 z pohledu federálního ministerstva vnitra. In: Paměť a dějiny, 1, 2009
ŽÁČEK, Pavel. *Menší sestra I.: Vznik a vývoj První správy Ministerstva vnitra 1953 – 1959.* Brno: Nakladatelství Prius, 2004
ŽÁČEK, Pavel. *„Můžou přijít, jsme hotovi…": Tzv. Lorencova „skartace" z prosince 1989 v dokumentech.* In: Pamäť národa, 2004, č.1, s. 28 - 41.
ŽÁČEK, Pavel. *Odluky osob v padesátých letech (únosy v režii československé*

Státní bezpečnosti). In: BABKA, Lukáš/, VEBER, Václav. Za svobodu a demokracii III, Třetí (protikomunistický) odboj. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2002, s. 117 – 141.
ŽÁČEK, Pavel. *Oni nevěřili mě, já nevěřil jim: Rozhovor s Richardem Sacherem o cestě na ministerstvo vnitra, bednách plných svazků, rozpuštění StB a o tom, co mu říkal Havel.* In: Paměť a dějiny, 1, 2009.
ŽÁČEK, Pavel. *Poslední reorganizace zahraniční rozvědky, Snižování početních stavů Hlavní správy rozvědky v letech 1988 – 1990.* In: Securitas Imperii, 15, 1/2009, s. 186 – 237.
ŽÁČEK, Pavel. *Rozkol mezi „přáteli". Krach československo-maďarské spolupráce v kontrarozvědné oblasti.* In: Paměť a dějiny, 4, 2009, s. 99 – 112.
ŽÁČEK, Pavel. *„Sachergate", první lustrační aféra: Nesnáze postkomunistické elity (nejen) se svazky Státní bezpečnosti.* In: Paměť a dějiny, 1, 2007, s. 50-81.
ŽÁČEK, Pavel. *Služba zvláštního určení – nejtajnější úsek československého rozvědného aparátu 1963 – 1969.* In: Pamäť a dějiny, 3, 2006, s. 20 – 25, týž, Sovětská pomoc při organizaci služby zvláštního určení. In: Aktivity NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945 – 1989, II., Ústav pro studium totalitních režimů: Praha, 2009, s. 133 – 146.
ŽÁČEK, Pavel; Václav Benda. *„To, že jsem ředitelem ÚDV, je jenom epizoda v celém mém úsilí".* Pamäť národa, 2004, č. 0, s. 66-69.
ŽÁČEK, Pavel. *ÚDV za jednobarevné vlády ČSSD.* Mukl, 2002, č. 1, s. 33-36.
ŽÁČEK, Pavel. *Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.* Pamäť národa, 2005, č. 2, s. 81-84.
ŽÁČEK, Pavel. *Za mír a socialismus až do hořkého konce: Dokumenty o spolupráci československé a sovětské rozvědky 1985 – 1989.* In: Sborník archivu bezpečnostních složek, 8, 2008, s. 325 – 366.

Archivní fondy

Archiv bezpečnostních složek

ABS, fond Organizační a vnitřní správa
ABS, fond Personální spisy Ministerstva vnitra
ABS, přírůstkový fond Sekretariát náměstků V. Ciklaminiho a Miroslava Kráľa
ABS, přírůstkový fond Sekretariát náměstka ministra vnitra A. Sámela,
ABS, přírůstky, přírůstek 539
ABS, přírůstky, přírůstek 744
ABS, přírůstky, přírůstek 893
ABS, přírůstky, přírůstek 902
ABS, přírůstky, přírůstek 903
ABS, Sekretariát ministra vnitra
ABS, Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jindřicha Kotála

Bezpečnostní archiv ÚZSI

Fondy ÚZSI
Sbírka rozhovorů s pamětníky

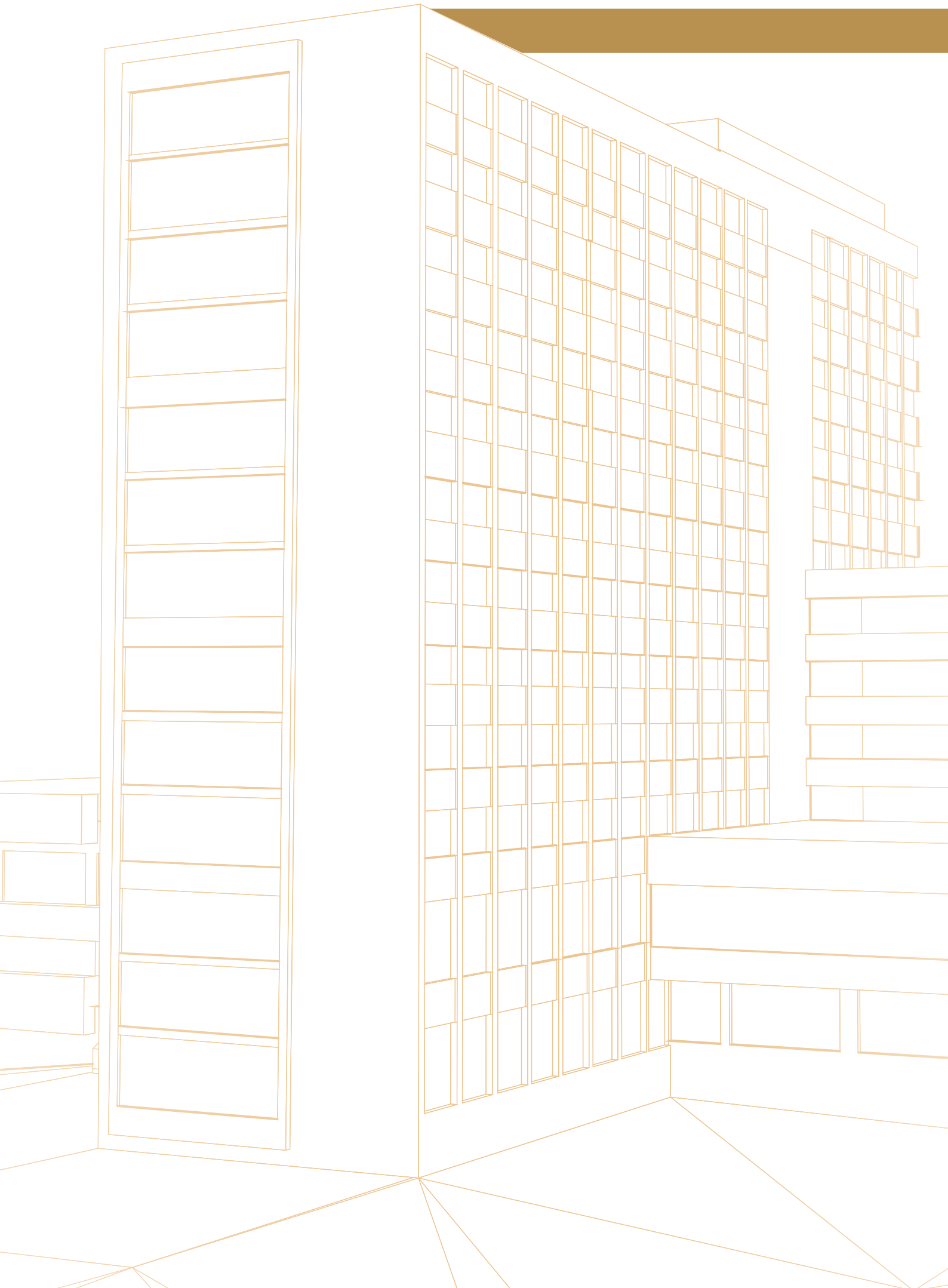

Všechny ilustrace, fotografie a reprodukce, s výjimkou případů vyznačených přímo u užitých fotografií a reprodukcí, pocházejí z veřejných zdrojů, popřípadě z archivních fondů.

U všech faksimilií materiálů, které nesou formální znaky utajovaného dokumentu, byl zrušen stupeň utajení paragrafem 157 odst. 3 Zákona o ochraně utajovaných informací a bezpečnostní způsobilosti č. 412/2005 Sb.